

Nouvinguts a la ciutat

La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005

Pere Casas Trabal
Carles Grosas Armengol

Museu Industrial del Ter / Eumo Editorial

Nouvinguts a la ciutat

La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005

Nouvinguts a la ciutat

La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005

Pere Casas Trabal
Carles Crosas Armengol

Amb el suport de

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

Disseny de la coberta: Eumogràfic
Maquetació: Victòria López

Primera edició: juliol de 2007

© Pere Casas Trabal i Carles Crosas Armengol, 2005
© de les fotografies: els autors respectius

© d'aquesta edició:

Museu Industrial del Ter. Passeig del Ter, s/n. 08560 Manlleu

Tel. 93 851 51 76 - Fax 93 851 27 35

www.mitmanlleu.org - mit@mitmanlleu.org

Eumo Editorial. C. de Perot Rocaguinarda, 17. 08500 Vic

Tel. 93 889 28 18 - Fax 93 889 35 41

www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com

-Eumo és l'editorial de la Universitat de Vic-

Impress a ANMAN. Gràfiques del Vallès

Dipòsit legal: B-36.975-2007

ISBN: 978-84-9766-227-7

ÍNDEX

9 / Presentació

11 / Pròleg

15 / Introducció

24 / 1905: la ciutat heretada

34 / 1915-1935: la ciutat adormida

42 / 1940-1960: la ciutat renovada

58 / 1960-1980: la ciutat de la immigració

72 / 1990-2003: la ciutat diversa

90 / Reflexions i síntesi

96 / Epíleg: de la recerca a l'exposició

108 / Bibliografia

111 / Agraïments

/ Presentació

Una ciutat com Manlleu, que ha arribat recentment als 20.000 habitants, xifra gens menyspreable a la Catalunya interior, no s'ha construït en un dia, ni tampoc amb l'esforç d'un sol grup de persones. L'any passat vàrem celebrar els 1.100 anys de Manlleu, a partir de l'acta de consagració de l'església de Santa Maria l'any 906. D'aquests 1.100 anys d'història hi ha un període que ha definit la fesomia actual de la ciutat: els segles XIX i XX. En aquests anys Manlleu es convertí en la capital industrial de la comarca, amb un gran creixement de la indústria tèxtil i també un potent sector metal·lúrgic. Aquest desenvolupament industrial va influir en la conformació cultural, social i urbana de la ciutat. No podem explicar el Manlleu actual sense la importància d'aquest factor.

L'obra que teniu a les mans, de l'arquitecte Carles Crosas i l'historiador Pere Casas, ens aporta una nova anàlisi d'una part d'aquest període de la història de Manlleu, concretament entre els anys 1900 i 2005. S'analitza un segle de transformació urbana duta a terme en diferents moments d'aquest període històric. Si alguna cosa tenen en comú aquests diferents moments és la gran mobilitat social i la gran capacitat de la ciutat per integrar els successius augments demogràfics, explicats principalment pels moviments migratoris arribats de l'entorn rural proper, de l'Espanya meridional o, més recentment, de països extracomunitaris. Un treball i un enfocament que ens aporta

perspectives innovadores en un moment en què Manlleu s'està plantejant nous reptes relacionats amb les dificultats generades pels processos migratoris contemporanis.

Aquesta publicació és el resultat d'un treball que va rebre el III Premi de Recerca Ajuntament de Manlleu l'any 2003. Ja va tenir una àmplia difusió gràcies a l'exposició temporal «Manlleu 1900-2005. La construcció d'una ciutat», produïda pel Museu Industrial del Ter i que es va poder visitar entre l'11 de novembre de 2005 i el 28 de maig de 2006. La bona acollida que va tenir l'exposició ens va acabar de convèncer que calia tancar el cicle amb la publicació de l'obra que ara presentem.

Aquest volum inaugura la col·lecció de monografies que, amb el títol «La turbina», publicarà el Museu Industrial del Ter. Una col·lecció que pretén divulgar treballs de recerca de qualitat que aportin coneixements sobre la nostra ciutat i el seu entorn, amb el riu Ter com a eix vertebrador, i que es desenvolupen des del Museu Industrial de Ter.

Manlleu, abril de 2007

M. Rosa COLLELL, Regidora de Cultura,

Participació Ciutana i Mitjans de Comunicació

Josep COLOMER, 1r tinent d'alcalde

i regidor d'Educació, Urbanisme i Obres Públiques

Dolors ARUMÍ, 2a tinent d'alcalde i regidora d'Habitatge

/ Pròleg

Vivim en una època convulsa de crisis i canvis: en els sistemes de valors, en els models familiars i socials, en les estructures productives i de consum... Recentment, el sociòleg Joan Subirats afirmava¹ que no és que ens trobem en una època de canvis, sinó en un canvi d'època.

La globalització econòmica i política i el progrés econòmic i tecnològic han generat un nou escenari que afecta la nostra quotidianitat més immediata: les nostres condicions de vida, la nostra capacitat de comunicació i de mobilitat, les nostre relacions... Canviem nosaltres i canvia el nostre entorn: els municipis creixen, on hi havia camps ara hi ha cases adossades o polígons industrials, la indústria desapareix o es transforma, apareixen nous serveis per cobrir noves necessitats, l'hivern deixa de ser fred i ja no plou pel maig... Els pilars que estructuraven la societat fa unes dècades i la feien funcionar d'una manera determinada, els principis que regien el comportament individual i social, que distingien el bo del dolent i el correcte de l'incorrecte, que dotaven de sentit els actes i la vida de les persones, trontollen. La feina (un determinat lloc de treball) deixa de ser l'element estructurador bàsic de la vida adulta; les noves tecnologies i les comunicacions capgiren la nostra relació amb l'espai i el temps, ens proporcionen noves oportunitats de treball, ens generen noves dependències;

l'adolescència i la joventut s'allarguen i eternitzen, deixen de ser transicions cap a la vida adulta i es converteixen en etapes vitals, en què el consumisme i l'hedonisme esdevenen valors bàsics; els rols i els comportaments familiars i socials de les dones i els homes canvien; es trenquen les estructures familiars, i fins i tot s'institucionalitzen les opcions sexuals que havien estat condemnades per la moral i prohibits per les lleis. I, per si això fos poc, apareixen noves cares, nous gestos, noves llengües, noves religions, nous comportaments... a casa nostra mateix.

En aquest context, el creixement de fluxos migratoris procedents de països pobres i l'espectacular augment de la presència de persones d'altres orígens en determinats entorns (tinguem present la concentració d'aquesta població en determinades poblacions i en determinats barris) incrementa la complexitat i posa en relleu la diversitat cultural i diferències de tot tipus. *L'estrany*, el *diferent*, ara no cal anar-lo a buscar a paratges exòtics: el tenim al replà de casa, és el company d'escola, el qui ens fa la instal·lació elèctrica, o la dependenta del mercat.

El tractament mediàtic que es fa dels fenòmens migratoris i de la presència de persones immigrades contribueix a les visions alarmistes i a les percepcions negatives de bona part de la població. Llegim, a vegades, que és la presència d'immigrants estrangers i la creixent diversitat el que capgira el nostre món, com si això fos la causa de tots aquests canvis que he esmentat i no pas, precisament, un dels efectes de

¹ En el marc d'un seminari de discussió sobre conflictes ètics interculturals a la Fundació Jaume Bofill.

l'increment de les desigualtats a nivell planetari, dels canvis en les relacions polítiques, de la revolució de les comunicacions i els transports... Expliquem, a vegades, que els únics causants de la diversitat (com si aquesta fos una mena de culpa) són els que arriben de fora.

Però la diversitat cultural ja era present al nostre entorn, i els fenòmens migratoris no són nous ni extraordinaris. Al llarg de la història de la humanitat i arreu del món, els individus s'han desplaçat, més o menys forçats i per motius molt diversos, i d'això en tenim mostres evidents en el nostre passat recent i no tan recent. Aquests desplaçaments de població han generat (i generen) problemes i dificultats tant en els contextos d'origen com en els de destinació. Però també han suposat i suposen oportunitats de canvi, de creixement, de progrés, d'evolució: per als migrants, per als països emissors i per a les societats d'acollida. El nostre món, el nostre país, no seria el mateix sense els moviments de població que l'han fet créixer i evolucionar. I les actuals onades migratòries tenen i tindran el mateix efecte.

No es pot negar l'existència de dificultats i problemes relacionats amb el gran increment dels fluxos migratoris i la inclusió d'aquests nous ciutadans, de la mateixa manera que tenim dificultats i problemes relacionats amb la resta de transformacions que la nostra societat viu. Però la constatació de tots aquests canvis no dóna pas la raó a les visions alarmistes que diuen que *allò tan bo que teníem s'acaba*. La terra de Xauxa no ha existit mai, ni aquí ni enlloc, i les visions romàntiques que asseguren que qualsevol temps passat va ser millor són poc realistes i manques de rigor. Totes les societats evolucionen i les èpoques de canvi, encara que convulses, generen nous escenaris en els quals milloren les condicions de vida,

l'exercici dels drets i l'accés als recursos bàsics, almenys per a una bona part de la població. Qui dels que es lamenten pel que s'ha perdut voldria tornar enrere en el temps, amb tot el què això significa?

L'aproximació a qualsevol realitat des d'aquesta perspectiva ens permet entendre, de forma molt més crítica i realista, les dinàmiques de creixement, evolució i transformació de les societats, tant des d'un punt de vista global com local.

Vaig tenir el plaer de ser tutora del treball de recerca de l'historiador Pere Casas i l'arquitecte Carles Crosas, *La construcció urbana i la immigració*. Aquest estudi demostra amb un gran rigor metodològic que el creixement de Manlleu, com el de les grans ciutats, s'ha degut eminentment a l'arribada de nova població. Prescindint del que és políticament correcte (que actualment s'entesta a negar les similituds i els paral·lismes entre els actuals fluxos migratoris procedents de l'estranger i els anteriors procedents del mateix territori espanyol i català), analitzen detingudament la correlació entre la construcció urbana de Manlleu i les diferents onades migratòries arribades durant el segle xx i tracten els fenòmens migratoris des de la perspectiva de la seva aportació en aquest creixement, de forma objectiva i sense els biaixos valoratius als quals habitualment estan sotmesos.

El valor d'aquesta recerca i de les seves aportacions al coneixement i la comprensió no solament del desenvolupament urbà de Manlleu sinó també de les seves característiques actuals justificava l'interès de trobar-li una projecció. L'exposició «Manlleu 1900-2005. La construcció d'una ciutat» va suposar l'oportunitat de donar a conèixer els resultats de la recerca al conjunt de la ciutadania, però també de mostrar una nova mirada normalitzadora sobre els processos migratoris i la realitat complexa, dinàmica i diversa de la

societat manlleuena. Aquest enfocament, que també es recollia en l'oferta pedagògica que es va adreçar als centres educatius de primària i secundària, i quedava molt clarament exemplificat en l'audiovisual *Manlleuencs*, va ser, precisament, una de les aportacions més valuoses de l'exposició. Va generar un espai on tothom s'hi sentia reconegut i legitimat, on tothom trobava la seva peça del *puzle*² que conforma, ara i avui, Manlleu. La presència de persones d'orígens molt diversos, algunes de les quals són molt poc habituals en els actes culturals, a la inauguració de l'exposició va ratificar l'encert d'aquest plantejament. Un plantejament que, al meu entendre, caldria reprendre i mantenir quan es planteja el futur de Manlleu, o de qualsevol altra ciutat, des de les polítiques locals.

La publicació de *Nouvinguts a la ciutat. La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005* culmina de forma lògica tot el treball previ. D'altra banda, seria difícilment comprensible que un estudi de la qualitat d'aquest quedés arraconat en un calaix i no pogués perdurar per donar testimoni del procés de construcció del Manlleu d'avui i oferir algunes claus per ga-

rantir la qualitat en la construcció del Manlleu de demà.

L'aportació de la recerca de Pere Casas i Carles Crosas, la posterior exposició produïda pel Museu Industrial del Ter i la publicació que teniu entre mans van més enllà de l'interès local. No solament fan conèixer la història i la realitat de Manlleu, sinó que també són una contribució a la normalització dels fenòmens migratoris, a la comprensió d'una realitat social (local i global) complexa i a la creació de dinàmiques inclusives indispensables per garantir la cohesió social i per generar nous escenaris de futur, més democràtics, justos i igualitaris.

Acabo felicitant els autors per la feina ben feta, i agraint-los la confiança que em van demostrar en demanar-me que fes de tutora de la recerca, la seva deferència en deixar-me dir-hi la meua en el projecte de l'exposició i participar en l'elaboració de l'oferta pedagògica, i el privilegi d'encetar, amb aquest pròleg, una publicació d'aquesta qualitat.

Marta CASAS CASTAÑÉ
Antropòloga

² En l'exposició, les diferents zones o poblacions d'origen dels fluxos migratoris arribats a Manlleu durant tot el segle xx eren representades mitjançant peces de *puzle* de diferents colors, distribuïdes per terra i que avançaven fins a un mural on es trobaven totes encaixades, amb la qual cosa se simbolitzava la diversitat de la societat manlleuena.

/ Introducció

Aquest estudi vol explorar la història recent de Manlleu, cercant d'establir algunes relacions entre el progressiu creixement urbà de la vila i el fenomen migratori entès en un sentit ampli. Coneixedors del pes relatiu que tenen i han tingut les migracions en l'extensió de les grans ciutats capitals, ens interessa mesurar aquí la validesa d'aquest argument en un context local de l'escala de Manlleu, observant la relació que s'estableix entre el progressiu creixement de la vila durant el segle xx i els fluxos migratoris que s'hi han esdevingut al llarg d'aquest mateix període.

L'aproximació a cent anys de construcció d'una ciutat es fa a través d'un discurs propi que sorgeix d'una interpretació personal sobre la seva forma de créixer, en què es posa en relació la forma urbana que la caracteritza en cada període amb una anàlisi de les característiques poblacionals, des de l'òptica de la gent que ha anat arribant a la ciutat.

Aquests són els objectius generals de la nostra recerca, però n'hi ha uns altres de més concrets, que són:

- Contraposar el recent fenomen migratori amb altres moviments de població semblants que s'han produït prèviament, sense pretendre fer una mena de recerca d'«arqueologia social», ni dels orígens ancestrals de la població.
- Conèixer amb més precisió el procés de construcció de la ciutat pròpiament dit, a través d'una acurada recerca d'historiografia urbana i d'anàlisi de-

mogràfica, és a dir, relacionar el procés de construcció dels nous barris i dels carrers de la ciutat amb les dinàmiques demogràfiques coetànies.

- Determinar, per als diferents períodes, quines han estat les lògiques de distribució dels nousvinguts en el si de la ciutat, cercant factors de concentració o de dispersió, tipologies d'habitatges o d'altres productes urbans associats als nousvinguts.

Amb això volem fer veure, en primer lloc, que el fenomen migratori no és una novetat, sinó que forma part d'un cicle històric que ha pres els darrers anys una dimensió i una naturalesa diferenciades en el marc de l'anomenada «globalització». En segon lloc, i a partir d'exemples molt concrets, es vol posar en relleu la importància de la successiva concatenació d'immigracions per al desenvolupament de la ciutat. És així com establim una relació directa entre els diferents períodes d'expansió urbana i els fluxos migratoris coetanis.

Si bé l'anàlisi del creixement urbà de les ciutats és un lloc comú de molts estudis, en el moment d'iniciar aquesta recerca (2003) no vam saber trobar exemples de referència que exploressin a una escala local les relacions entre immigració, demografia i urbanisme. Això no vol pas dir que parlar de ciutat i d'immigració fos una innovació: de fet, des de fa uns anys aquesta temàtica ha esdevingut un tòpic comú abordat des de disciplines diverses.

L'estudi va arrencar, doncs, amb una recerca bicèfala sobre dos tipus de fonts documentals, un de natu-

ralesa urbanística i un altre de caràcter demogràfic: cartografies històriques, fotografies, llicències i expedients urbanístics, d'una banda,¹ i censos, padrons i índexs estadístics,² de l'altra, amb una atenció preferent a les fonts gràfiques i escrites, sense obviar la vàlua de les fonts orals. Podríem dir, en definitiva, que l'estudi es basa essencialment en el fons documental de l'Arxiu Municipal de Manlleu, completat puntualment amb els d'altres arxius o centres. I que la recerca es construeix sobre aquesta base sòlida, consolidada amb tot allò que ja estava escrit en algunes memòries i estudis locals³ i amb les converses i con-

sells d'aquells que ens han acompanyat en les nostres inquietuds.⁴

Nouvinguts i immigrants. Una aproximació al concepte

El fenomen de la immigració ha merescut l'interès de les ciències humanes de l'antropologia, la sociologia o la geografia, i ha generat una extensa bibliografia que ens servirà de base per a la nostra presentació.

Parlar dels immigrants resulta complex, perquè, més enllà de l'estricta significat, molt sovint s'associen al mot una sèrie de connotacions que, sense ser objectives, són a les que habitualment ens referim. Conscients d'aquesta dificultat, ens interessa assenyalar primerament que *immigrant* és un terme procedent de la demografia i que designa estrictament aquell que «ha vingut a viure en un indret procedent d'un altre». En aquesta definició elemental l'accent recau en l'indret d'arribada i, per tant, és des d'aquesta perspectiva que es categoritza aquest ésser «mòbil».

Però quan parlem d'immigrants no ens referim únicament a la variant objectiva del terme, sinó que n'hi afegim una altra de subjectiva, en forma d'uns atributs negatius que s'apliquen selectivament a uns determi-

1 L'Arxiu Municipal de Manlleu conserva una mostra representativa de plànols i expedients d'operacions urbanístiques diverses, així com de llicències de construcció. Amb tot, han desaparegut alguns plànols del conjunt de la vila reproduïts o citats en treballs precedents. S'han consultat també l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu de la Cartoteca de Catalunya, l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya i l'Arxiu Comarcal d'Osona.

2 S'ha treballat fonamentalment amb dues famílies de fonts documentals: els padrons d'habitants i els llibres de registres d'altres. El padró més antic que conserva l'Arxiu Municipal és el de 1905 i es van succeir en intervals quinquennals, la qual cosa permet fer un seguiment exhaustiu de l'evolució demogràfica de la vila (manca únicament el de 1935, desaparegut probablement durant la Guerra Civil). D'aquest primer padró s'ha fet un recull exhaustiu de les dades relacionades amb la naturalesa de les famílies i els individus (localitat o província de naixement). De la resta, s'han recopilat aquestes dades d'una forma més puntual i sectorial. S'ha de destacar que els últims padrons generals amb els quals s'ha pogut treballar corresponen a l'abril de 2002 i a l'octubre de 2003 (malgrat que recollim dades generals posteriors). Complementàriament als padrons, s'han consultat també els llibres de registres d'altres (des de 1908) i dades més generals a l'Institut d'Estadística de Catalunya (a partir de 1970) i a l'Institut Nacional de Estadística.

3 S'han de destacar en primer lloc les obres sobre temes relacionats d'una forma general amb Manlleu, entre d'altres, els llibres de Torrent i Garriga, d'Esteve Gaja o de Joaquim Albareda, la publicació de l'Ajuntament de Manlleu de diversos autors (1989) o les compilacions fotogràfiques de Xavier Valls o de *l'Abans*. També un conjunt d'obres i recursos que ens aporten dades concretes sobre la demografia o d'altres relacionats específicament amb l'evolució urbanística de la ciutat. D'entre aquests darrers, cal citar els plans elaborats per Josep Riera, Manuel de Solà-Morales i Xabier Eizaguirre o diversos estudis precisos de Miquel Surinyach.

4 Durant aquest temps hem establert converses amb determinades organitzacions i persones que hem entès que podien aportar-nos la seva visió o coneixements específics sobre aquest tema: experts de la història local, personatges vinculats tradicionalment al fenomen i problemàtica de la immigració i professionals especialitzats en la sociologia, la demografia o la urbanística. Així mateix, i amb motiu de l'Exposició realitzada al Museu Industrial del Ter, es van fer una vintena d'entrevistes a alguns nouvinguts manlleuencs, personatges «anònims» d'èpoques i orígens molt diversos, que ens van aportar la seva visió i testimoni més personal.

nats individus. Així, tot i que hauríem de convenir que tot nouvingut a la ciutat és de per si un immigrant, només ho serà considerat un grup reduït, el d'aquells que ocupen els segments més baixos de la societat. I és aquesta visió, amb connotacions pejoratives, la que és més comuna en l'imaginari social en vigor.

És l'antropòleg Manuel Delgado qui ha proposat una certa enumeració i síntesi dels atributs associats a l'immigrant per aquest imaginari comú: són els d'*estranger*, és a dir, algú estrany, d'un altre lloc, i alhora *intrús*, ja que no ha estat convidat. També ha de ser *pobre*, és a dir, que un cop arribat ocuparà necessàriament els estrats més baixos de la societat i *endarrerit* en termes de civilització, ja que procedeix de societats menys modernitzades. L'immigrant sol ser, a més, *numèricament excessiu*, per la qual cosa és percebut com a algú que està de més, que sobra, i finalment també és vist com a *perillós*, ja que se l'associa amb tota mena d'amenaques per a la integritat i la seguretat de la societat que l'acull, i fins i tot per a la mateixa supervivència de la cultura amfitriona.

Si pensem en les immigracions de la nostra història més recent, segurament podríem considerar que aquests atributs ni són nous ni han sofert excessives transformacions, sinó tot el contrari. Són uns qualificatius que han perdurat al llarg del temps, en la mesura que simbolitzen la por a allò que ens és estrany, diferent, desconegut, en definitiva, allò que representa l'*altre*. Els atributs que associem als immigrants, siguin els individus o col·lectius determinats que siguin, resulten molt semblants i, per tant, poc mudables. No deixa de ser sorprenent que aquells que eren intrusos, pobres i endarrerits els anys 60 (arribats d'algunes regions espanyoles) ho van deixar de ser radicalment en el moment que l'*altre* es va personificar en els individus procedents de països en vies de desenvolupa-

ment, els quals van passar a tenir aquelles mateixes condicions.

El conjunt d'aquests atributs constitueix el que podríem denominar *categoria social*,⁵ i, per tant, un empresari japonès o americà arribats a un determinat indret, tot i que serien immigrants en l'accepció objectiva, no serien anomenats així perquè no responen a aquests altres requisits.

⁵ Segons Mikel Aramburu (2002), en la constitució de la categoria social resulta cabdal el paper de l'Estat. És aquest qui marca l'immigrant com un subjecte jurídic distintiu a través de dos mecanismes: un d'estructural i un altre de conjuntural. D'una banda, la ciutadania nacional (els francesos, per exemple) marca per si mateixa l'exclusió o la inclusió de les persones respecte a una comunitat de drets compartits, que és l'Estat-nació (França), i que es defineix no sols jurídicament (per formar part d'un espai delimitat per unes fronteres), sinó també pel mite de la cultura compartida (una llengua i uns costums «genuïns»). L'altre mecanisme, el conjuntural, fa referència a la gestió concreta d'estrangeria, de la qual explica que a través de lleis i reglaments es restringeix l'accés dels estrangers a determinats drets. L'Estat crea així l'*immigrant* com a categoria jurídica específica i amb uns drets restringits, i així contribueix (si no crea) al seu assentament com a categoria social.

Un cop s'ha fonamentat i constituït aquesta determinada categoria, és la societat qui complementa, amplia, adjectiva i «justifica» l'immigrant, ja no com aquell que respon a la definició inicial, sinó com aquell que pertany i constitueix una categoria *degradant* dins la mateixa societat. El mateix autor desenvolupa i exemplifica de manera molt clarificadora quins són els mètodes utilitzats per la societat per tal d'assolir aquest efecte degradant. Aramburu explica que aquesta categorització es construeix a través de la *racialització del llenguatge quotidià*, és a dir, juxtaposant l'immigrant al costat d'altres categories a les quals s'assigna un efecte convergent sobre la degradació de l'entorn. Així, no és estrany que es parli simultàniament de «moros», «prostitutes» i «yonkis», i que es constitueixi una espècie «d'infern», fruit de la convivència d'aquests individus. L'autor esmenta també una segona estratègia consistent a imputar a l'immigrant unes suposades característiques degradants com a costums culturals ancorats i territorialitzats en els seus països d'origen, que conformen el que ell anomena la *degradació com a atribut cultural* (i relacionades amb certs hàbits quotidians, domèstics, d'higiene, etc.)

En base a aquests dos mecanismes s'aconsegueix que la categoria social esdevingui degradada i que, per tant, siguin només els que hi pertanyen els anomenats pròpiament *immigrants*.

Exposades breument algunes de les connotacions pejoratives atribuïdes habitualment a l'immigrant i a la immigració, pot endevinar-se que el nostre estudi es fonamentarà en la versió més objectiva del terme, i per això considerarem «immigrants» tots els nouvinguts, tots els que arriben a la ciutat i es donen d'alta en un registre de l'administració local. Hem comptabilitzat indistintament, doncs, tots aquells individus procedents dels llocs més diversos: ja siguin de l'Esquirol, d'Alcaudete o de Nador, entenent que, amb uns orígens més o menys llunyanos, tots esdevenen nous membres de la ciutadania manlleuena.

No obstant això, des de la retrospectiva històrica que ens disposem a fer, s'han volgut ressaltar clarament uns determinats fluxos migratoris com a característics dels diferents períodes temporals. És immigrant tot aquell que arriba a la ciutat, però també és cert que el moviment migratori pren una major rellevància quan el constitueix un determinat col·lectiu (per la seva procedència geogràfica, pel seu estatus social, econòmic, etc.). És així que podríem parlar d'*onada migratòria* quan es produeix el fenomen d'arribada a un indret (en el nostre cas Manlleu) d'un col·lectiu de persones, numèricament rellevant, més o menys homogeni, i que té uns trets diferencials (cultura, llengua, ètnia) respecte del conjunt de la societat on s'estableix.⁶

⁶ Si aquesta pertinença al «col·lectiu» és determinant, el factor «novetat» és també un altre condicionant destacat. És a dir, tot i que una persona nascuda a Almeria sigui una nouvinguda a Manlleu tant avui com els anys 60, a mitjan segle tenia una condició de «novetat» (quan la majoria de persones arribaven dels pobles del voltant) que avui ha deixat de tenir (quan ja fa dècades que conviu a Manlleu molts andalusos i que aquest «col·lectiu» és una part constituent i assentada en la nostra societat).

Per tot això, quan ens referim a l'immigrant que forma part d'una onada migratòria, caldria que matisséssim els atributs pejoratius anteriors, puntualitzant: que no pertany a un grup «excessivament nombrós», sinó «numèricament rellevant»; i que és per naturalesa «de fora» sense ser necessàriament «estrany»; i que en lloc de ser «intrús» l'hem de considerar «necessari», perquè és en realitat la societat d'acollida qui l'ha reclamat. Malgrat que no hauria de ser, des d'aquesta visió, ni pobre ni endarrerit, el cert és que tota onada migratòria va associada a una necessitat comuna de les persones que emigren de la seva terra. I és que podem constatar, salvant unes poques excepcions (d'origen polític i/o bèl·lic), que tots els moviments migratoris del segle XX s'han produït d'una forma unidireccional, des de les regions més pobres i menys desenvolupades cap a les més pròsperes. Un fet que guarda, a més, una estreta relació amb l'origen rural d'aquesta població que emigra cap a la ciutat (sigui d'una mateixa regió, sigui d'un país diferent), i que canvia, en molts casos, la duresa i l'isolament del treball del camp per unes expectatives d'un futur prometedor associades al lloc urbà.

Des d'aquestes coordenades generals, podem determinar tres grans fluxos migratoris en el cas concret de Manlleu:

- Un de local, **domèstic**, que s'ha donat amb importància al segle XIX i que continua persistent durant bona part del XX, caracteritzat per l'arribada de població vinguda dels nuclis més rurals d'un àmbit geogràfic molt pròxim. L'origen d'aquest flux es troba en el procés d'industrialització de Manlleu, moment a partir del qual la vila esdevé un reclam per a nombrosos obrers, que abandonen l'activitat rural de llocs propers. Aquest flux, que ja té clares connotacions a la segona meitat del segle XIX, es mantindrà amb força fins més enllà dels anys 60 i podríem dir que d'alguna manera continua encara avui. Però seria segurament ridícul llegir actualment aquests moviments en clau d'onada migratòria, com pensem que sí que es podria fer encara fins a mitjan segle XX. Amb la nova mobilitat intermunicipal ja no existeix, a diferència del que va succeir en el passat, una estreta relació entre els llocs on naixem i on ens establim o treballem. Dins del nostre entorn geogràfic comarcal, la distància entre poblacions s'ha reduït tant, que són factors molt diversos els que acaben determinant el lloc on es fixa la residència (hom pot ser de Manlleu, treballar a Gurb i viure a Calldetenes). Per això parlar avui d'una immigració «rural» per referir-se a l'arribada a Manlleu d'algú de l'Esquirol o d'Oristà no té sentit, quan certament en va tenir fins fa algunes dècades.
- Un segon flux és de caràcter nacional o **interregional** i suposa l'arribada massiva a Manlleu de gent nascuda fora de Catalunya, però dins de l'Estat espanyol. Aquests moviments van tenir una dimensió considerable a mitjan segle XX i a la dècada dels anys 80 se'n produí la pràctica desaparició. Com ja hem dit abans, aquest nou flux no fa que els moviments de caràcter comarcal (els del primer perío-

de) desapareguin, sinó que quedin relegats pel factor *novetat* que representa: una cultura, uns costums i unes expressions pròpies i diferenciades. Persones i famílies vingudes especialment dels pobles d'Andalusia i d'Extremadura que busquen una certa prosperitat econòmica difícilment assolible en el seu entorn.

- I finalment un tercer flux, el més recent i que continua amb força en l'actualitat, té un caràcter **internacional**, i està constituït per les persones estrangeres procedents d'arreu del món. Tot i que en els seus inicis englobaria principalment els col·lectius procedents del nord d'Àfrica, darrerament s'està diversificant amb individus procedents de latituds molt diverses. Les característiques d'aquest flux són altra vegada diferents i novament fan que es difuminin les anteriors.

Per a molts, només aquest darrer és el que respon veritablement a la idea més clara d'immigració. Els nous ciutadans no solament parlen una *altra* llengua, sinó que són, a més, d'un *altre* Estat, d'uns territoris *llunyans* i d'uns referents culturals *diferents*. No obstant això, en el desenvolupament d'aquest capítol s'ha volgut posar en relleu que amb el pas del temps es canvia i es relativitza el significat dels termes. *Ser de fora* o *venir d'un altre territori* segurament tindrà un sentit diferent en moments diversos del segle XX. Al capdavall, des de la retrospectiva històrica que volem fer, es fa evident el tòpic que la distància entre dos punts geogràfics pot ser molt relativa, sobretot si tenim en compte el pas del temps. I que les distàncies reals entre Manlleu i Prats de Lluçanès a final del segle XIX, entre Manlleu i Torredonjimeno durant el franquisme i entre Manlleu i Yebala actualment no són proporcionals als quilòmetres que les separen.

Un context local: Manlleu

Manlleu esdevé, arran de la industrialització i fins avui, una vila que, pel seu caràcter obrer, ha estat motiu d'atracció per a molta gent. La contínua necessitat de mà d'obra per al desenvolupament de les activitats industrials ha estat un reclam i alhora una «esperança» per al conjunt de nouvinguts que s'han assentat a la vila. És així com des de fa molts anys, Manlleu ha teixit el seu caràcter de població oberta acollint nombroses persones i famílies procedents dels indrets més diversos.

La pertinença de la nostra recerca rau segurament en aquesta condició intrínseca, però es veu clarament reforçada si ens fixem en la dimensió del fet migratori del Manlleu d'avui. Malgrat la crisi industrial que pateix la vila a partir dels anys 80 i una certa reconversió dels seus sectors productius, a partir de la dècada dels 90 esdevindrà novament un lloc d'atracció massiu per a nous ciutadans. Com ho van fer els seus homònims en el passat, aquests nouvinguts s'incorporaran també a un mercat de treball que, a diferència d'èpoques passades, ja no respon únicament a l'arquetip de la fàbrica i a la imatge més pròpiament industrial.

Les dades d'octubre de 2005 mostren que Manlleu té censats 4.116 immigrants estrangers, cosa que significa un 20,5% dels 20.067 habitants. Per posar en relació les dades de Manlleu amb les d'altres àmbits geogràfics, prenem les darreres xifres que ens ofereix l'Institut d'Estadística de Catalunya, en data d'1 de gener de 2005. En aquest moment hi havia a Manlleu 3.170 immigrants estrangers, que representen un 16,3% del total de la població. Aquest valor és molt superior a la mitjana de l'àmbit comarcal, que presentava un 10,9%, a la de Catalunya, amb un 12,5%, i sem-

blant a la ràtio que es registrava a Barcelona (un 15,9%). Apreciem, així, com el volum d'estrangers és molt rellevant a nivell global, des de fa temps, ja que supera la majoria de proporcions.

En l'àmbit comarcal el pes de la immigració més recent té força importància no solament a Manlleu sinó també a d'altres municipis com Vic, amb una quota d'un 18,9% i més de 7.000 ciutadans estrangers, o Sant Bartomeu del Grau amb un 14,4%, però amb menys de 150 individus nascuts fora de l'Estat.⁷ Pel que fa a d'altres poblacions de comarques veïnes, veiem que les seves capitals mostren uns índexs sempre inferiors a Manlleu. Granollers, que és la que té un major percentatge d'estrangers, arriba al 14%, mentre que la resta de ràtios van disminuint fins al cas de Ripoll, amb un índex del 6,2% i que representa una tercera part del registrat a Manlleu.

Ens agradaria finalment ressaltar que, observant la piràmide de població per grups d'edat a 31 d'abril de 2004, ens adonem que més de la meitat de la població espanyola té més de 40 anys, mentre que en els residents estrangers és el segment dels 0 a 39 anys el que representa fins al 80% del total. Aquestes dades constaten i evidencien la vitalitat i l'assentament d'aquesta població en la nostra societat.

⁷ També segons dades d'1 de gener de 2005. La resta de municipis d'Osona presenten uns valors molt per sota. Darrere Sant Bartomeu, Vic i Manlleu, se situa Viladrau, on els immigrants estrangers representen únicament un 10,4%, però caldria destacar també Torelló, on malgrat registrar-se una quota de només el 8,7%, el col·lectiu d'estrangers supera el miler. La resta de poblacions de la comarca d'Osona presenten percentatges inferiors al 6%, i la gran majoria proporcions entorn al 3%, xifra que evidencia una gran diferència amb els nuclis principals com Vic o Manlleu.

Un període temporal: el segle xx

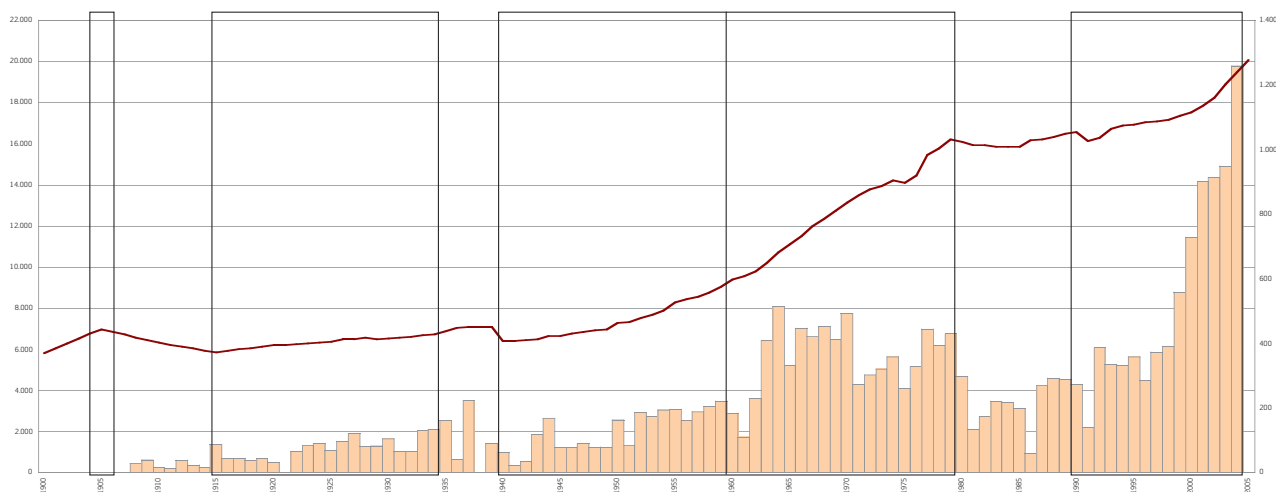
L'elecció del segle xx com a marc temporal del nostre estudi es fonamenta en diverses qüestions. En primer lloc, la determinació de les fonts documentals conservades a l'arxiu municipal, que d'entrada ens impel·lien a iniciar l'estudi a principi de segle (el primer padró conservat data de 1905 i tenim constància de l'arribada dels nous manlleuencs a partir de l'any 1908; quant a la cartografia, succeeix una cosa similar, ja que el primer plànol de la vila data de 1883).

Un altre aspecte a considerar ha estat l'existència d'una nodrida bibliografia que fa referència al segle XIX. La importància del fenomen industrial i el creixement experimentat a tots els nivells durant aquest període s'han vist reflectits en alguns estudis sobre aspectes diversos dels temps de la industrialització. En canvi, el segle xx, i principalment les seves primeres dècades, ha estat relegat a un segon pla respecte a l'anterior període d'esplendor industrial.

Caldria citar, finalment, l'oportunitat que ens brindava el canvi de segle per proposar una retrospectiva d'aquest tipus. Malgrat tot, la intenció inicial d'abastar literalment els 100 anys d'aquest període ha estat precisada *a posteriori* a partir dels documents originals que s'han citat.

Les etapes: 'Les ciutats del segle xx'

Si bé la temporització del nostre estudi exclou el període anterior al segle xx, l'exhaustiu buidat del primer padró que conserva l'arxiu municipal ens ofereix *una foto de partida*, on s'intenta mostrar la composició urbana i social tot just iniciat el segle. És, per això, una imatge que reflecteix LA CIUTAT HERETADA de la industrialització, que ens explica com ha estat el Manlleu de final del segle XIX i ens serveix com a punt de partida per observar, analitzar i mostrar l'evolució de Manlleu durant el xx.

Elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

El següent període, i que hem assenyalat com LA CIUTAT ADORMIDA, comprèn vint anys, entre 1915 i 1935, en els quals la ciutat no va sofrir transformacions significatives de cap tipus. Superat un període inicial en què la ciutat perdé població (1910-1915), es constata que durant dues dècades consecutives es produí una dinàmica demogràfica bastant homogènia, d'un creixement continu però molt poc rellevant. Aquesta etapa s'estroneja pel fort trasbals que suposà l'inici de la Guerra Civil.

Els anys posteriors evidencien la influència de la Guerra, ja que presenten unes variacions demogràfiques importants (amb oscil·lacions molt accentuades), a banda que no s'hagi pogut comptar amb bona part de les dades (per omisió o destrucció). Aquest fet ens porta a iniciar un nou període l'any 1940, un cop finalitzada la Guerra Civil (i moment en què sí que tornem a disposar de les dades censals). A partir d'aquest any, la vila començà a experimentar un important creixement de població, que trencava amb les dinàmiques de les dècades passades. LA CIUTAT RENOVADA és la de la reconstrucció després de l'aiguat i es caracteritza per dues fases molt diferenciades durant les dues dècades que engloba (1940-1960). Una primera, d'un creixement molt moderat, que porta a recuperar el volum poblacional de just abans d'iniciar-se la Guerra. I una segona dècada, amb un creixement molt més considerable, estretament vinculat a l'arribada de gent forània, i que vaticina el què succeirà en el període següent.

Amb aquests símptomes d'evident recuperació arribem als anys seixanta, uns anys amb uns índexs d'immigració molt elevats que enceten el període que assenyalarem com LA CIUTAT DE LA IMMIGRACIÓ, i que inte-

gra els vint anys entre 1960 i 1980. Els índexs elevats d'immigració es donen sobretot a l'inici del període, ja que durant els anys 70 comencen a disminuir i a la dècada dels 80 s'han diluït de manera molt considerable. Si fins a aquest moment havíem vist que es registraven unes 200 altes anuals, durant aquests anys se situen a l'entorn de les 450 i superen les 500 en anys concrets. Aquesta dimensió tan important no tornarà a repetir-se fins a les acaballes del segle. L'arribada massiva de nouvinguts es veu clarament reflectida en l'increment de població, amb índexs de creixement quinquennals del 15% i fins al 20%. El resultat d'aquestes dinàmiques al llarg dels 20 anys representa que es dobli pràcticament la població, que passa dels 9.000 habitants l'any 1960 als 16.300 de l'any 1980.

Els anys 80 representen un període d'estanca ment, entre el final del cicle de creixement dels anys 60 i 70 i fins a una nova etapa que viurà la ciutat a partir dels 90. Aquest últim període és, de fet, el que es viu amb més força avui. Per això podem fixar-ne l'inici a principis de la dècada dels 90, però lògicament no en podem determinar la finalització. Són els anys de LA CIUTAT DIVERSA, quan la dinàmica de creixement de la ciutat va novament acompanyada d'una arribada massiva d'immigrants que, a diferència dels períodes anteriors, té un important percentatge d'estrangers. Al llarg d'aquest període cal diferenciar entre uns índexs de creixement anual que continuen essent moderats coincidint amb l'època dels Jocs Olímpics i els anys successius al 2000, quan s'observen uns increments molt més destacables tant a nivell d'altres com de població total.

/ 1905: la ciutat heretada

Planol Industrial y Comercial de Manlleu, 1883. J. Calvet. (Museu Industrial del Ter)

Una imatge del Manlleu de la industrialització

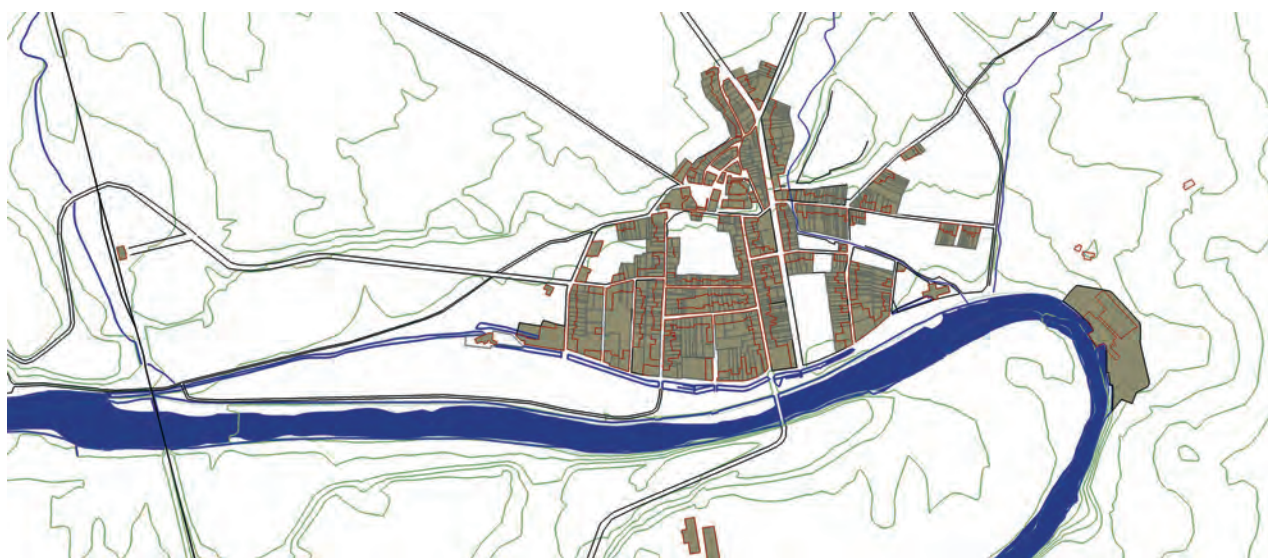
El *Plano Industrial y Comercial de Manlleu*, de l'any 1883, ens mostra la vila dels darrers anys del segle XIX. Dibuixat a escala 1/2.250, és un document valuós perquè és el més antic que s'ha conservat. Descriu amb força precisió el traçat de carrers i de conjunts edificats, i vol ressaltar la importància del paper industrial de la vila, incloent una imatge d'alguns dels principals establiments industrials i comercials en l'orla que emmarca el dibuix de la ciutat.

El Manlleu del canvi de segle devia presentar una fisonomia molt semblant a la que ens ofereix aquesta imatge.¹ Però cal destacar alguns fets que es van produir durant els darrers quinze anys de la centúria passada. En data de 17 abril de 1891 es va incoar l'expedient per a l'aixecament del plànol de la població que va realitzar aquell mateix any el mestre d'obres Ma-

riano Callís, i que establia l'escenari del futur immediat de la vila.² Segurament que una de les operacions més importants que recollia aquest document era la construcció d'una nova plaça per a la població. L'actual plaça de Fra Bernardí neix del projecte realitzat per Don Manuel Vega i que va ser aprovat pel mateix consistori municipal en data de 28 d'agost de 1892. La seva construcció es justificava per la necessitat d'una plaça per fer un mercat, que fins aquell moment havia ocupat l'espai de l'antiga plaza Mayor, a Dalt Vila.

1 La conformació urbana del segle XIX ha estat estudiada anteriorment per Josep Prat i Roca, Domingo Torrent i Garriga, Esteve Gaja i Molist i Miquel Surinyach i Pla, entre altres.

2 Malgrat que diferents autors com ara Esteve Gaja o Miquel Surinyach l'esmenten, aquest document, no es troba ni a l'Arxiu Municipal ni a la resta d'arxius històrics que s'han consultat.

Manlleu, 1883. (Elaboració pròpia)

Es buscava un lloc central en el nou eixample de la ciutat, i es va trobar en l'espai que ocupaven les hortes situades entre els actuals carrers del Pont i Enric Delaris, i entre els de l'Horta d'en Font i de la Font. D'aquesta manera la ciutat movia definitivament el seu epicentre, des de l'antic nucli entorn a l'església de Santa Maria cap a la nova ciutat, que presumirà, a partir d'aquest moment, de tenir una gran plaça porticada.

No deixa de ser sorprenent, doncs, que la característica de lloc central que ostenta aquest espai en el si de Baix Vila, i que com fan tantes places semblaria ordenar els traçats al seu entorn, sigui, de fet, fruit d'una operació que es va produir *a posteriori*, quan els carrers ja existien. La seva principal virtut és la precisa localització en un punt estratègic que li atorga un paper de ròtula dins del conjunt urbà.

Més enllà del fet singular de la construcció de la plaça, una de les herències més notables del segle XIX és, sense cap mena de dubte, el barri de Baix Vila. A final d'aquest segle ja hi havia consolidats bona part

del seus carrers, disposats de forma perpendicular i paral·lela al riu formant una trama irregular. Dels perpendiculars destaquen els històrics i principals, el Call del Ter (Enric Delaris) i el del Pont, però també alguns de més recents i modestos com el de Sant Joan, el de Sant Antoni o el de Sant Ferran. En el sentit transversal destaquem el de Sant Jaume i el de Sant Domingo i els de «les hortes»: el de l'Horta del Frare (Sant Jordi-Passió) i el de l'Horta d'en Font.

Aquest creixement de la ciutat s'assentava sobre una estructura urbana i territorial ben definida per un conjunt d'elements singulars, alguns preexistents, d'altres de creació recent, i tots relacionats amb les millores tècniques que arribaven en aquesta època.

D'una banda, destaca la persistència estructural dels antics camins radials, que des del centre de la ciutat s'obrien cap a les poblacions veïnes. La seva importància no es mesura únicament per la influència que van tenir en el creixement de la vila, sinó també per la millora i reforçament que van experimentar amb l'arribada de la indústria.

La ciutat industrial. Vista panoràmica de la vila a principi del segle XX. (Arxiu Valls)

Com explica E. Gaja (1984) amb la industrialització «sorgeix la necessitat de millorar les comunicacions, construint carreteres amples i fàcils. L'obertura d'aquestes vies de comunicació suposa el trencament dels horitzons fins aleshores no passats». La carretera de Vic a Torelló va arribar a Manlleu el 1864. El mateix 1865 va començar la carretera de Sant Hipòlit, que es va acabar el 1874. La carretera d'Olot es va obrir a final de segle i la de Roda amb posterioritat, més enllà de 1915.

També amb relació a les comunicacions, cal destacar la inserció del traçat del ferrocarril dins dels límits del terme municipal: malgrat que fins a mitjan segle va ser un element allunyat del nucli urbà, el tren va esdevenir una referència per al creixement posterior. Cap el 1879 es va obrir el trànsit entre Vic i Torelló i els trens paraven per primera vegada a l'estació de Manlleu.

Finalment, i amb una relació directa amb la tecnificació que es va produir en aquests temps, cal esmentar també la millora que va suposar l'arribada de l'electricitat el 1896, quan es va substituir l'enllumenat públic de gas per l'elèctric.

Menció especial mereix la construcció del canal industrial en la dècada dels anys 40 del segle XIX, estretament relacionada amb el tret territorial més característic del municipi: el pas del riu Ter. Es tracta d'una important obra d'enginyeria, que representa com cap altra l'auge de la industrialització a la vila i que ha estat àmpliament estudiada per Josep Prat i Roca (1984). La construcció del canal va tenir diverses repercussions: va ser un element clau per al desenvolupament industrial de la població, en esdevenir un focus d'atracció potent per als diferents assentaments industrials, però també va definir el límit de la ciutat amb el riu.

Una fotografia dels immigrants de fa cent anys

El padró municipal de l'any 1905 ens permet conèixer la composició social de Manlleu en el tombant de segle. Aquest document ofereix una relació exhaustiva dels diferents individus empadronats, i ens aporta dades referides al sexe, a l'edat, a l'ofici, al rang familiar (*jefe, mujer, hijo, sirvienta...*) i a la composició de cadascuna de les unitats familiars. Ens hem interessat fonamentalment en la naturalesa dels diferents individus i la seva localització en el si de la ciutat.

La població és el resultat d'una suma de moviments, els uns de caràcter natural (naixements i defuncions) i els altres de caràcter migratori (altes i baixes). Hem explorat l'origen dels manlleuencs d'aquesta època, per tal d'il·lustrar els moviments migratoris que entenem que es van produir a Manlleu a partir de la segona meitat del segle XIX. Per aquesta raó ens hem fixat principalment en les dades corresponents als caps de família (que habitualment són persones majors d'edat), i hem obviat la resta de membres que, essent més joves, distorsionarien el valor retrospectiu d'aquesta aproximació.

És per això que els resultats que hem obtingut no tenen només el valor d'explicar la situació de l'inici del nou segle, sinó que són principalment el reflex del procés d'assentament de la població en les darreres dècades del segle XIX, relacionat directament amb l'esplendor que va viure la vila amb la industrialització.

Les dinàmiques de creixement de la població durant el segle XIX

La població de Manlleu va experimentar un important creixement al llarg del segle XIX: gairebé es va quadruplicar. La industrialització va comportar un creixement inèdit per a la vila, que durant aquest període va passar a ser la població més dinàmica de la comarca.

Any	Famílies	Habitants	Incr. anual relatiu %
1801		1.478	
1819		1.690	0,80
1830	350	1.970	1,50
1842	394	1.991	0,09
1852		3.300	6,57
1857		4.220	5,58
1860		4.243	0,18
1877		5.314	1,48
1897		5.632	0,30
1900		5.823	1,13

Elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

Aquest fet es posa especialment en relleu si ens fixem en les dades que s'han recopilat. Cal destacar que aquestes dades no mostren unes dinàmiques constants de creixement al llarg de tot el segle XIX, sinó que s'hi delimiten segments d'irregularitat molt importants. És per aquesta raó que cal ser prudents a l'hora de conferir-los un valor precís.³

L'increment més important de població es va produir en el període entre principi dels anys 40 i fins als

60. Cal tenir en compte, però, que el 1844 Manlleu es va annexionar els territoris d'alguns municipis rurals situats a les rodalies, i en concret les Masies de Manlleu, la Quadra de Clavelles i Vilamirosa i Vilacetrú. Malgrat que no coneixem l'increment precís de població que va significar aquesta annexió, podríem situar-lo entorn de les 600 persones.⁴

Tot plegat suposa que en la dècada dels anys 40 es va produir un increment anual relatiu pròxim al 3% i que aquesta tendència va tenir la culminació durant el primer quinquenni dels 50, amb increments superiors al 5%. A partir d'aquest moment el creixement es va mantenir en valors positius amb percentatges que no superen l'1,5% anual, amb la qual cosa es recuperava una tònica de creixement també característica del segle XVIII.

El creixement registrat a mitjan segle XIX suposa, doncs, una fita molt important en l'evolució demogràfica de Manlleu, ja que fins i tot en el moment de l'arribada de la immigració espanyola, al cap de cent anys, el percentatge de creixement anual relatiu només va superar en comptades ocasions aquest 5% (lògicament, el creixement demogràfic absolut anual sí que és superior en aquest darrer cas, quan es van arribar a superar increments de 500 individus, mentre que al segle XIX no es va superar en cap període la mitjana dels 200 individus).

Per tot això pensem que, per imaginar quina hauria estat la situació característica d'aquell temps, podem emmirallar-nos en un període més recent, els anys 60 i 70 del segle XX, quan van tenir lloc uns canvis d'una magnitud anàloga a l'escala corresponent de la ciutat de cadascun dels períodes.

³ Es vol destacar la manca de coincidència de les dades segons les diferents fonts que s'han consultat, la qual cosa evidencia la necessitat d'una interpretació més global que absolutament precisa. Aquest fet és encara més evident amb les dades anteriors al segle XIX.

⁴ Tenint en compte que el 1857 es comptaven 661 habitants en els àmbits annexionats, segons Joaquim Albareda (1990).

Els nouvinguts del rural

Alguns autors han assenyalat que el procés d'industrialització de les ciutats atreu nombrosa població de les rodalies, principalment d'àmbits rurals, que fins aquells moments havien estat desenvolupant una activitat eminentment agrícola, de manera que podem parlar d'una certa immigració camp-ciutat.

Horacio Capel, en els seus estudis sobre les migracions interiors a l'Estat espanyol, explica com s'esdevé «el proceso de urbanización de la población española, que en nuestro país se ha producido con un cierto retraso con respecto a otras naciones de Europa occidental. Este proceso se ha realizado a costa de las áreas rurales y ha ido acompañado de un paso de la población campesina al sector secundario o terciario. El desarrollo industrial de las ciudades determina en ellas una fuerte demanda de mano de obra, la cual a su vez atrae a la población no ciudadana, provocando así unas corrientes migratorias hacia los núcleos urbanos. En España el proceso urbanizador adquirió gran intensidad a partir de la mitad del siglo XIX y ha continuado aún con más fuerza en el XX. La población urbana, considerando como tal la que corresponde a los municipios de más de 10.000 habitantes, representaba en 1900 un 31,78% de la total española habiendo pasado a representar sesenta años después un 56,57%, con una diferencia de casi un 25% respecto al porcentaje anterior. El incremento se realizó a expensas de los municipios rurales».

Manlleu forma part d'aquest conjunt de nuclis que al llarg del segle XX han superat el llindar dels 10.000 habitants. Per avançar en la concreció de com s'ha esdevingut aquest procés en el nostre cas, topem amb la dificultat metodològica de no comptar amb les dades corresponents a les *arribades* a la vila que es van

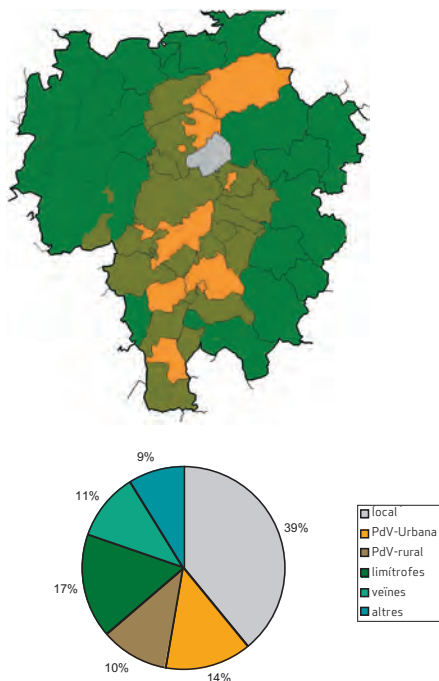
produir abans de 1908. Per això es fa difícil de precisar el pes específic d'aquests moviments en el creixement demogràfic d'aquest període, així com determinar la procedència exacta dels nouvinguts.

Davant d'aquest fet, proposem estimar la importància d'aquesta immigració a partir del padró de 1905 i de les dades relatives a la naturalesa del matrimoni de la unitat familiar (*cabeza de familia* i la *esposa*). A més, per diferenciar entre els manlleuencs nascuts en àmbits més urbans i els nascuts en zones més rurals, hem fet una classificació, que utilitzarem també més endavant, en la qual els diferents municipis s'agrupen d'acord amb unes divisions territorials que entenem que són significatives per remarcar aquesta dualitat rural-urbanà.⁵

⁵ Establim, així, tres grans grups segons que siguin nascuts a la comarca d'Osona, a les comarques veïnes i a la resta d'àmbits. Aquest darrer grup és el més heterodox, però també el numèricament menys significatiu. Representa un «calaix de sastre» on s'inclouen les procedències regionals, nacionals o internacionals. Aquestes darreres tant corresponen a poblacions de caràcter rural com urbà, raó per la qual serà considerat un grup mixt en aquest sentit.

El grup de les comarques veïnes engloba aquelles procedències de les comarques del Ripollès, el Vallès Oriental, el Berguedà, la Garrotxa, el Bages i la Selva. La repetició de determinades poblacions d'un caràcter clarament rural (els Hostalets d'en Bas, Campdevànol i la Poble de Lillet) ens ha portat a considerar els nouvinguts d'aquests àmbits com a «immigrants del rural».

En l'àmbit d'Osona, malgrat que puguem considerar el conjunt de les procedències d'un caràcter més local, cal també diferenciar entre aquelles que tenen un origen més rural o més urbà, segons les delimitacions proposades per Roquer i Vila (1981). En primer lloc, s'ha definit un subgrup que anomenem com a sistemes geogràfics limítrofs de la Plana, en el qual incloem els municipis del Bisaura, del Lluçanès-Moianès, del Collsacabra i de les Guillerries, àmbits que podem considerar en conjunt com a «rurals». Dins del marc Plana de Vic, hem cregut oportú també diferenciar entre aquells municipis d'una naturalesa urbana o semiurbana (sempre establint una consideració relativa respecte de Manlleu) i aquells més rurals. Amb això s'ha volgut diferenciar entre aquelles persones procedents de Vic o de Centelles i les que procedeixen de les Masies de Voltregà o de Gurb.

Manlleu comptava el 1905 amb 6.993 habitants, i havia experimentat un important creixement durant el primer quinquenni del segle, amb uns increments mitjans anuals entorn del 4%. D'aquest total, hem analitzat una mostra de 2.536 individus, que engloba els dos membres de la unitat matrimonial o un d'ells en absència de l'altre. Les dades corresponents a la resta de membres de la família han estat considerades negligibles per les raons que s'han comentat anteriorment.

D'aquest conjunt destaquem, en primer lloc, que només 993 individus són nascuts a Manlleu, cosa que significa un 39,1% del total. Ens interessa, sobretot, establir la procedència del 60% restant: els sistemes geogràfics limítrofs de la Plana representen un 17%; la Plana de Vic [semi]urbana, un 14%; la Plana de Vic rural un 10%; les comarques veïnes, un 11%; i finalment la resta significa un 9%.

Osona		Comarques veïnes		Altres		
a. Local		b. Plana de Vic		c. Sistemes geogràfics limítrofs de la Plana		
Manlleu	993 39%	PdV-rural	266 10%	Besora-Bisaura	71 3%	
		PdV-(semi)urbana	351 14%	Lluçanès-Moianès	170 7%	
				Collsacabra	168 7%	
				Guillerries	16 1%	
				Ripollès	84 2%	
				Vallès Oriental	19 1%	
				Berguedà	36 1%	
				Garrotxa	104 4%	
				Bages	34 1%	
				La Selva	12 1%	
Totals	993 39%		617 24%		425 17%	
					289 11%	
					Resta de Catalunya	145 5%
					Resta d'Espanya	42 2%
					Resta del món	11 1%
					NS	14 1%
					Totals	212 9%

Llocs d'origen dels manlleuencs, 1905. (Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

Si procedim a l'agrupació d'aquests àmbits, subratllem que la suma dels que s'han considerat «rurals» puja a un 43%, mentre que els de procedència més urbana podrien situar-se entorn del 18% als quals podríem sumar-hi el 39% de manlleuencs nadius. En resulta un conglomerat social de naturalesa urbanorural com a herència específica de la industrialització.

En aquesta època, són manlleuencs alguns nascuts a Gurb, a Roda o a Vic, però també a Alpens i a Olost, a Vidrà i a Sant Quirze, a Corcó i a Rupit, a Ribes i a Vallfogona, als Hostalets i a Sant Esteve d'en Bas, a la Pobla de Lillet i a Sallent, a Terrassa, a Mataró i a Barcelona; i a Aragó i a Castella i fins alguns originaris d'Andorra i de França.

La localització dels immigrants a la ciutat

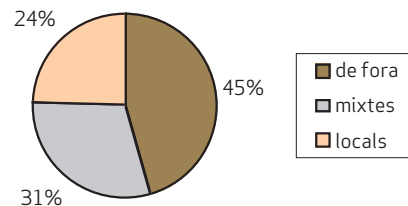
Aquests percentatges de «manlleuencs» i «foranis» també poden ser contemplats des de la unitat familiar. Així, podem observar quins són aquells matrimonis els dos «membres» dels quals són nascuts a Manlleu, aquells dels quals hi ha nascut només un membre i aquells en què ambdós membres són nascuts en una altra població.

Des d'aquesta perspectiva, s'observa que en quasi la meitat de casos els dos membres del matrimoni són originaris de fora, mentre que únicament en una quarta part del total són tots dos d'origen local. Podem dir, per tant, que els de fora són el doble dels de Manlleu.

Ens interessa també observar si existeix una certa homogeneïtat o no en la localització de les famílies de naturalesa «forània». Malgrat que en cap cas no es pot parlar d'una concentració important dels nouvinguts, sí que hi ha una tendència majoritària a la localització

Carrers	Famílies/llars		
	Foranis	Mixtes	Locals
Alta Cortada	6	5	10
Baixa Cortada	5	10	6
Cavalleria	52	25	27
Capellanes	2	0	3
Comte	10	7	8
Fedanci	2	4	1
Era Nova	9	2	5
De la Font	14	8	7
Malla	2	2	1
Sant Martí	40	20	17
Sant Pere	19	14	7
Torelló	20	12	7
del Pont	54	34	44
del Ter	50	41	30
Umbert	1	1	0
Rosell	4	0	4
Rusinyol	21	14	10
Sant Hígini	4	0	0
Sant Joan	5	4	2
Vendrell	38	22	16
Carretera d'Olot	6	2	0
Horta d'en Font	13	14	15
Horta del Frare	29	16	10
Bisbe Aguilar	5	5	2
Passeig del Ter	17	12	4
Passeig de Sant Joan	67	55	27
Plaça de Fra Bernardí	3	5	1
Plaça Tries	6	0	4
Plaça del Pou	3	1	2
Plaça Grau	2	4	3
Plaça Major	12	8	8
Plaça Quintana	2	1	1
Plaça Rosell	3	1	0
Ronda de Bonet	2	1	3
Sant Antoni	12	5	4
Sant Ferran	2	0	2
Sant Jaume	6	12	11
Sant Josep	6	2	2
Sant Domènec	23	14	15
Despoblat 913 habitants	69	55	27
Total individus 1.430	646	438	346
Percentatge	45,2%	30,6%	24,2%

Origen dels manlleuencs per unitats familiars, 1905. (Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

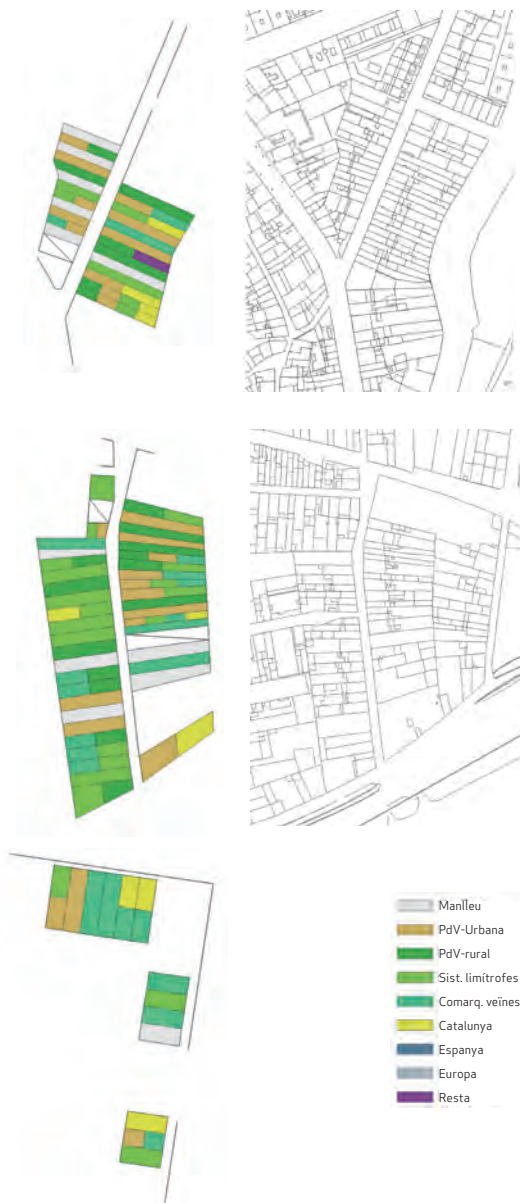

Carrers amb clar predomini de naturaleses locals o forànies.
(Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

en els carrers de construcció més recent: al carrer del Vendrell, o al de Sant Pere o al de Sant Martí és on existeix una major proporció de famílies vingudes de fora (no un nombre absolut superior), com també passa en els carrers que s'han allargat com el passeig de Sant Joan o el de la Cavalleria. Per contra, en els llocs més centrals de Dalt Vila, com el carrer del Comte o la plaça Trias, i en els de Baix Vila, com el carrer de Sant Jaume o el del Pont, existeix una major igualtat entre els matrimonis «locals» i els «foranis».

L'anàlisi detallada de les naturaleses dels habitants d'aquests carrers exemplifica clarament aquestes circumstàncies. En els casos del carrer de Sant Martí i del carrer de Sant Pere, ambdós situats en l'àmbit d'expansió de la vila a nord-est i a sud-est respectivament, s'hi observa clarament el mosaic de naturaleses dels residents al Manlleu de principi de segle, alhora que es posa en relleu la importància de les procedències rurals. Podem considerar que són una

Naturaleses dels habitants. Carrers de Sant Pere, Sant Martí i Colònia Rusiñol, 1905. (Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

minoria els solars en què no hi viu ningú procedent dels àmbits rurals descrits anteriorment: de la Plana de Vic rural, dels sistemes geogràfics limítrofs o de les comarques veïnes. Hi destaca, per exemple, la gent de Santa Maria de Corcó o d'Olost.

El cas de la Colònia Rusiñol resulta també significatiu en aquest sentit. Situada als afores de la vila, sobre la carretera de la Gleva, s'hi troben empadronades un total de 13 famílies, i només un dels matrimonis és de Manlleu. Per a la resta, almenys un dels dos membres ha nascut en altres indrets: més pròxims com Vic o Sora, o més llunyans com Sant Joan les Fonts o Olot. En qualsevol cas, la colònia exemplifica,

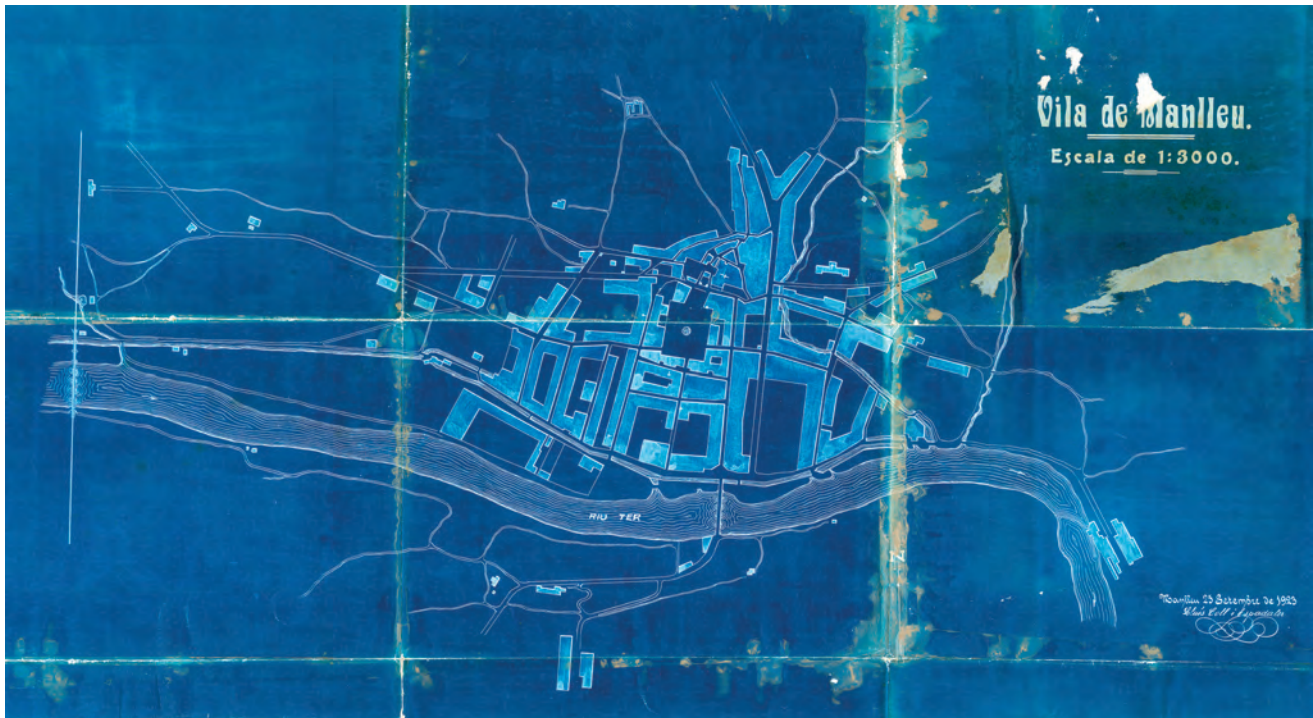
quasi a mode de metàfora, el moviment d'habitants com a reclam de la industrialització.

En resum, podem constatar que a principi del segle xx no hi havia una localització diferenciada entre els manlleuencs vinguts de fora i els nascuts a la vila, sinó que els uns i els altres conviuen «paret per paret» a tota la població. No obstant això, constatem certs indicis que ens porten a pensar que sí que existeix una certa relació entre el creixement de la ciutat i l'ocupació dels nous llocs per part dels nousvinguts, i que és a causa de l'assentament d'aquesta immigració que la vila prolongava els carrers i es feia, així, cada vegada més extensa.

La plaça de Fra Bernadí i l'estació, a principi del segle xx. (Arxiu Valls i l'Abans, *Manlleu recull gràfic 1886-1965*)

/ 1915-1935: la ciutat adormida

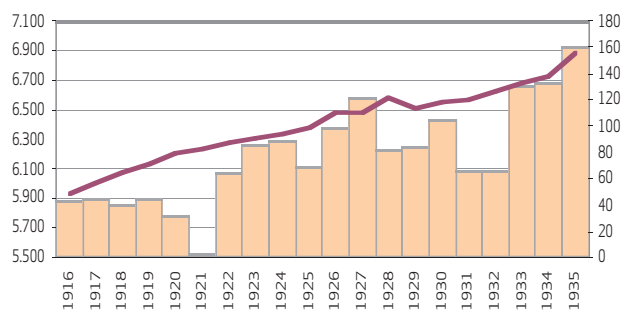
Vila de Manlleu, 1923. Lluís Coll i Espadaler. (Arxiu Municipal de Manlleu)

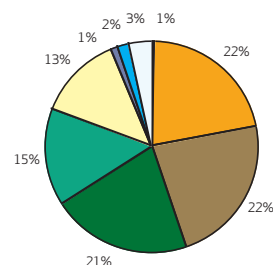
El flux dels nouvinguts del rural

Parlem de la *ciutat adormida* per a aquest període, perquè la població va experimentar un creixement lent tant en termes demogràfics com de desenvolupament urbanístic. Des de 1905 Manlleu havia anat perdent població, amb un creixement natural que en aquests primers anys resulta negatiu. A partir de l'any 1915, i amb la neutralitat d'Espanya a la Primera Guerra Mundial, sembla que hi hagi una certa recuperació, amb un creixement continuat que farà que la vila se situï a l'inici de la Guerra Civil amb una població de 7.056 habitants i un increment acumulat total superior als 1.000 individus. Analitzant el creixement natural durant aquests vint anys, apreciem que esdevé poc significatiu, i constatem que en la majoria d'anys es donen increments més aviat escassos. Bona part d'aquest creixement és degut a les immigracions, que si bé tampoc no presenten unes xifres espectaculars, sí que a mesura que avancen els anys es van incrementant fins a assolir el màxim en el darrer quinquenni, quan arriben a la vila més de 500 individus (mitjana de 100 individus/any).

Pel que fa a la procedència d'aquests nouvinguts, apreciem que el grup que englobaria els àmbits considerats rurals continua sent el majoritari, amb una representació de prop del 65%. Destaquen els procedents de la zona rural de la Plana de Vic i dels sistemes geogràfics limítrofs de la Plana, que signifiquen més del 40% del total de nouvinguts: durant bona part del període, concretament els anys vint, un de cada dos dels arribats a la vila procedia d'algun d'aquests àmbits. A continuació, i encara amb un volum força considerable, apareixen els procedents de les comarques veïnes, sobretot de pobles del Ripollès i de la Vall d'en Bas, d'on en 20 anys arriben més de 200 individus.

	1916-1920		1921-1925		1926-1930		1931-1935		Total 1916-1935	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Manlleu					7	1,4%			7	0,4%
PdV-urbana	55	27,1%	39	12,6%	105	21,5%	138	24,8%	337	21,6%
PdV-rural	39	19,2%	95	30,6%	132	27,0%	87	15,6%	353	22,7%
Sist. limítrofs	39	19,2%	92	29,7%	100	20,4%	99	17,8%	330	21,2%
Comarques veïnes	22	10,8%	48	15,5%	78	16,0%	85	15,3%	233	15,0%
Resta Catalunya	32	15,8%	14	4,5%	51	10,4%	101	18,2%	198	12,7%
Resta Espanya		0,0%	6	1,9%	1	0,2%	10	1,8%	17	1,1%
Resta Món	12	5,9%		0,0%	5	1,0%	10	1,8%	27	1,7%
NS	4	2,0%	16	5,2%	10	2,0%	26	4,7%	56	3,6%
Total	203	100%	310	100%	489	100%	556	100%	1.558	100%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu.

Quant a les zones més urbanes, destaquem el 22% de la Plana de Vic «urbana». La resta de nouvinguts arribats des d'altres indrets eminentment urbans són més aviat escassos, tot i que destaquen els de Barcelona, d'on prové un de cada tres de la resta de catalans, i que amb un 13% esdevé l'últim dels àmbits rellevants, ja que tant el grup format per la gent procedent de la resta de l'Estat, com el de la que prové de l'estranger, suposen un percentatge insignificant.

1923: alguns nous carrers d'un incipient creixement

El Manlleu de l'any 1923 mostra una imatge que és substancialment la mateixa que la *ciutat* anterior. En la dècada dels anys 20 es va realitzar un aixecament

cartogràfic de la vila per a la confecció de plànols del nucli urbà i del terme municipal, que es van dibuixar a escales 1/3.000 i 1/10.000 respectivament,¹ i que donen testimoni de la forma urbana del nucli.

Respecte de les acaballes del segle (1883), només s'havia consolidat el centre neuràlgic, la plaça Major, mentre que la vila a penes s'havia estès pels extrems. A ponent, Manlleu encara es trobava molt lluny del ferrocarril, malgrat que la disposició d'algunes construccions en forma discontinua ja insinuava el traçat del camí de l'estació, l'actual carrer Rusiñol. En aquest sector tenia també una certa rellevància el carrer del Vendrell, que des de la vora del canal industrial enfila

¹ Diferents exemplars conservats a l'Arxiu Municipal de Manlleu i també a la Cartoteca de Catalunya, en les col·leccions de plànols de molts municipis catalans, que encarregà el Servei Geogràfic de la Mancomunitat de Catalunya entre 1914 i 1936.

Creixement urbà, període 1883-1923. (Elaboració pròpia)

cap a l'Alta Cortada, una via que també va adquirir major forma en aquest període.

A llevant, destaquen algunes noves construccions que defineixen alguns fragments dels carrers de l'Horta del Frare (actual carrer de la Passió), de la Cavalleria i de la carretera d'Olot.

A la primera dècada del nou segle en aquest mateix sector es va construir també l'Hospital de Sant Jaume, situat com una fita visual sobre el turó que defineix el pas del Torrent (Magí).

Després de l'auge industrial, doncs, la vila sembla assentar-se durant aquestes dècades sobre si mateixa. Tal com explica Esteve Gaja (1988), a principi de la dècada dels anys 30 s'havien pavimentat els carrers de Baix Vila, de manera que s'havien acabat «la pols, el fang, els bassals i les dificultats del trànsit de carros», i també l'electrificació havia repercutit en la millora de l'enllumenat públic i del mateix ferrocarril.

Naturaleses dels habitants del carrer del Pont, 1911 i 1930.
(Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

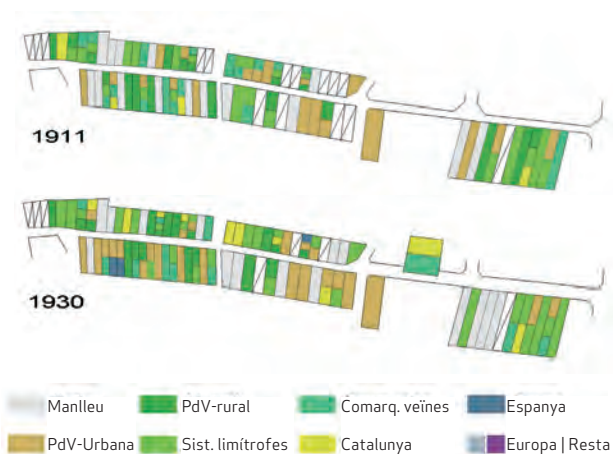
Al final d'aquest període, l'any 1935, el govern municipal republicà enumerava fins a un total de 43 vies i places públiques, que són en essència les mateixes que ja existien una dècada abans. Els anys successius se'n va modificar una i altra vegada el nom, com a testimoni de la convulsió política d'aquest període (de 19 de Juliol a Victor Pradera, de Lenin a Capellanes, de Josep Canut a Victor Pradera, d'Avinguda de la República a Paseo de San Juan, de Francesc Layret a Generalísimo Franco, de plaça de la Llibertat a plaza de España, i tants altres).

El creixement suburbà. L'extensió lineal dels carrers

El model de creixement de la ciutat en aquesta època és el mateix que s'havia produït en els segles

Vista aèria del carrer del Pont. (Arxiu Valls)

Naturaleses dels habitants del carrer de la Cavalleria, 1911 i 1930.
(Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

El carrer de la Cavalleria, des del campanar. (Arxiu Valls)

anteriors. Fins a la construcció de l'eixample de Baix Vila, Manlleu havia crescut fora del nucli històric, en la direcció dels diferents camins que conflüïen a la vila, en un model de creixement lineal que es denomina *suburbà*. Clars exemples serien el carrer de Torelló i el de la Cavalleria (antic camí de Roda de Ter).

Fins i tot amb la construcció de l'eixample del segle XIX, la jerarquia d'alguns carrers sobre els altres fa que no puguem parlar d'una forma de creixement isòtropa (que és la pròpia de l'eixample), sinó que continuïn predominant-hi algunes característiques del creixement en una única direcció.

El cas del carrer del Pont és molt significatiu. El traçat, així com el mateix nom, relata la seva directa relació amb la construcció del pont per travessar el Ter, i suposa una connexió entre les terres altes de Dalt Vila i les terres baixes ocupades per les antigues hortes.

El carrer de la Cavalleria s'assenta sobre la traça que conduïa des del nucli de Manlleu a aquest mas, camí de Roda de Ter. Aquesta és molt important en el desenvolupament oriental de Manlleu, construïda al llarg d'alguns segles referència per a la implantació de l'eixample Espona o per als mateixos barris de la Cavalleria i de la Salut.

L'anàlisi de l'ocupació d'aquests carrers els anys 1911 i 1930 evidencia algunes qüestions que s'han comentat abans.

D'una banda, constatem que la vila creixia a un ritme molt lent. Si observem les parcel·les ocupades en un i altre cas, no s'observen diferències gaire significatives. Si bé les parcel·les del carrer del Pont havien estat ocupades abans de l'any 1911, el cas del carrer de la Cavalleria és diferent. Un carrer que a principi de segle mostrava encara una certa discontinuïtat entre els seus àmbits construïts (característica d'aquest tipus de creixement sobre els antics

camins) i que durant aquests 20 anys va experimentar l'ocupació d'unes quantes parcel·les, mentre que el tram més allunyat del nucli romaní substancialment invariable.

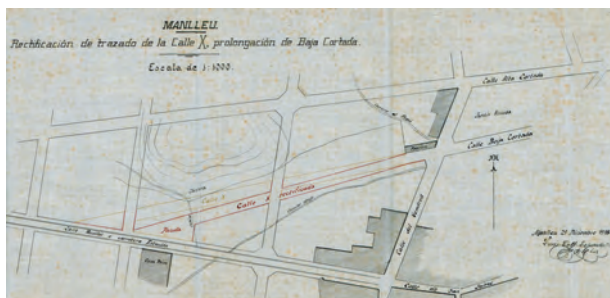
D'altra banda, aquesta dualitat d'imatges reincident en el fet de la naturalesa «rural» de molts dels ciutadans del Manlleu d'aquest període. Aquest fet és més il·lustratiu al carrer de la Cavalleria, on potser el tipus de casa existent, així com la posició específica dins del nucli, podrien afavorir el seu establiment en aquest àmbit. En el cas del carrer del Pont, en canvi, destacaríem, a banda d'aquest tipus de naturaleses, aquelles que farien referència a àmbits més llunyans, inclosos en el grup «Catalunya», ja que es tracta d'individus nascuts més enllà dels límits de les comarques veïnes.

Els intents de fer créixer la ciutat

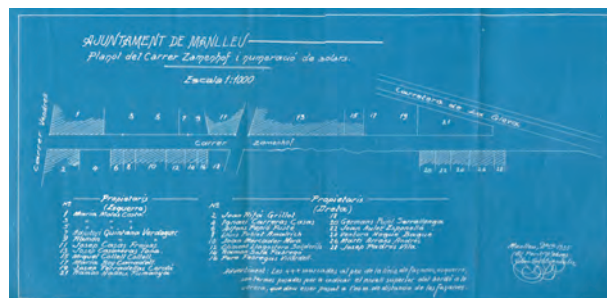
Malgrat el ritme lent que caracteritza la ciutat d'aquests anys, hi hagué alguns projectes per a l'obertura de nous carrers, a través tant de l'extensió dels seus límits, com de la transformació o reforma interna. Entre els primers podríem destacar els casos del carrer d'Àngel Guimerà i del del Zamenhof; entre els segons els de l'obertura del carrer de Mossèn Guardiet i del carrer de la Verge del Pilar.

De 1918 data l'expedient d'obertura del carrer que va de la Baixa Cortada al carrer Rusiñol,² i que és, de

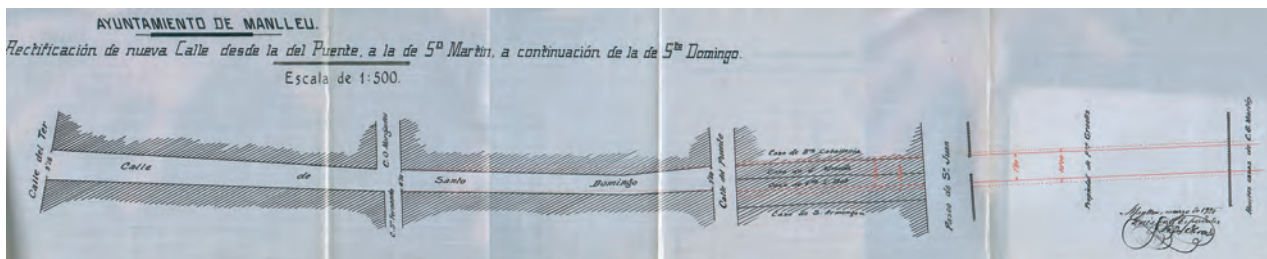
² Sembla que ja a final del segle XIX s'hauria contemplat la possibilitat d'aquest projecte, segons Miquel Surinyach (1984).

Rectificación de trazado de la calle X, prolongación de Baja Cortada, desembre de 1918. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Plànol del carrer Zamenhof i numeració de solars, desembre de 1935. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Rectificación de nueva calle desde la del Puente a la de San Martín, a continuación de la de Santo Domingo, març de 1926. (Arxiu Municipal de Manlleu)

fet, la prolongació en línia recta del primer. Se l'anomenava en aquest cas *calle X*. Per això, en el plànol de 1923 se'n reconeixia l'alineació, tot i que hi havia només un parell de construccions en les seves cantonades amb les vies perpendiculars (el carrer del Vendrell i el futur de Vilamirosa). A final d'aquest període, el 1935, l'Ajuntament va realitzar un aixecament del carrer,³ on es mostrava la divisió parcel·l·ària, la propietat dels diferents solars i un grau irregular d'ocupació. Un exemple, doncs, de la lentitud en la construcció de la ciutat, que és característica d'aquesta època.

El cas del carrer de la Verge del Pilar és encara més significatiu. Si els projectes d'extensió tenien un ritme lent, els projectes de reforma interna, sempre sotmesos a una major dificultat d'execució (per l'afectació de construccions o propietats existents) s'acabaven desenvolupant en períodes més llargs.

L'Arxiu Municipal conserva un expedient de 1925 per a l'obertura del carrer de Sant Domènec fins al carrer de Sant Martí, el que s'anomenarà carrer de la Verge del Pilar, popularment conegut com de l'Apèndix. Només un any més tard, pel març de 1926, es va fer el projecte de «Rectificación de nueva calle des de la del Puente a la de San Martín, a continuación de la de Santo Domingo».⁴ Malgrat això, aquestes obres no es van dur a terme fins molt temps després, i l'expedient queda únicament com a testimoni d'unes intencions. Va ser arran de la catàstrofe de l'aiguat de 1940, que l'any 1941 es va procedir a l'enderrocament de can Pujades (cal Peroler) i de la resta de cases d'aquell

tram que havien quedat malmeses (*l'Abans*, 2002). És per això que es va obrir un altre expedient, aquest definitiu, per a la «prolongació del carrer de Sant Domingo, però no fins al de Sant Martí, sinó fins a la carretera de Torelló».

Els productes urbans de la «primera» immigració

La similitud cultural entre els nouvinguts del rural i la població autòctona de la vila fa difícil de determinar uns productes urbans exclusius de la primera immigració. Més aviat caldria parlar d'algunes influències d'origen clarament rural en aspectes determinats de la vila.

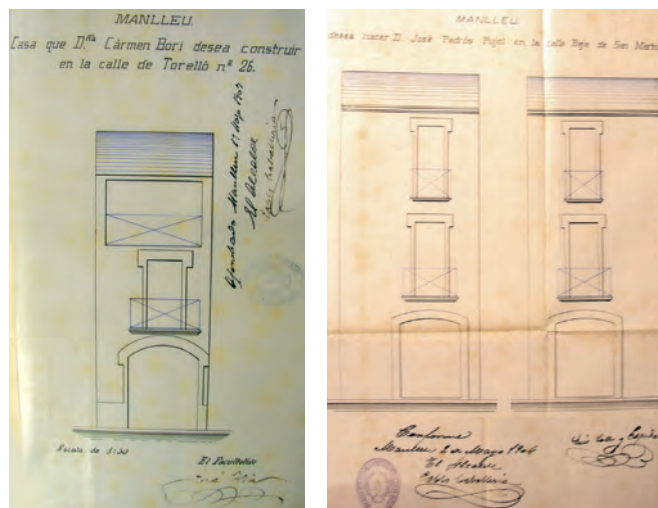
Aquest fet es posa de manifest en un determinat tipus d'habitatge que respon a la imatge d'una casa popular que, com explica M. Surinyach (1990), té unes «fortes arrels agràries, la planta baixa de les quals –on s'accedia per un sol portal que deixava passar un carro– tenia un ús polivalent de magatzem, de petites activitats d'origen agrícola, o podia encabir activitats artesanals», i al fons de la qual s'hi ubica un hort d'una fondària variable. Aquest tipus, que s'havia donat en els segles anteriors, esdevé una metàfora de com la població nouvinguda s'assentava en el lloc urbà amb alguns dels seus elements característics; o de com, en una població progressivament industrial, romanien encara uns *modus vivendi* associats amb la tradició agrícola del passat. Aquest tipus va evolucionar i en aquesta època es van desenvolupar altres tipus d'habitatge més modestos, que tenien únicament una planta baixa i que es construïen precisament en alguns sectors per on creixia la vila, com els carrers de Zamenhof o d'Àngel Guimerà.

³ «Plànol del carrer Zamenhof i numeració de solars», aixecament executat pel pèrit d'obres Lluís Coll i Espadaler.

⁴ Del mateix pèrit d'obres Lluís Coll Espadaler.

Un altre element persistent són les hortes regades amb les aigües del Ter, que es van mantenir fins ben entrat el segle xx, malgrat la urbanització progressiva dels territoris més plans a les vores del Ter (l'actual Baix Vila). Com en el cas anterior, les hortes van representar un lloc típic de la cultura local que s'emmotllava també a les necessitats i a la tradició cultural dels nous habitants que s'establien a la vila.

Llicències de nous habitatges tipus, emplaçades al carrer Torelló, 26 i al carrer Sant Martí, 4-6. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Vista de les hortes a la vora del Ter, 1943. (Arxiu Valls)

/ 1940-1960: la ciutat renovada

Fotografia aèria de la Vila de Manlleu, anys 50 del segle xx. Document adjunt al Pla General, 1961. (Arxiu Municipal de Manlleu)

L'acabament de la Guerra Civil l'any 1939 i l'important aiguat que va assolir la vila un any després marquen un punt d'inflexió sobre l'esdevenir de la ciutat.

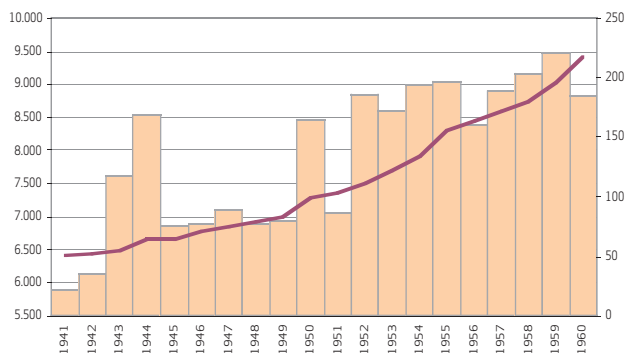
La nit del 17 al 18 d'octubre de 1940 representa un moment zero per a la regeneració que va experimentar la població al llarg de les dècades successives. Als mals heretats dels tres anys de guerra s'hi sumava la important catàstrofe que suposa el desbordament del Ter en aquella recordada nit. La població va patir una devastació important fruit de l'avinguda de les aigües d'un riu, que semblava voler recuperar l'amplitud del curs que durant anys havia conformat l'espai territo-

rial sobre el qual s'assenta la ciutat. Tot l'àmbit de Baix Vila va quedar totalment o parcialment afectat, en un sector comprès entre el curs del riu i una línia còncava que uneix l'origen del carrer de Vilamirosa, seguint per la Baixa Cortada, la part alta de la plaça de Fra Bernardí i fins a la banda sud del carrer de la Cavalleria.¹

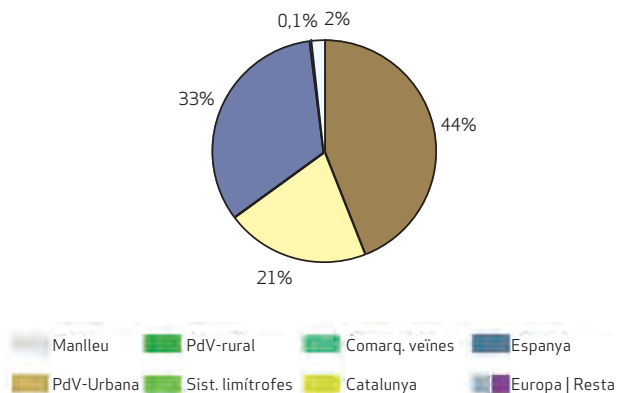
1 Segons el *Gráfico de la inundación de la noche del 17 al 18 de octubre de 1940*, firmat per l'arquitecte municipal Josep Riera Reguer, el 29 d'octubre de 1940.

Plano de la Villa de Manlleu, anys 50 del segle xx. Document adjunt al Pla General, 1961. (Arxiu Municipal de Manlleu)

	1916-1920		1921-1925		1926-1930		1931-1935		Total 1916-1935	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Manlleu					7	1,4%			7	0,4%
PdV-urbana	55	27,1%	39	12,6%	105	21,5%	138	24,8%	337	21,6%
PdV-rural	39	19,2%	95	30,6%	132	27,0%	87	15,6%	353	22,7%
Sist. limítrofes	39	19,2%	92	29,7%	100	20,4%	99	17,8%	330	21,2%
Comarques veïnes	22	10,8%	48	15,5%	78	16,0%	85	15,3%	233	15,0%
Resta de Catalunya	32	15,8%	14	4,5%	51	10,4%	101	18,2%	198	12,7%
Resta d'Espanya		0,0%	6	1,9%	1	0,2%	10	1,8%	17	1,1%
Resta del món	12	5,9%	0,0%	0,0%	5	1,0%	10	1,8%	27	1,7%
NS	4	2,0%	16	5,2%	10	2,0%	26	4,7%	56	3,6%
Total	203	100%	310	100%	489	100%	556	100%	1.558	100%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu i del Pla General de 1980.

El plànol de 1940 ens mostra una ciutat substancialment igual a la de 1923 i bastant diferent d'aquella que reconeix la fotografia aèria uns quinze anys després. Entre 1940 i 1960 Manlleu va experimentar una notable expansió urbana, que es va produir amb uns temps i unes formes diferents a la dels primers períodes del segle xx. Uns canvis fruit de la necessitat de «reconstruir» la vila després de la catàstrofe, però possibilitats en bona mesura per un creixement notable de la població, d'una constitució social progressivament més diversa.

Una nova dinàmica en el creixement de Manlleu

Malgrat que s'hagin englobat en un únic període, les dècades dels anys 40 i 50 es caracteritzen per unes dinàmiques de creixement demogràfic molt diferenciades. No obstant això, hem iniciat aquest període als anys 40 per la transcendència dels fets que hem comentat. Podríem dir que les conseqüències derivades de l'aiguat no van desembocar en una transformació immediata, sinó que va caldre un cert temps de gestació abans que s'evidenciessin grans canvis, una primera manifestació dels quals podem situar a partir dels anys 50.

Dues són les qüestions més rellevants per explicar la magnitud d'aquesta transformació: en primer lloc, la taxa de creixement va anar augmentant progressivament, i el creixement relatiu quinquennal del 4% dels primers anys es va situar a l'entorn del 12% al llarg de la dècada següent. En segon lloc, l'augment important del nombre anual d'altres de nouvinguts, la procedència majoritària dels quals també havia canviat substancialment.

L'augment de població, que es farà molt més evident a partir dels anys 60, es manifesta ja en aquest període. Dels 6.396 habitants de l'any 1940, es va passar als 7.294 l'any 1950 (amb un increment de prop de 900) que van arribar als 9.410 l'any 1960 (amb un increment de més de 2.100). D'uns creixements anuals mitjans inferiors a l'1% durant el primer quinquenni, es va passar a mitjanes que superaven el 2% i que van arribar puntualment a superar el 4% durant els anys 60. Començava a tenir certa rellevància, doncs, la vertadera explosió demogràfica que s'associa tradicionalment a les dues dècades següents (les dels anys 60 i 70).

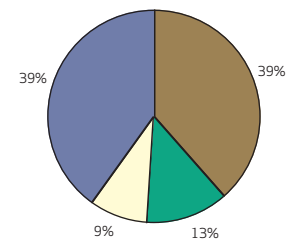
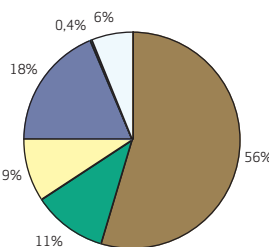
L'evolució de les altes anuals reforça la dualitat que caracteritza aquest període. Si la mitjana dels primers deu anys se situa entorn de les 450 arribades en cinc anys, en la següent dècada es doblen fins a situar-se entorn de les 900. En conjunt, durant aquests vint anys es van empadronar al registre d'altres de Manlleu quasi 2.700 persones, un nombre que guarda una estreta relació amb el creixement absolut de la població en aquest període (3.000 aproximadament) i que quasi dobra el nombre de nousvinguts del període 1915-1935 (1.558 en total).

Els primers nousvinguts de les províncies espanyoles

Una de les causes d'aquest creixement és la immigració espanyola que va arribar a la població aquests anys. Durant els anys 40 els immigrants espanyols representaven menys d'un de cada cinc nousvinguts, però als 50 aquesta proporció es va doblar. Aquests immigrants provenien majoritàriament d'Andalusia (el 89% del total d'espanyols) i més concretament de la província de Jaén i d'Alcaudete en particular.

Any	Carrer	n.	Procedència	n.ind.
1943	f balcells		mataro	5
1943	rosell	8	sadrian	2
1943	pont	13	granollers	4
1943	s martin	15	ripoll	3
1943	torello	26	pardines	1
1943	m trascrio		binefar	4
1943	a guimera	32	m voltrega	4
1943	c rovira		gurb	6
1943	madrirolas		m voltrega	2
1943	mcorco		gurb	1
1943	psj	60	malla	1
1943	s antonio	2	gurb	1
1943	s domingo		m voltrega	3
1943	s martin	8	s cecilia voltrega	1
1943	a guimera	15	corco	2
1943	b cortada	12	perafita	2
1943	c olot	11	corco	1
1943	coño rovira	gb	st bartomeu grau	5
1943	e delaris	33	corco	5
1943	pont	25	vidra	1
1943	j antonio? O's?	17	montañola	1
1943	psj	1	nupit	1
1943	s antonio	21	corco	1
1943	s martin	39	s marti sobremunt	1
1943	s pedro	27	corco	1
1943	c olot	5	roda	1
1943	e delaris	14	vic	1
1943	pont	1	torello	1
1943	madrirolas		tona	1
1943	p fra bernadí	26	taradell	2
1943	p martires	10	roda	1
1943	psj	1	torello	1
1943	p 4 febrero		roda	3
1943	s domingo	13	vic	3
1943	s domingo	5	vic	2
1943	s jaime	20	s hipolit v	2
1943	s pedro	10	s pere torello	5
1943	v padua	31	tona	3

Any	Carrer	n.	Procedència	n.ind.
1950	rosell	4	arguellas	2
1950	v pilar	3	arguellas	2
1950	a diputacion	30	barcelona	4
1950	p sant joan	75	montblanch	5
1950	rusiñol	21	barcelona	4
1950	a diputacion	71	campellas	5
1950	comte	25	parroquia ripoll	3
1950	forncals		las losas	1
1950	rusiñol	37	juanetes	1
1950	a diputacion	61	madrid	7
1950	a diputacion	22	alcubierre	1
1950	a diputacion	59	navalmoral de la mata	5
1950	a diputacion	59	navalmoral de la mata	6
1950	a diputacion		alcaudete	2
1950	b cortada	8	alcaudete	1
1950	b cortada	8	murcia	1
1950	b estacion		fuentes tojar	3
1950	p sant joan	65	masies roda	1
1950	p sant joan	2	gurb	3
1950	rosell	5	masies roda	1
1950	e delaris	7	sevilla	5
1950	e delaris	7	osuna	1
1950	e montserrat		murcia	2
1950	fuentes	39	alcaudete	3
1950	j verdaguer	4	ribarroja ebro	1
1950	p sant joan	2	bilbao	5
1950	p sant joan	103	alcaudete	1
1950	s domingo		murcia	1
1950	v pradera	4	leciñena	5
1950	v pradera		fuentes del maestro	4
1950	s domingo	37	folgueroles	1
1950	v pilar	1	masies roda	1
1950	v pradera	20	gurb	1
1950	vistalegre		tavernoles	2
1950	a diputacion	9	corco	4
1950	vendrell	50	alpens	1
1950	? Montserrat		torello	1
1950	a cortada	4	vic	1

Arribada de persones de la resta de l'Estat a partir d'una mostra del llibre de registre d'altres de l'Arxiu Municipal de Manlleu, anys 1943 i 1950.

Aquestes dades posen en relleu la dificultat de determinar el moment precís en què va començar a ser significativa la immigració de ciutadans procedents de les regions espanyoles menys desenvolupades. Però s'evidencia clarament que aquest procés ja era puixant abans dels anys 60 (període de referència popular). Durant la dècada dels 50, es van registrar fins a més de 700 nouvinguts procedents de fora de Catalunya, que signifiquen una quantitat molt notable, ja que, com veurem més endavant, en el moment de màxima esplendor d'aquest procés es va registrar una màxima de 1.555 immigrants (1960-1970).

Cal Corder, al Passeig Sant Joan cantonada amb la carretera d'Olot, anys 60. (Arxiu Valls)

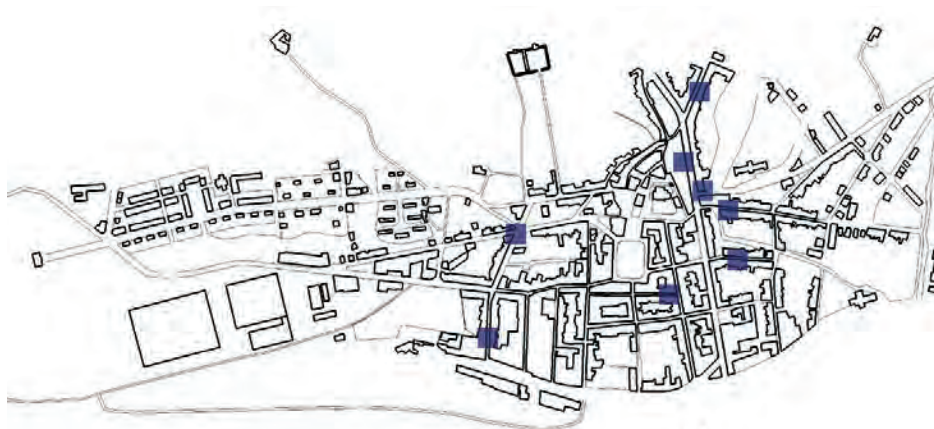
Tot i això, també caldria remarcar que abans del període 1945-1950, s'havia ja començat a produir un cert degoteig de nouvinguts procedents de les províncies espanyoles. Si en els anys anteriors d'aquest mateix segle els nouvinguts espanyols no representaven un valor numèricament representatiu (estabilitzat en percentatges inferiors al 3% de les altes totals), ja en el primer quinquenni dels anys 40 aquesta relació va superar el 7%, i en el segon es va aproximar al 30%. La poca transcendència d'aquests valors numèrics, tanmateix, no deixa d'explicitar que l'arribada massiva d'immigrants no es va produir d'una forma puntual i brusca, sinó com un procés progressiu més estès en el temps.

Algunes consideracions sobre els nous immigrants

A partir dels anys 50, doncs, s'observa un augment considerable de les arribades de gent procedent de la resta de l'Estat, i especialment d'Extremadura i d'Andalusia. Per això, val la pena de fer algunes puntualitzacions sobre la figura d'aquest «nou» immigrant.

En la valoració dels motius de les migracions d'aquesta època, és oportú ressaltar el paper del govern franquista, ja que si bé és cert que emigrar de les regions més pobres de l'Espanya d'aquests anys era una necessitat, no deixa de ser veritat que era el mateix govern qui facilitava i potenciava aquests viatges. Així, i amb aportacions com el «medio billete»,² és com es fomentava l'emigració.

² Consistia a finançar el 50% del cost del bitllet a tothom que decidís emigrar. Cada cert temps s'obrien unes llistes amb una població o àmbit on es necessitava mà d'obra, i la gent que s'hi enregistrava gaudia d'aquesta rebaixa en el preu del bitllet.

Ubicació dels primers nousvinguts de la resta d'Espanya.
Carrers i llocs de referència. (Elaboració pròpia)

El destí d'aquests viatges era divers, i també eren múltiples els factors que el determinaven. Sembla, però, que Manlleu no devia ser la destinació final d'aquests primers immigrants, sinó que en la majoria de casos decidien marxar cap a la província de Barcelona, i un cop allí, i depenent de la feina, els amics, la família, etc. continuaven el trajecte cap a les diferents poblacions.

Un cop arribats a Manlleu, i en l'interval temporal fins a aconseguir una feina i un habitatge on reagrupar-se amb la família (ja que com succeeix avui, una bona part empenia el viatge en solitari i en edat relativament jove, un cop acabada la «mili»), aquests nousvinguts s'allotjaven en una sèrie d'indrets que ja començaven a ser habituals com a primera residència. Destaquem ca la Catalina, al carrer de la Baixa Cortada, cal Raconet, al carrer del Vendrell, cal Corder, al passeig de Sant Joan, ca la Mansa, al carrer de la Passió, o can Bretxa, al carrer de la Cavalleria.

Passat un temps, i quan ja s'havien assentat a la vila, es dispersaven per diferents sectors, segons l'habitatge que havien trobat. Observem que, si bé no hi havia un barri o una zona amb uns índexs de concentra-

ció excessivament rellevants, sí que hi havia una colla de carrers que presentaven una major aglomeració de nousvinguts. Es tracta de carrers de la part històrica de la vila amb cases velles a preus econòmics, assequibles, doncs, als immigrants, que tenien menys recursos. Com es pot apreciar en el plànol, destaquen determinats fragments del carrer de Sant Pere, del carrer de l'Horta d'en Font, del passeig de Sant Joan o de l'antic Víctor Pradera, l'actual de la Cavalleria.

Una vegada instal·lats a Manlleu, aquests nousvinguts van crear algunes expressions pròpies, per exemple, a través d'algunes associacions.³ Destaca principalment la Hermandad de los castellanos,⁴ que com la Peña Flamenca de Manlleu molts anys més tard, serà una aportació genuïna d'aquest nou grup de ciutadans.

³ Cal tenir en compte l'escenari precari de l'Espanya d'aquests anys i que el govern franquista no facilitava precisament l'associacionisme.

⁴ A causa de l'elevat preu, es va decidir crear un organisme per tal de facilitar l'accés als medicaments. Així, cada soci pagava 10 pessetes al mes, que s'anaven acumulant, i quan algun dels membres necessitava ajut, se li'n proporcionava un percentatge. S'ha de destacar que aquest no era un organisme restringit als castellans, per bé que a la pràctica ho va ser perquè eren un sector majoritàriament desafavorit.

Creixement urbà, període 1923-1960. (Elaboració pròpia)

De «l'eixamplament» al «barri»

La imatge aèria en blanc i negre del Manlleu de mitjan anys 50 ens mostra, a través d'un nou material (l'ortofotografia), la realitat d'una ciutat diferent. Un nucli que havia sofert nombroses transformacions en els últims vint anys i que havia estat el marc espacial on s'havien produït importants canvis demogràfics.

Com s'ha dit, la importància de l'aiguat va ser determinant en la nova manera de ser de la ciutat. Encara 15 anys després es considerava que la vila no s'havia refet d'una calamitat que, amb la perspectiva de més d'una dècada, es xifrava en «140 cases totalment desaparecidas, que representaban un total de

230 viviendas, 183 casas que resultaron inhabitables con gravísimos y costosos daños, muchos de los cuales no han podido ser todavía reparados».⁵ La dimensió de la catàstrofe va ser, doncs, molt important. D'aquí que sorgí la necessitat de donar una resposta urbana contundent que pogués estar a l'alçada d'aquesta difícil conjuntura.

El règim franquista va incorporar la vila dins del Programa de las Regiones Devastadas del Ministerio de Gobernación. Aquesta institució havia estat creada just un any abans per fer front a les necessitats d'a-

⁵ Ayuntamiento de Manlleu, Sección de Obras, José Riera, 12 de desembre de 1955. Dins l'expedient per a la constitució del Patronato de la Vivienda.

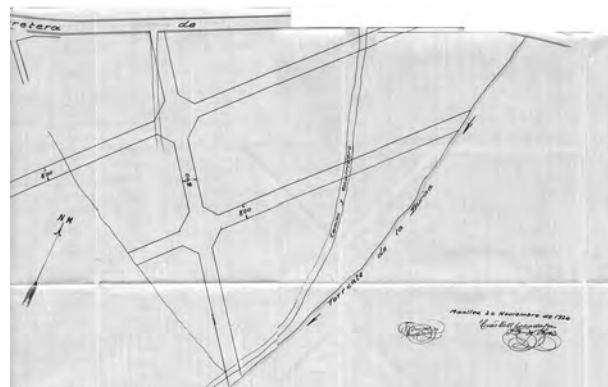
quelles poblacions devastades pels bombardeigs de la Guerra Civil, i la força de les circumstàncies va fer que s'hi incorporessin altres poblacions com Manlleu, sotmeses a desastres naturals.

Va ser, doncs, arran de la desgràcia de l'aiguat que la vila va començar a créixer amb una magnitud diferent de com ho havia fet fins aleshores. La construcció del *Barrio de la Estación* per subvenir a la necessitat d'habitatge dels ciutadans ens permet explicar el creixement urbà d'aquest període des d'una mirada dual. Manlleu creixia amb la inèrcia del passat, que feia estendre la vila sobre uns nous carrers que s'anaven configurant de mica en mica. Però també, amb les necessitats del present, planificant tot un barri i introduint, per això, una nova dimensió en la forma de créixer i uns nous elements que li atorgaven una qualitat urbana més destacable.

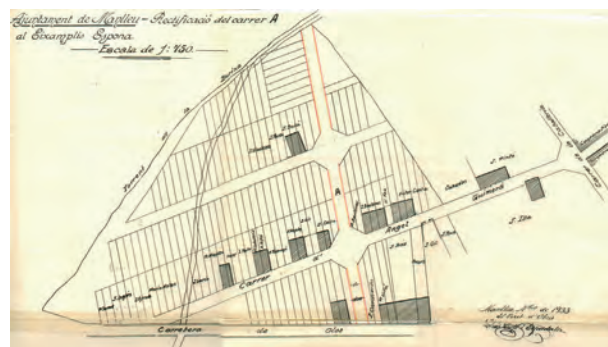
L'eixample Espona, el creixement «natural» de la ciutat

Al sector oriental del nucli urbà, Manlleu va continuar creixent sobre l'àmbit on ja ho havia fet en el període anterior. Anys abans, el 1924, Lluís Coll Espadaler dibuixava el projecte d'alineació d'uns nous carrers entre la carretera d'Olot i la traça irregular del Torrent de la Burina, en el sector que és denominat «eixample Espona».

Si en el període anterior vèiem que la vila creixia a partir del projecte d'alineació d'un nou vial que era parcel·lat a banda i banda (el carrer de Zamenhof, per exemple), ens trobem aquí amb una operació de major dimensió però que respon a unes lògiques igualment elementals: la simple definició d'uns traçats i la fragmentació de la propietat privada en noves parcel·les.

Traçat de l'Eixample Espona, novembre de 1924. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Rectificació del carrer al Eixample Espona, novembre de 1933. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Plànol del carrer Guimerà i numeració de solars, març de 1936. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Aquest «eixamplament» del nucli urbà se situava en contacte amb els elements preexistents, en aquest cas el carrer de la Cavalleria i la carretera d'Olot, i definia un nou espai d'illes de cases irregulars, fragmentades en solars múltiples. De fet, aquesta forma de créixer no era pas nova, sinó que responia a les mateixes lògiques amb què es va construir bona part de Baix Vila al llarg del segle XIX.

Aquesta manera d'estendre's la ciutat anava associada, tal com explicàvem abans, a una forma molt lenta d'ocupació. Sense que es produís cap tipus d'ocupació massiva, els diferents solars eren ocupats, bàsicament, de forma individualitzada. Per això, malgrat que el projecte inicial d'obertura dels carrers s'emmarcava en la ciutat anterior (1915-1935), podem considerar que l'embensida definitiva es va produir principalment a partir dels 40.

Aquesta circumstància queda clarament reflectida en els plànols posteriors que va aixecar el mateix pèrit d'obres, el 1933 de tot el sector, i el 1936 del carrer d'Àngel Guimerà, en què es mostra fins a quin punt la

major part de l'àmbit restava sense ocupar. Únicament s'hi observen algunes edificacions a la banda sud del carrer d'Àngel Guimerà i també algunes a la carretera d'Olot.

Dues dècades més tard, l'any 1960, aquest sector presentava encara un aspecte de construcció discontinua, amb uns carrers definits per les alternances de la presència i absència de solars buits i nous habitatges. Destaquem l'operació puntual que havia significat uns anys abans la construcció d'una desena d'habitatges per part de l'Obra Sindical del Hogar al carrer d'Esteve Espona, com a operació conjunta de promoció d'habitatge.

Gràcia, el canvi qualitatiu del *Barrio de la Estación*

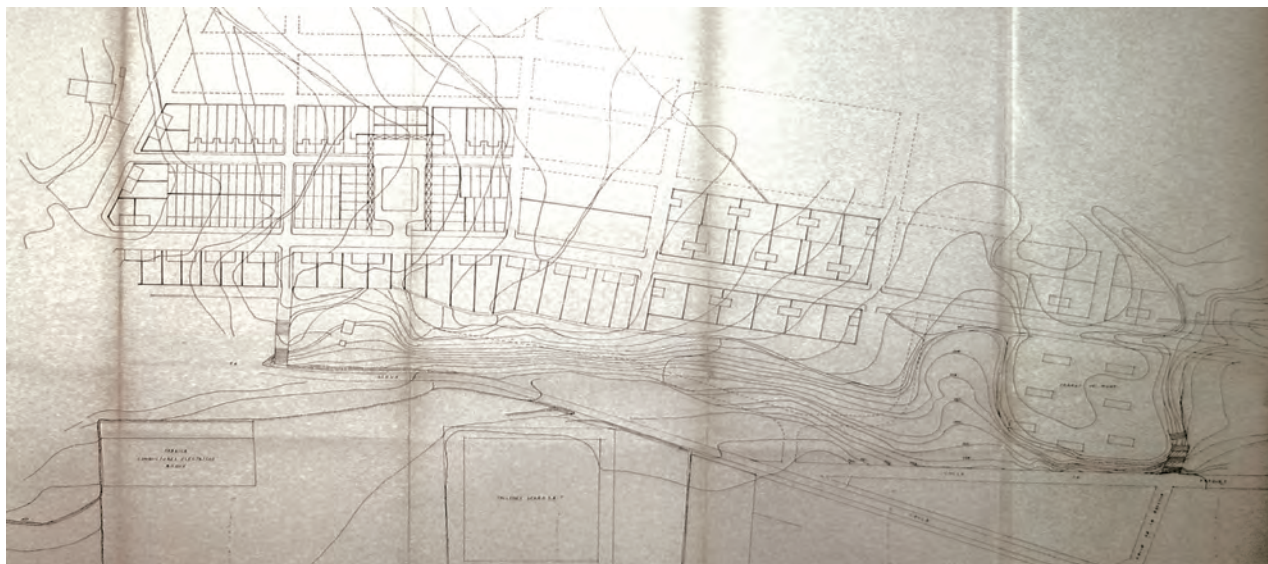
Com s'ha dit, la construcció del Barri de Gràcia significa un salt qualitatiu i quantitatiu molt important en la manera de construir la ciutat en aquest període. No

Vista aèria del Barri de Gràcia, 1956. (Arxiu Valls)

El projecte del barri de Gràcia. (Elaboració pròpia)

Plànol d'ordenació del *Barrio de la Estación*, 1941-1942. (Arxiu Municipal de Manlleu)

es tractava d'un projecte elemental d'eixamplament, sinó de la construcció d'un «barri», és a dir, no solament es volia donar resposta a unes necessitats primàries d'habitatge, sinó que també es planificava el lloc amb unes determinades dotacions que qualificarien la vida dels ciutadans que s'havien d'instal·lar en aquesta zona.

Els fets es van succeir amb molta celeritat després de l'«adopció» de Manlleu per la Direcció General de las Regiones Devastadas⁶ i amb la coordinació i col·laboració de la Diputació Provincial de Barcelona i l'Obra Sindical del Hogar, com a òrgans promotors i executors del règim.

L'any 1940 es va fer un aixecament topogràfic de tota la zona i un any després es va realitzar el plànol d'ordenació del *Barrio de la Estación*. Es van superar en

⁶ Esteve Gaja i Francesc d'Assís Pujol (1952).

aquest moment les lògiques de creixement de la sub-urbanitat per passar a planificar el conjunt d'un àmbit d'una extensió notable de prop de 700 metres lineals. Es va proposar una estructura més complexa, on destacava el traçat d'una via principal, l'Avinguda de la Diputació, la localització d'uns llocs per a la col·lectivitat, com la plaça, l'església o el casal, i la definició d'una varietat important de tipologies d'habitatges.

La resposta del règim a l'aiguat va ser prou immediata. L'1 de febrer de 1941, es va fer la cerimònia de col·locació de la primera pedra per a les obres de construcció d'un total de 127 habitatges protegits a Manlleu i 184 a Torelló,⁷ en els quals «se dará albergue

⁷ Segons Diligència aprovada per la Diputació Provincial de Barcelona, el 26 de juny de 1942 i malgrat que la premsa parlés en un primer moment de 132 i 160 habitatges per als casos de Manlleu i Torelló respectivament.

Vista del Casal Gràcia, 1956. (*l'Abans, Manlleu recull gràfic 1886-1965*)

a las familias que se quedaron sin hogar a causa de las inundaciones». ⁸ Van assistir-hi diverses personalitats relacionades amb el Ministeri de Industria i el Instituto Nacional de la Vivienda, que van ser rebudes amb la vila engalanada per a una ocasió tan especial.

El projecte de construcció d'habitatges protegits a Manlleu va ser dut a terme per la Diputació Provincial de Barcelona com a promotora, amb la col·laboració de las *Cajas de Ahorros de la Provincia* i segons projecte d'ordenació signat per l'arquitecte Antonio Pineda. ⁹ El projecte contemplava quatre tipus d'habitatge que es destinaven a un perfil diferent: «obreros acomodados, obreros agricultores, obreros jornaleros...» d'acord amb el qual es fixava una diferent superfície de parcel·la i d'habitatge construït.

⁸ *La Vanguardia*, 2 de febrer de 1941.

⁹ El projecte no es conserva ni a l'Arxiu Municipal de Manlleu ni al de la Diputació Provincial. S'ha pogut trobar, però, un expedient a l'Arxiu del Ministerio de la Vivienda de Madrid.

Primera pedra dels habitatges protegits del barri. (*l'Abans, Manlleu recull gràfic 1886-1965*)

Al cap de tres anys, el 23 de juliol de 1944, el governador militar i el president de la Diputació Provincial van fer el primer lliurament de les «viviendas protegidas para productores» ¹⁰ del barri. Es tractava d'un primer bloc de 65 habitatges que ocupaven «una plaza y seis calles, constando cada una de las casas de tres dormitorios, cocina, comedor, cuarto de aseo, sala de estar y un espacioso jardín con patio».

Anys després el barri es va anar equipant d'acord amb les necessitats de la població que hi vivia. L'església va ser, lògicament, el primer dels equipaments del barri en el context dels anys 40 i d'un estat catòlic i confessional. Altra vegada l'estructura propagandística del règim es va ocupar de divulgar la inauguració de l'església de Nostra Senyora de Gràcia, en aquest cas pel governador civil, el 6 de maig de 1951. ¹¹

¹⁰ *La Vanguardia*, 24 de juliol de 1944.

¹¹ *Hoja Oficial del Lunes*, 7 de maig de 1951, p. 3.

Mossèn Joaquim Blancafort va ser nomenat encarregat de l'església i va promoure la creació d'un casal de barri per cobrir les necessitats educatives dels fills del Grup d'Habitatges Protegits. Gràcies a la contribució econòmica d'Àngela Roca, es va poder construir el Casal Gràcia, un complex que acollia l'escola, la biblioteca i el teatre, i que es va inaugurar a mitjan anys 50.

El barri, doncs, a final d'aquest període tenia tots els serveis mínims propis de qualsevol nucli petit en aquesta època.

El problema de la *vivienda* i la Obra Sindical del Hogar

A nivell del context general de l'Estat s'explica que durant la dècada dels anys 40 «el problema de l'habitatge obrer continuava agreujant-se cada cop més, com a resultat de la mateixa guerra, de les noves migracions que començaven a produir-se tímidament i per la inactivitat de la construcció. Era un repte propagandístic per al nou règim que esgrimia el dret a l'habitatge com a quelcom ineludible i que va intentar emprendre camins ràpids i expeditius per a donar habitatges a les famílies de rendes baixes» (Domingo, M., Segarra, F., 1999).

En el nostre cas concret, es donava la circumstància que a aquesta conjuntura local (en la qual destacava la tímida aparició de les noves migracions), s'hi sumaven les necessitats particulars de la vila.

En aquest context el règim va crear just després de la Guerra Civil l'Obra Sindical del Hogar com un òrgan operador d'àmbit estatal que estava lligat amb el Sindicat Vertical. Aquesta institució va actuar amb especial predilecció en aquells àmbits menys urbans, com a sectors privilegiats per un règim que no era amant de les concentracions excessives de població.

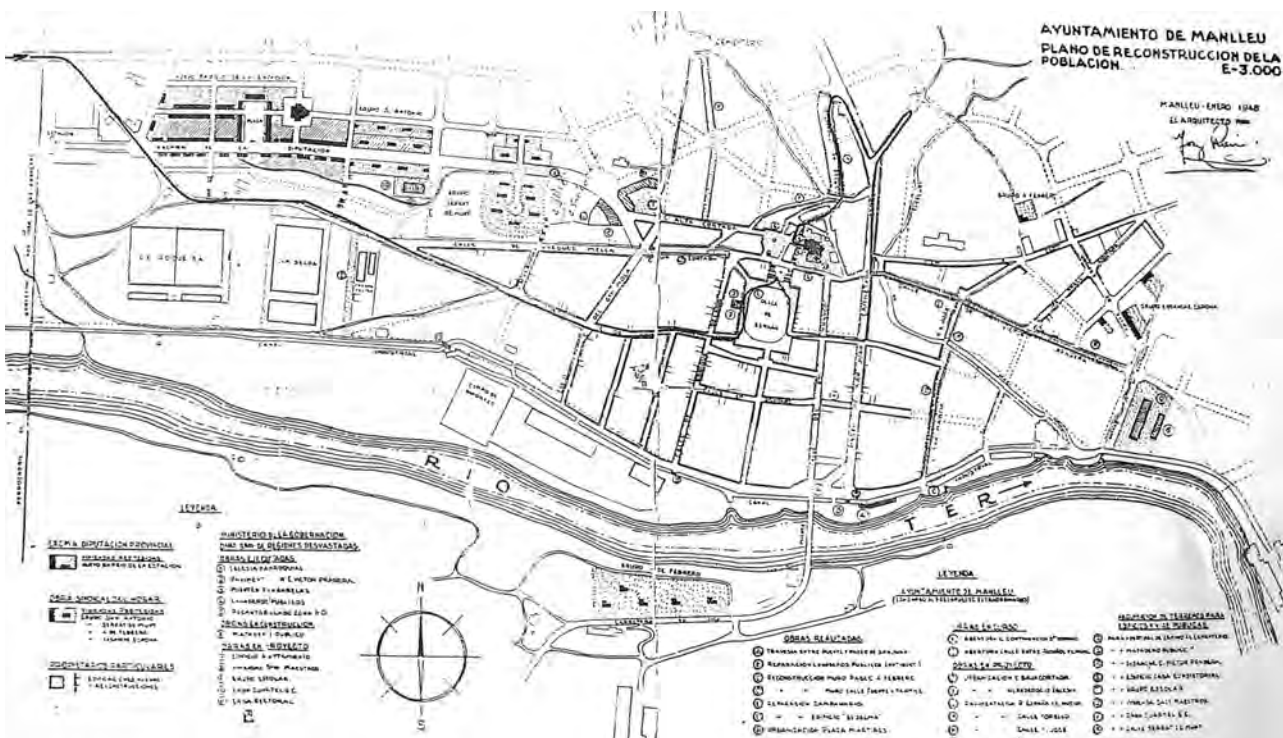
Viviendas unifamiliar y pareadas. Grupo «San Antonio», de 24 viviendas.
(OBRA SINDICAL DEL HOGAR Y DE ARQUITECTURA. *Viviendas protegidas*)

Concedemos primordial atención a las necesidades de la población rural.
(OBRA SINDICAL DEL HOGAR Y DE ARQUITECTURA. *Viviendas protegidas*)

En una publicació-pamflet editada pel règim l'abril de 1946, sorprèn trobar dos casos de Manlleu com a exemples de construcció de «viviendas protegidas», en resposta al «problema de la vivienda». Les cases del Serrat del Munt (14 habitatges sobre el serrat que els dóna nom) i del grup anomenat San Antonio (24 habitatges entre els carrers d'Albert del Benet i de Tarafa) formaven part d'un inventari d'il·lustracions de nombrosos llocs de l'Estat espanyol (la major part de poblacions menors), on el règim presumia del seu paper promotor.

«He aquí como de forma bien sencilla todo español puede ser beneficiario de una vivienda construida por la Obra Sindical del Hogar.» Aquesta invitació anava acompanyada d'una tipificació d'un habitatge més o menys estandarditzat i del càlcul dels costos d'adquisició. Els habitatges costaven entre les 20.000 i 40.000 pessetes, segons el nombre d'habitacions i la superfície, amb una amortització de fins a quaranta anys i unes quotes mensuals molt variables, que anaven de les 30 a les 150 pessetes segons el sistema de «règimen normal» o de «prestación personal».

Plano de reconstrucció de la població, 1948. (Fons Esteve Gaja)

L'Obra Sindical del Hogar també va tenir, doncs, un paper important en la constitució del Barri de Gràcia, amb la construcció dels dos conjunts que ocupaven l'espai entre les cases de la Diputación Provincial i el nucli urbà.

L'any 1948, l'arquitecte municipal Joan Riera va aixecar un nou plànol anomenat de «Reconstrucción de la Población», on es feia una identificació inventarial del conjunt de les actuacions que s'havien dut a terme i de les que estaven en construcció i en projecte. S'hi especificaven les entitats que intervenien en aquesta reconstrucció i que hem descrit anteriorment: l'Excelentíssima Diputación Provincial, la Obra Sindical del Hogar, la Dirección General de Regiones Devastadas com a òrgan del Ministerio de Gobernación i el mateix Ajuntament, a banda d'alguns propietaris particulars.

Tot i que els esforços de construcció d'habitatge es concentraven a Gràcia, l'Obra Sindical del Hogar també construïa en aquest període algunes unitats més reduïdes en l'àmbit de l'eixample Espona i de Vista Alegre (conjunt conegut com a *4 de Febrero*, i que incloïa també una unitat al sector del Puig). A banda de l'habitatge, però, els organismes competents preveïen tant la necessària urbanització o reurbanització de molts espais malmesos com la construcció imminent d'altres dotacions com l'escorxador (en construcció), un edifici per a l'Ajuntament, un grup escolar i una caserna de la Guàrdia Civil entre daltres.

El Patronato de la Vivienda

Malgrat les ajudes rebudes de les institucions estatals, el problema de l'habitatge perdurava durant la dècada dels anys 50, raó per la qual l'Ajuntament va intentar trobar nous mecanismes per donar-hi una resposta.

Segurament una de les més destacables va ser la creació del Patronato de la Vivienda, que va aprovar el consistori municipal l'any 1955. Aquesta constitució anava lligada a una proposta de construcció de 46 «Viviendas de Renta Limitada» en uns terrenys oferts per D. José Arnaus Trabal i D. Francisco Esturí Faja.

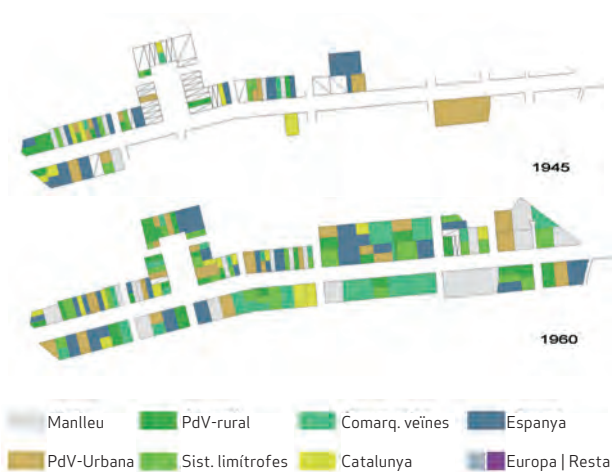
En la ressenya justificativa la Sección de Obras de l'ajuntament s'explicava que «si bien la población fue adoptada por el Caudillo, construyéndose un centenar de viviendas protegidas, y reconstruídas varias de las desperfectadas, no sé llegó en mucho a cubrir la mitad de la baja de viviendas ocasionada por la inundación, padeciéndose desde aquella fecha tal escasez, que agravada por la afluencia de personal atraído por la floreciente industria, constituye un problema pavoroso totalmente imposible de solución si el Estado no acude en ayuda directa a los productores, que viven hacinados en cobertizos, sótanos, o burhardillas, y algunos en Mansos situados a kilómetros de distancia de su centro de trabajo y provisión».¹²

A partir d'aquí es va redactar el Reglament que havia de regir aquest organisme, a l'empara de la Llei de 15 de juliol de 1954, «sobre protecció de viviendas de renta limitada», i que el Ministerio de la Vivienda va aprovar dos anys després, el 27 de desembre de 1957.

Malgrat que no tenim constància de la seva dissolució, no es coneix que l'organisme tingués cap tipus de continuïtat ni un paper determinat en les operacions d'habitatge que es van produir en els anys següents. De fet, el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona¹³ seria, a grans trets, una excepció en aquest sentit.

¹² Ayuntamiento de Manlleu, Sección de Obras, José Riera, 12 de desembre de 1955. Dins l'expedient per a la constitució del Patronato de la Vivienda.

¹³ Patronat Municipal de l'Habitatge, 2003.

Naturaleses dels habitants de l'Avinguda Diputació, anys 1945 i 1960.
(Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

Vista de l'Avinguda Diputació, des de l'Estació, anys 40 del segle xx.
(Arxiu Valls)

L'Avinguda de la Diputació, un nou traçat reflex d'una nova pluralitat

Per la construcció del nou Barri de Gràcia resulta fonamental el paper que hi jugava la seva espina dorsal, l'Avinguda de la Diputació. Aquesta és una traça que feia ciutat, en tant que acostava el nucli urbà a l'estació del ferrocarril, que travessa el terme municipal amb un recorregut tangencial a la població.

En aquest projecte destaquem la cristallització d'alguns valors: d'una banda, la nova dimensió que representava, ja que la longitud no diferia gaire de l'extensió total del Manlleu d'aquesta època i era només comparable amb la de la carretera de Torelló al seu pas pel nucli urbà (el passeig de Sant Joan); d'altra banda, la seva voluntat estructural com a element de referència i de «sorgit» que relaciona la plaça del barri amb l'estació, o l'emplaçament, en una segona línia respecte de l'avinguda, del casal o de l'església.

Però sobretot sobresurt la conformació espacial diferent de l'avinguda, fruit de l'aglutinament de diferents tipologies d'habitatges (diverses variants de cases aïllades i entre mitgeres), i que representa també una novetat en l'estructura urbana municipal. Al nord, en el tram pròxim a l'estació, trobem les cases en filera, de dues plantes i d'una dimensió bastant modesta. Al sector sud, en canvi, les parcel·les tenen una dimensió més gran i els habitatges una arquitectura més peculiar (evoca el mas tradicional, en un desenvolupament de casa aparellada en planta baixa). A l'alçada del carrer de Tarafa, trobem un nou tipus, també de cases aparellades, però com que tenen planta baixa i pis, no corresponen a cap dels tipus anteriors ni tampoc no són com les del Serrat del Munt. En qualsevol cas, es tracta d'habitatges de dimensions bastant mínimes però que ofereixen almenys un cert ventall d'alternatives.

És per tot això que l'Avinguda de la Diputació és d'alguna manera una metàfora d'un Manlleu que estava canviant, ja que la nova fesomia urbana anava acompanyada d'uns nous habitants, d'una naturalesa cada vegada més diversa.

Si observem l'evolució de l'ocupació d'aquest àmbit, podem remarcar que, altra vegada a diferència del passat, els ritmes són aquí també diferents. Si el 1945 estaven ocupades les parcel·les situades en el sector més pròxim a l'estació, al cap de quinze anys el conjunt de l'avinguda i la plaça es podia considerar totalment ocupat. L'estudi de les naturaleses dels seus habitants em-

fasitza aquesta idea de varietat, ja que els nouvinguts continuaven sent dels sistemes geogràfics limítrofs de la comarca o dels àmbits rurals i urbans de la Plana de Vic, però també n'hi havia de terres més llunyanes: de les províncies de Jaén, de Còrdova i de Granada entre altres.

Es constata, d'aquesta manera, que fins i tot en aquest cas, en què el nou barri era pretesament ocupat pel conjunt de la població local que es reubicava després dels danys de l'aiguat, van ser també els nouvinguts immigrants els que contribuïren a consolidar aquest àmbit.

Panoràmica que mostra la forta riuada de l'any 1940. (*l'Abans, Manlleu recull gràfic 1886-1965*)

/ 1960-1980: la ciutat de la immigració

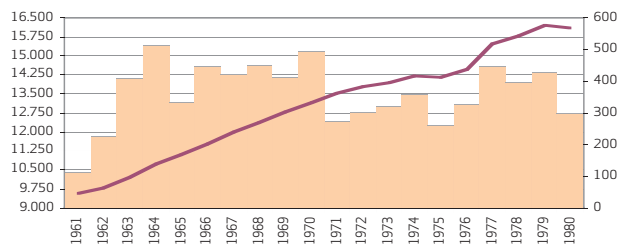
Plànol cartogràfic de Manlleu, finals dels 70. Document adjunt al Pla General, 1982. (Fons Xabier Eizaguirre)

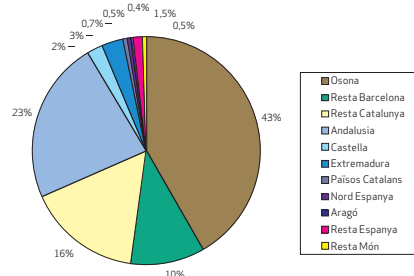
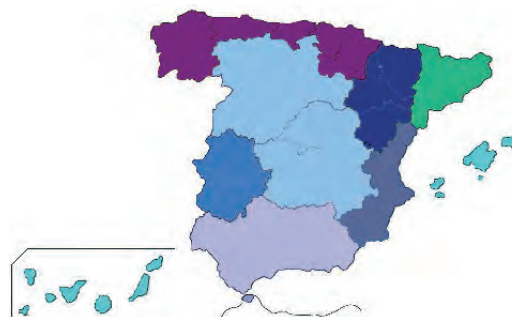
L'arribada massiva dels immigrants espanyols

En aquest període es confirmen i s'accentuen les tendències anteriors i observem que es van produir uns increments importants a tots els nivells. Així, durant aquests vint anys la població gairebé es va duplicar: Manlleu va passar dels 9.500 habitants de l'any 1960 als més de 16.000 de l'any 1980. Si ens fixem més detingudament en aquests increments, observem que en bona part són fruit de l'arribada de nous ciutadans, ja que si bé el creixement natural de la població està sempre pròxim als 100 habitants, el creixement absolut se situa entorn dels 350-400 habitants per any, i en alguns anys aïllats, com el 1964, hi hagué increments de més de 500 individus. Recordem que aquesta xifra està molt per sobre dels registres assolits fins a aquell moment, i que no serà fins l'any 2003 que s'aconseguirà superar aquest valor.

Pel que fa a les altes, cal dir que en les dues dècades s'obtenen uns registres similars, pròxims a les 3.800 altes, tot i que el quinquenni amb una major arribada de gent va ser el corresponent al 1966-1970. D'aquestes xifres cal ressaltar-ne dos aspectes: primer, que com ja s'havia insinuat als anys 50, durant els 60 es va produir una arribada massiva de persones procedents de la resta de l'Estat, de manera aclaparadora d'Andalusia, fins al punt que van arribar a representar dos de cada cinc dels nous vinguts. L'altre aspecte destacable és la continuada presència d'una d'immigració local, fet que reafirma les tesis de Santiago Roquer i Assumpta Vila (1981), quan afirmen «que aquesta és l'època més important en quant a èxode rural». Les xifres així ens ho demostren, ja que el percentatge d'osonencs arribats a Manlleu durant aquest període representa més del 40% del total i el del conjunt de catalans esdevé prop del 70%.

	1961-1965		1966-1970		1971-1975		1976-1980		Total 1961-1980	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Osona	540	34%	889	39%	635	34%	1.187	61%	3.251	42,3%
Reste Barcelona	194	12%	313	14%	175	9%	134	7%	816	10,6%
Reste Catalunya	119	8%	285	12%	467	25%	394	20%	1.265	16,5%
Andalusia	560	36%	603	26%	450	24%	1.04	9%	1.797	23,4%
Castella	50	3%	53	2%	55	3%	12	1%	170	2,2%
Extremadura	90	6%	95	4%	36	2%	14	1%	235	3,1%
Països Catalans	7	0%	7	0%	24	1%	13	1%	51	0,7%
Nord Espanya	4	0%	20	1%	3	0%	8	0%	35	0,5%
Aragó	7	0%	7	0%	12	1%	2	0%	28	0,4%
Reste Espanya	18	1%	34	1%	39	2%	23	1%	114	1,5%
Reste Món			23	1%	6	0%	11	1%	40	0,5%
Total	1.571	100%	2.295	100%	1.863	100%	1.959	100%	7.688	100,0%

Elaboració pròpia a partir de dades del Pla General de 1980 i d'Idescat.

Finalment, cal esmentar que l'any 1975 és l'únic del final de la Guerra Civil que presenta un creixement absolut negatiu (de menys 93 individus). A partir de l'any 1970 s'observa un increment significatiu en el nombre d'emigracions, que van assolir per primera vegada una xifra superior a les 200 anuals. La influència de la crisi del petroli es va sentir especialment en l'arribada de

persones provinents de la resta de l'Estat, que va disminuir de manera molt considerable en el darrer quinquenni; així, tot i que el creixement de la vila durant aquest període va ser molt significatiu, també s'intueix el final d'un cicle que s'havia iniciat en el període anterior, quan havia començat l'afluència massiva de ciutadans espanyols, i que en aquests anys arribava a la fi.

Creixement urbà, període 1960-1980. (Elaboració pròpia)

La gran explosió urbana

El plànol topogràfic de final dels anys 70, aixecat amb motiu de la revisió del Pla General, il·lustra les transformacions que va comportar la massiva arribada de la immigració i l'augment del creixement natural de la població resident.

En 20 anys, la dimensió urbana de Manlleu va canviar substancialment, i va doblar pràcticament la seva extensió. Després del creixement de Gràcia a l'oest del nucli, en aquest període la ciutat es va estendre cap a l'est i cap al nord. A final dels anys setanta eren ja una realitat a llevant el Barri de la Salut, més enllà del Torrent de la Burina, la zona entorn del Puig i el polígon de la Coromina; i al nord, l'Erm, el Barri Nou i el sector de Vilamirosa Nord.

Aquest important creixement, de fet, ja havia estat previst en el Pla General de l'any 1961. No obstant això, la construcció real de la ciutat, amb la ubicació precisa dels nous teixits i els seus usos, va seguir només en part les determinacions del Pla. Es destaca, per exemple, que no es van desenvolupar alguns àmbits industrials que es preveien a la zona oest de la vila, recolzats sobre una via de circumval·lació projectada, i en canvi ho van fer en altres sectors en els quals ni la forma ni els usos concrets es van desenvolupar d'acord amb les determinacions del Pla. Aquesta és, de fet, una constant durant aquest període, en què els interessos privats i els de l'especulació es van imposar clarament a les voluntats col·lectives.

La nova dimensió de la ciutat s'estructurava a través d'unes vies principals respecte de les quals s'emplaçaven aquests nous teixits residencials. De fet, en el Pla General anterior ja es destacava una nova estructura urbana vertebrada des de l'encreuament de dues vies principals: l'extensió del Passeig de Sant Joan en direcció a Torelló, que havia d'articular els nous sectors

del nord, i la construcció d'una nova via que recorreria el nucli de ponent a llevant en la direcció paral·lela al riu. La nova avinguda de Roma esdevenia, d'aquesta manera, una potent infraestructura, com ho havia estat l'avinguda de la Diputació per al cas de Gràcia, un eix respecte de qual se situaven els nous creixements i que al final d'aquest període es trobava definida entre l'actual Plaça de la Sardana i el lloc que ocupa avui l'Institut.

Plànol general de la zona «Barrio de Ntra. Sra. de la Salud», 1958. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Projecte d'un carrer (...) al barri «La Caseta» de Manlleu, 1958. (Arxiu Municipal de Manlleu)

La ciutat i els seus barris

A partir d'aquest moment la ciutat canviava de dimensió i passava a ser una estructura urbana més complexa, resultat de la concatenació de diferents «barris». Aquests nous àmbits urbans, tot i recolzar-se sobre els teixits preexistents, tenien una mida i una caracterització pròpies per les quals esdevingueren barris: una escala d'identificació entre el «carrer» i la «ciutat».

La qualitat urbana d'aquests diferents creixements va ser desigual. En el millor dels casos els barris havien previst una certa reserva d'espais per a dotacions d'ús col·lectiu (fossin espais lliures com places o equipaments de tipus cultural, docent, etc.). Aquesta situació, ben representada en el cas de Gràcia, no es va donar en la majoria de nous sectors desenvolupats després.

En els límits orientals de l'eixample Espona, es va construir, a partir dels anys 60, el nou Barri de Nostra Senyora de la Salut, en una trama entorn dels carrers de Collsacabra i de Sescorts i més enllà del Torrent de la Burina i dels terrenys on s'havia establert anys abans la filatura Brocato. La incipient agrupació de cases en aquest sector no va relacionar-se amb una sèrie de dotacions, emplaçades en el seu perímetre: l'escorxador, la caserna de la Guàrdia Civil i el complex de les piscines municipals.

Una situació semblant presentaven els Barris del Puig, de Vista Alegre i de Vilamirosa Nord. El primer, situat a l'entorn de l'Hospital, no té gaire estructura de barri, i es va construir sobre un esquema anàleg a l'eixample Espona molts anys després: simple obertura de carrers i divisió de solars. Es va començar a ocupar entre mitjan i final dels anys 50, a l'entorn del mas que li dona el nom i en relació al qual es van situar les primeres construccions (actual carrer del Castellot). El

barri, però, no va prendre la fisonomia actual fins ben entrada la dècada dels anys 70.

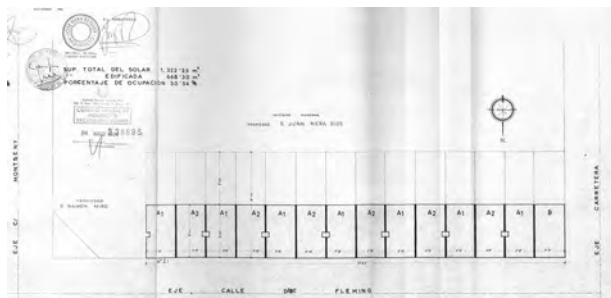
Vista Alegre podria considerar-se un cas semblant. La seva delimitació s'entén des de la seva posició aïllada del nucli urbà, com a únic sector on la ciutat salta el riu, i que té voluntat de conformar una estructura social o urbana. L'any 1958 es va fer el «Proyecto de una calle en los terrenos de D. Isidro Colom Fajula en el barrio de "la Caseta" de Manlleu», al costat d'on l'Obra Sindical del Hogar havia construït el grup de cases 4 de Febrero uns anys abans.

Finalment, l'àmbit de Vilamirosa Nord, sí que és un lloc de major referència col·lectiva, malgrat que la densitat amb què es va construir no dona lloc a la previsió d'espais per a aquelles dotacions que haurien estat desitjables. Del barri en destaca la barreja de tipus d'habitatges, amb nombroses cases unifamiliars que teixeixen els carrers transversals (de Girona, d'Arnald de Corcó, de Puigpardines, etc.), i una certa densificació en el front de Vilamirosa, amb una oferta d'habitatge més modest i econòmic. La major part d'aquests blocs es van construir a la segona meitat dels anys 70.

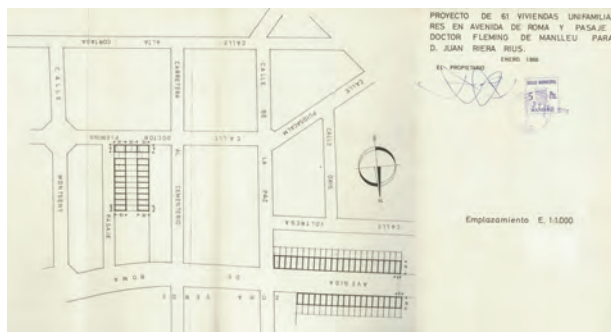
En aquest sentit, els Barris Nou, i sobretot el de l'Erm, han tingut un major reconeixement com a tals, malgrat que responguin a unes característiques molt divergents.

El Barri Nou

El Barri Nou va començar a construir-se durant els anys 60 amb les directrius mínimes que havia determinat el Pla General: un creixement residencial d'eixample, la col·locació en relació a l'avinguda de Roma i la previsió d'una plaça davant del cementiri municipal i un grup escolar on avui es troba la plaça del Mercat.

Plànol de situació de la promoció carrer Flèming, 21-47, 1964. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Emplaçament de la construcció d'habitatges Av. de Roma i carrer Flèming, 1966. (Arxiu Municipal de Manlleu)

El barri nou, les cases en filera. (Elaboració pròpia)

El seu desenvolupament es va produir en relació directa amb el nucli, en un sector entre la part vella i el Barri de Gràcia, al nord de la Baixa Cortada i al sud d'un cementiri que a partir d'aquest moment va deixar de ser a les afores de la vila.

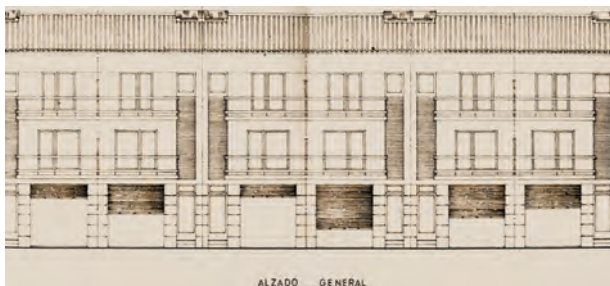
La seva constitució és totalment homogènia, producte d'un procés de seriació d'agrupacions de cases en filera que es van repetint de forma geomètrica. El resultat d'aquesta agregació determina una imatge bastant coherent, que arriba a conformar carrers continus, amb la plaça d'Àngela Roca com un lloc central i punt singular d'aquesta trama.

La construcció d'aquests habitatges no es va fer sempre amb una dimensió comuna. Trobem, per exemple, des de la llicència per a la construcció de 8 habitatges que s'emplacen al carrer del Montseny amb el carrer del Ter l'any 1962, fins a grups superiors com els 36 situats al carrer de Voltregà, l'any 1965.

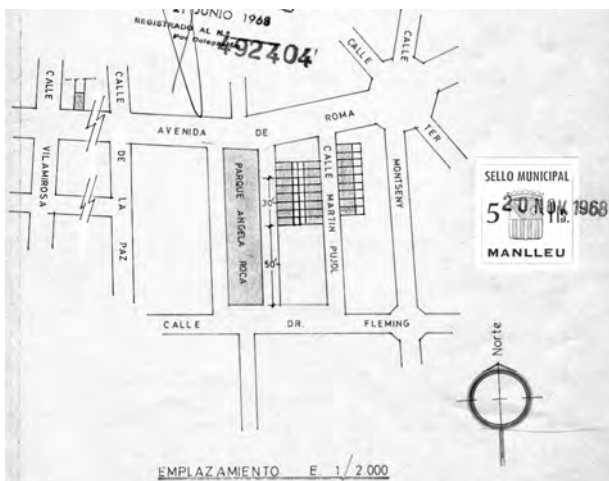
La caseta i l'hortet: les cases d'en Riera

La cèl·lula component del teixit urbà del Barri Nou és quasi homogènia i representa bé els ideals de la «caseta i l'hortet»: un *modus vivendi* que és el reclam d'una determinada tradició catalanista, fonamentada en un estereotip del passat i que persisteix encara avui. De fet, una part important de la producció dels habitatges unifamiliars en filera d'avui segueix el mateix patró, tot i la progressiva evolució del tipus que ha vist desaparèixer progressivament «l'hortet» i ha convertit els darreres en un simple espai de jardí que en ocasions esdevé una caricatura d'allò que havia significat inicialment.

Les populars cases d'en Riera deuen el nom al seu artífex, Joan Riera, el qual en va promoure la construc-

Alçats dels habitatges de la plaça d'Àngela Roca, 1968. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Promoció d'habitatges al Parc d'Àngela Roca i al carrer Martí Pujol, 1968. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Vista aèria del Barri Nou, 1968. (Arxiu Valls)

ció durant un extens període de temps (amb expedients d'obres sol·licitats entre 1961 i 1977) tal com feia també en altres poblacions veïnes.

Tot i que n'existeixen diferents variacions, el tipus habitual de casa té planta baixa i dos pisos, comunicats per una escala d'un sol tram. La planta baixa respon inicialment a aquella vocació de la casa entre mitgeres d'arrel agrària a què fèiem referència en un capítol anterior, amb un jardí-hortet al fons i un espai construït polivalent que es va especialitzar en el convencional ús de garatge. Les mides oscil·len entorn als 10 m de fondària i els 5 d'amplada, amb una superfície per planta d'uns 50m². En el total dels més de 100 m² de les dues plantes superiors s'hi distribueixen les estances de dia, les de servei i fins a quatre habitacions.

Exemple d'habitatge, planta primera i segona. (Arxiu Municipal de Manlleu)

La persistència de l'onada migratòria del rural

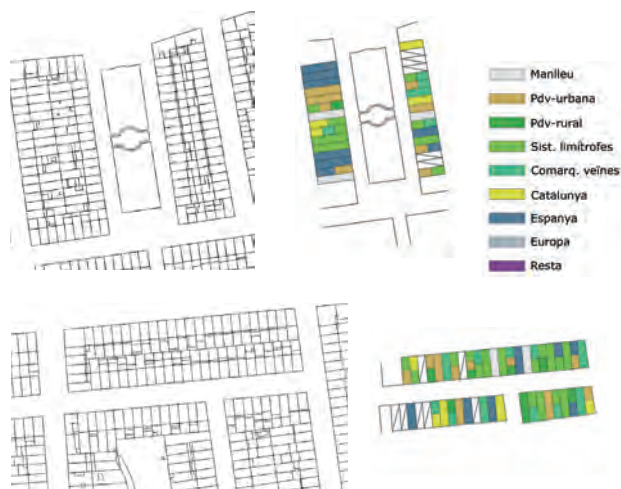
La població que ocupava el Barri Nou en aquesta època presenta un perfil que podríem suposar semblant al d'altres barris com el del Puig o el de la Salut. Es tracta d'un teixit social de famílies de procedència diversa i que tenen un estatus econòmic suficient que els permet accedir al model de casa unifamiliar pròpia d'aquests barris. El ventall és evidentment molt ampli en aquest sentit, com ho és també el tipus d'habitatge (sense que puguem determinar-ne un de característic a excepció del Barri Nou).

Si bé una part de la població era originària de la vila, els gràfics emfasitzen una altra vegada la importància dels nousvinguts en l'ocupació d'aquests nous teixits. Si ens fixem en qui vivia a la plaça d'Àngela Roca i al carrer de Voltregà l'any 1970, veiem que eren una minoria els casos en què els dos membres principals de la unitat familiar eren de Manlleu. Destaquem, en canvi, que hi apareixien alguns individus nascuts a d'altres regions espanyoles, de les províncies de Còrdova, Jaén, Granada o Terol.

Però segurament que el més rellevant és el predomini d'unes naturaleses que, sense ser locals, eren d'àmbits molt pròxims, majoritàriament de la comarca. A banda dels naturals de poblacions «urbanes» com Torelló, Roda o Vic, tenien una importància numèrica els que podríem continuar considerant d'alguna manera d'origen «rural»: nascuts a les poblacions del Collsacabra (a Pruit, a Tavertet o a Corcó), de les Guillerries (a Sant Hilari, a Viladrau, a Vilanova de Sau), del Lluçanès (a Alpens, a Perafita o a Olost), o del nord de la comarca (a Vidrà, a la Vola o a Besora).

Plaça d'Àngela Roca, 1968. (Arxiu Valls)

Naturaleses dels habitants de la plaça d'Àngela Roca i carrer de Voltregà, any 1970. (Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

Carrer de la Pau i de Voltregà, 1967. (Arxiu Valls)

El Barri de l'Erm

El cas del Barri de l'Erm és singular dins del panorama de desenvolupament dels diferents sectors d'aquesta època. Els objectius i les perspectives amb què es va començar a construir a partir dels anys 60 eren realment inèdits a la vila i podem considerar que no s'han repetit tampoc posteriorment. El barri també va prendre el nom del mas que havia ocupat aquest espai abans que fos enderrocat en aquest període.

L'Erm va néixer allunyat del nucli urbà, amb la carretera de Torelló com a únic element de referència. De fet, la primera ocupació d'aquest sector no es va produir amb la construcció de l'àmbit de llevant de la carretera, sinó sobre un sector de ponent, just a l'espai d'intersecció dels carrers de Girona, d'Arnald de Corcó i de Puigpardines amb el passeig de Sant Joan, on cap a mitjan anys 50 es van construir una sèrie de cases unifamiliars de planta baixa i pis. La veritable eclosió del barri, però, es va produir amb la implantació dels nous blocs plurifamiliars com a resposta a una demanda massiva d'habitatge per part d'una població que arribava a la vila amb pocs recursos econòmics.

Pla General d'Ordenació Urbana, 1961. (Arxiu Municipal de Manlleu)

«Plano de un sector». Barri de l'Erm, 1965. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Vista de l'Erm, 1967. (Arxiu Valls)

Barri de l'Erm. (Elaboració pròpia)

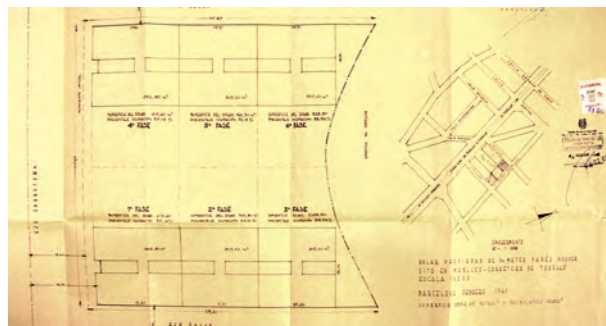
L'operació responia principalment a criteris d'oportunitat dels dos grups promotors que van emprendre les principals operacions d'habitatge, que es van dur a terme sense una excessiva preocupació per la planificació adequada, cosa, d'altra banda, característica d'aquesta època. Per això no ens sorprèn trobar un plànol d'ordenació d'aquesta zona de 1965, quan estaven començades, i parcialment finalitzades, les obres de construcció d'alguns dels habitatges.

Sortosament, però, la construcció definitiva del barri no es va reduir als interessos de l'especulació immobiliària, sinó que hi hagué també una certa previsió d'espais lliures (la plaça de Sant Antoni de Pàdua) i d'unes dotacions de barri (l'església i l'escola), a més d'altres tipus d'habitatges com les cases en filera del carrer de Torrent i Garriga.

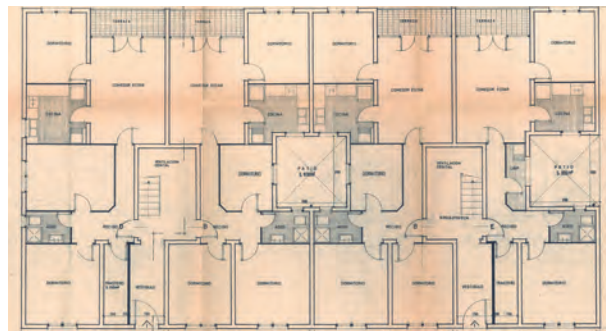
Els pisos d'en Mateu i els blocs de can Garcia

Quan Mateu Parés Nogué va demanar el 1961 la llicència de construcció dels primers 96 habitatges, Manlleu va introduir en la seva constitució urbana un nou producte residencial, més propi segurament de la perifèria metropolitana que d'una petita ciutat de comarques. Malgrat que el gran salt en aquest sentit es va produir uns quants anys més tard, amb l'inici de la construcció dels pisos de can Garcia, podem considerar que en aquest moment es produïa una nova inflexió en la forma de construir la ciutat, de major densitat i d'una mida diferent. En el global de les dues grans operacions es van construir fins a 534 habitatges.

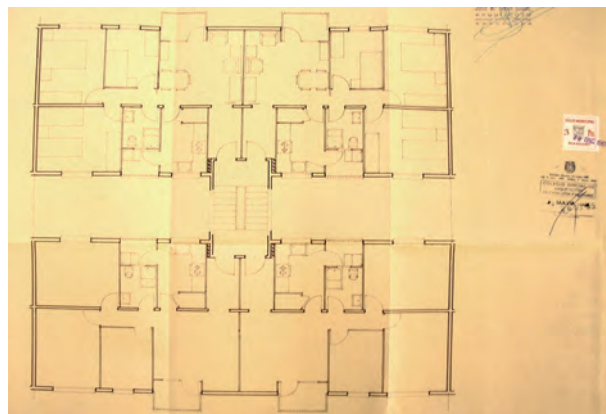
En una primera fase es va demanar la llicència per construir 6 blocs de 16 habitatges, situats a banda i banda de la nova plaça de Sant Antoni de Pàdua, als

Projecte de les primeres fases de construcció dels pisos d'en Mateu, 1961. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Projecte de 24 habitatges per a D. Justo Parés, 1967. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Avantprojecte d'habitatge tipus primera fase, 1961. (Arxiu Municipal de Manlleu)

La construcció dels pisos d'en Mateu, anys 60 del segle xx. (Arxiu Valls)

quals es van afegir 4 noves unitats de 22 habitatges cadascuna. Més tard es van construir també els habitatges que completen una banda del carrer de Pericas i dues unitats més al del Pintor Guàrdia. A banda dels habitatges, als baixos de la plaça s'hi van emplaçar algunes botigues i també algun bar.

La Delegació Provincial de Barcelona de la Dirección General de la Vivienda els va concedir la qualificació de «Viviendas de Renta Limitada Subvencionadas». En el període 1961-1967 es van demanar les llicències per a la construcció de les diferents fases, amb projectes que signaven en diferents ocasions Josep M. Riera Ragué i Francisco Salvans. L'abril de 1967 es va sol·licitar el darrer permís per a la construcció dels 24 habitatges dels números 11 i 13 del carrer del Pintor Guàrdia.

Aquests blocs tenen una alçada de planta baixa i quatre o cinc pisos i els habitatges presenten algunes variacions, tot i que tots tenen unes dimensions mo-

destes, d'acord amb la família tipus a qui anaven adreçats. Compten amb menjador, cuina, lavabo i tres habitacions i la superfície no supera els 75 m². En total es van construir 278 habitatges.

Una radicalització d'aquest model d'operació urbanística són els populars pisos de can Garcia. Amb les seves onze plantes d'alçada configuren una imatge encara més innovadora i trencadora per al Manlleu dels anys 60, i evocuen una malentesa «modernitat». Se situen en un solar situat al nord de l'àrea on s'havien començat a construir els pisos d'en Mateu i van acollir a la planta baixa la fàbrica de les gasoses Garcia, que els va donar el nom.

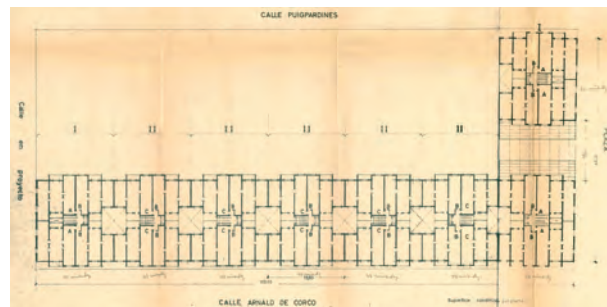
Els anys 1963 i 1964 van començar els tràmits per a la controvertida construcció d'aquests blocs en els terrenys situats en la confluència dels carrers de Mossèn Aulet i de Garcia Estrada amb el carrer del Pintor Guàrdia, que va esdevenir un eix vertebrador de les noves actuacions d'habitatge massiu.

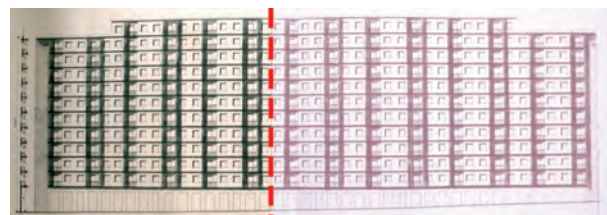
La Immobiliària Masnou va presentar una instància el 29 de juliol de 1963 per construir 302 habitatges de renda limitada subvencionada i locals comercials. Malgrat això, en el projecte d'execució es parlava de construir fins a 340 habitatges, i es proposava «la construcción de un bloque de 8 edificios integrados por planta sótanos, planta baja y 11 pisos en los cinco edificios centrales y 10 pisos en los tres edificios extremos. La planta baja se destina a locales comerciales y la planta sótano a almacén. Todas las plantas piso se destinan a vivienda». Resulta anecdòtic comprovar que els costos d'aquesta l'operació es xifraven en 51 milions de pessetes (poc més de 300.000 euros).

Finalment, es van construir 256 habitatges en un total de 6 blocs. No obstant això, no podem considerar tan important aquest ball de xifres com la disposició de les unitats en el conjunt. El projecte inicial preveia una estranya col·locació de 7 blocs contigus sobre el carrer de Mossèn Aulet i només 1 d'aïllat al carrer de Garcia Estrada (raó per la qual podem aventurar la més que probable intenció de realitzar una ampliació de 6 unitats posteriorment, que sumarien en total uns 600 habitatges). És per això que resulta molt sorprenent comparar la façana del conjunt que proposava el projecte inicial amb la realitat construïda, en què s'han col·locat només 3 blocs contigus que doblen, això sí, la seva disposició sobre els dos carrers.

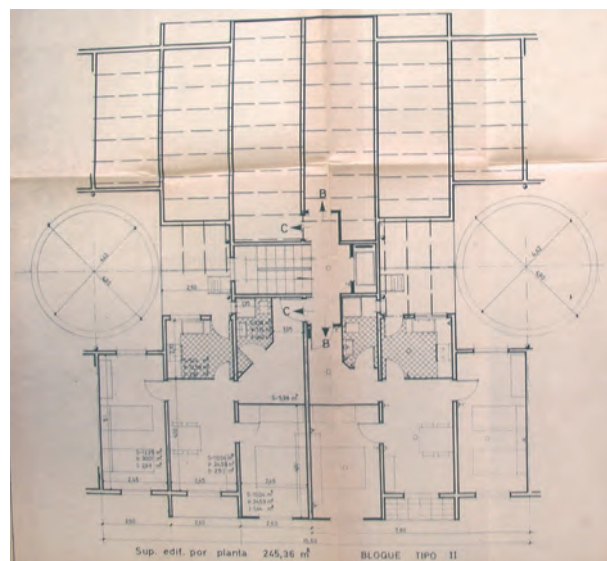
D'acord amb l'estratègia d'agregar les unitats de tres en tres, es van construir en una primera fase les tres escales corresponents al carrer de Mossèn Aulet, mentre que a final dels anys 60 començaven les obres dels edificis del carrer de Garcia Estrada.

Proposta inicial de construcció dels pisos de Can Garcia, 1963-64. (Arxiu Municipal de Manlleu)

Façana del carrer Mossèn Aulet segons el projecte inicial i comparació amb la construïda. (Manipulació de l'original de l'Arxiu Municipal de Manlleu)

Planta tipus dels habitatges. (Arxiu Municipal de Manlleu)

L'Erm, l'any 1970

Per concloure aquest període, i sense moure'ns de l'Erm, efectuem una ullada a la seva composició social en aquests anys, centrant-nos en els edificis més emblemàtics.

Per iniciar aquesta exploració, cal dir que s'han pres les dades corresponents al padró d'habitants de l'any 1970 (ja que l'any 1965 estaven només parcialment ocupats), tenint en compte les naturaleses dels individus que constituïen la unitat familiar.

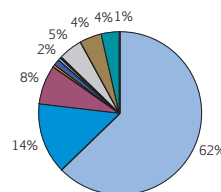
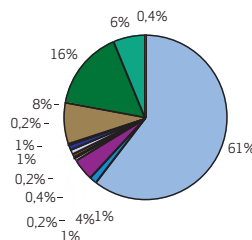
Per tal de fer més entenedores aquestes dades, hem realitzat una breu immersió en el Manlleu de l'any 1970, i observem que en aquests moments la vila comptava amb 13.169 habitants i que, com hem vist, estava vivint un creixement demogràfic molt important, en bona part conseqüència de l'arribada d'immigrants, sobretot andalusos i extremenys. Així, si ens fixem en la naturalesa del conjunt de la població censada aquest any, obtenim que gairebé un 75% eren gent nascuda a Catalunya i que del 25% restant gairebé un 20% eren originaris d'Andalusia.

Sens dubte, i com hem anat explicant, el Barri de l'Erm, i els blocs d'en Mateu i de can Garcia en particular, es van convertir en l'habitatge de molts d'aquests immigrants. Abans ens referíem al fet que molta gent arribada a la ciutat, i un cop transcorregut un cert temps d'estancament, fixava la seva residència en aquests blocs que, per les seves característiques, es convertien en el lloc habitual per als immigrants.

En el global dels dos conjunts urbanístics, observem que hi vivien un total de 1.924 individus, cosa que significa un 14,6% del total de la població de Manlleu (i una població superior a la que tenien molts dels nuclis de la comarca aquests anys). D'entre aquests individus (i fixant-nos en els membres del matrimoni

(Arxiu Valls)

Dades generals 1970

Població Manlleu	13.169	100%
Pisos Garcia	1.004	7,6%
Pisos Mateu	920	7,0%
Pisos Garcia-Mateu	1.924	14,6%

Pisos Mateu

Andalusia	310	60,5%
Cáceres	7	1,4%
Castelles	21	4,1%
Madrid	4	0,8%
Astúries	1	0,2%
País Basc	2	0,4%
Galícia	1	0,2%
Múrcia	4	0,8%
Aragó	6	1,2%
València	1	0,2%
Manlleu	43	8,4%
Resta Osona	79	15,4%
Resta Catalunya	31	6,1%
Altres	2	0,4%
Total	512	100%

Pisos Garcia

Andalusia	317	62,8%
Extremadura	71	14,1%
Castelles	40	7,9%
Galícia	3	0,6%
Múrcia	5	1,0%
Aragó	3	0,6%
València	2	0,4%
Manlleu	23	4,6%
Resta Osona	22	4,4%
Resta Catalunya	18	3,6%
Altres	1	0,2%
Total	505	100%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Arxiu Municipal de Manlleu.

Barri de l'Erm, imatges diverses del barri i la gent. (Arxiu Carles Molist)

de la unitat familiar), destaquen els nascuts a Andalusia, ja que en ambdós casos el percentatge és superior al 60%. La resta de comunitats presenten uns valors molt més minsos, amb Extremadura com a segona en importància, però amb uns valors molt inferiors. Cal destacar que només dos de cada deu d'aquests habitants (membres del matrimoni, sense comptar-hi els fills) eren nascuts a Catalunya i que únicament sis de cada cent eren originaris de Manlleu.

La importància de la població andalusina s'evidencia si fem un cert rànquing de les províncies on havien

(Arxiu Valls)

nascut els ciutadans dels blocs de can Garcia. Hi trobem sis províncies d'Andalusia,¹ les dues d'Extremadura, Ciudad Real i, per últim, la província de Barcelona que presenta majoritàriament originaris de Manlleu.

Com a punt d'enllaç entre aquesta primera immigració massiva i la que es produeix en l'actualitat, podem ressaltar que l'any 1970 només hi havia censat aquí un individu nascut fora de l'Estat espanyol. Aquest fet posa en relleu la velocitat amb què s'han produït els canvis en aquest espai urbà.

¹ Per ordre són: Jaén, Còrdova, Granada, Sevilla, Almeria i Màlaga.

/ 1990-2003: la ciutat diversa

Ortofotografia en color de Manlleu, any 2002. (Ajuntament de Manlleu)

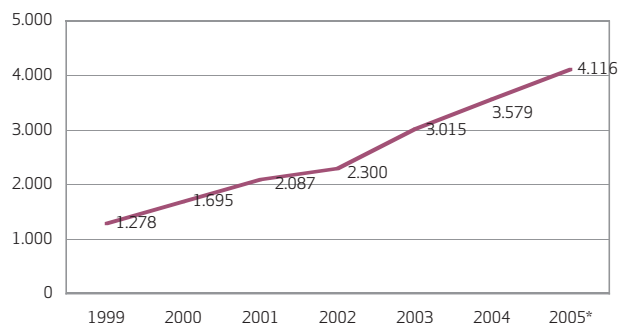
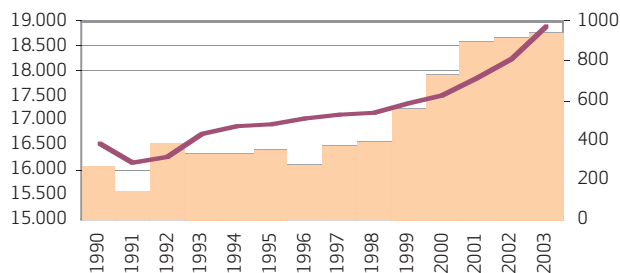

L'arribada dels nousvinguts de l'estranger

Efectivament, tal com apuntàvem en el capítol anterior, la dècada dels anys 80 va suposar un lleu retrocés de la vila en termes de població. Si ja observàvem que l'any 1975 presentava un creixement negatiu, a partir de 1980 i fins a 1985 es va continuar perdent població, encara que d'una manera poc significativa, circumstància que no succeïa des dels primers anys de la postguerra.

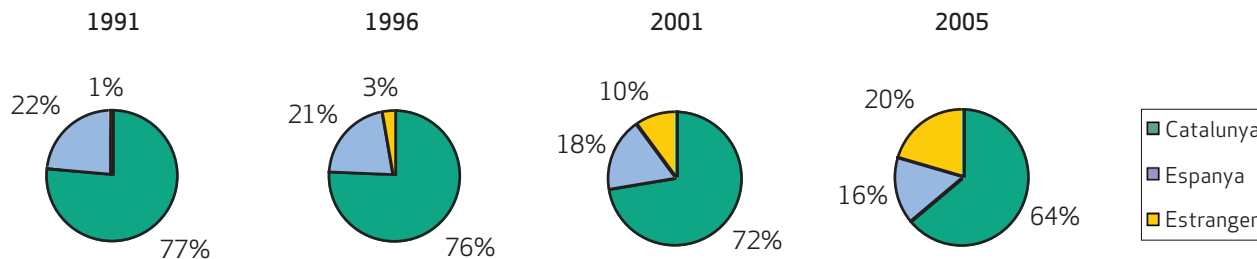
A partir de l'any 1985 sembla que la situació es va estabilitzar i va començar a presentar certs símptomes de recuperació. Una millora que es veu reflectida en la dècada dels anys noranta quan, superada una lleu davallada inicial, van tenir lloc uns increments anuals lents que s'han intensificat significativament amb el canvi de segle.

Una dinàmica similar succeeix amb el nombre de nousvinguts, ja que augmenta de manera considerable a partir de l'any 1999 i fins a avui. En realitat, observem que és novament la immigració l'autèntic artífex d'aquest creixement demogràfic, ja que el creixement natural (i ja des de l'any 1980), mai no és superior als 100 habitants per any, i fins i tot és negatiu durant els primers anys de la dècada dels 80. Ens trobem, doncs, amb un saldo migratori que, a mesura que ens acostem a l'actualitat, va sent més i més positiu.

Anys	Total	Catalunya	%	Espanya	%	Estranger	%
1991	16.148	12.460	77,2%	3.544	21,9%	144	0,9%
1996	17.035	12.984	76,2%	3.486	20,5%	565	3,3%
2001	17.532	12.647	72,1%	3.209	18,3%	1.676	9,6%
2005	20.067	12.824	63,9%	3.127	15,6%	4.116	20,5%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat, del padró municipal d'habitants i de Borakasi.

Observem que els poc més de 16.000 habitants que hi ha l'any 1980 es van mantenint durant els anys posteriors, i no és fins al 1996 que s'arriba a la xifra dels 17.000. A partir de la segona meitat dels anys 90, però, comença un nou cicle en què es produeixen uns increments anuals progressius, que prenen una dimensió molt rellevant amb el canvi de segle.

Aquesta tendència troba l'explicació en el gràfic que mostra el nombre de persones estrangeres censades a Manlleu. L'any 2005 hi viuen més de 4.000 persones nascudes fora de l'Estat espanyol, que arriben a triplicar la xifra de només 5 anys abans. És així com es passa d'un percentatge de l'1% l'any 1991 al 20% l'any 2005.

La creixent diversitat de la immigració internacional

Aquest canvi en les dinàmiques demogràfiques, provocat per l'inici d'un nou cicle migratori, presenta unes característiques diferents de les que s'havien produït amb anterioritat. Si al principi observàvem una majoria de moviments «domèstics», als quals es va sumar la immigració de les regions espanyoles, a partir dels anys 90 es constata l'afluència d'uns nouvinguts que provenen de l'estranger.

Aquesta circumstància s'evidencia en el fet que al Manlleu d'avui conviuen ciutadans de fins a 48 nacionalitats diferents. Tot i l'espectacularitat, aquesta dada s'ha de matisar ja que només són quatre les nacionalitats que superen els 100 individus.¹ Si agrupem les nacionalitats per regions geogràfiques, els resultats són sensiblement similars. Observem que l'origen

¹ Marroc (3.254), Ghana (165), Colòmbia (152) i Romania (149).

de més estrangers és el continent africà, amb un percentatge proper al 85%, mentre que uns percentatges molt menors corresponen a l'Amèrica Llatina i Europa.

Així, doncs, s'evidencia el pes de la població estrangera procedent de l'Àfrica del Magrib, i molt especialment dels nascuts al Marroc. D'aquest país són fins a 3.256 individus dels habitants que estan empadronats avui a Manlleu, cosa que suposa gairebé un 80% del total d'estrangers i un de cada sis dels residents a Manlleu.

En definitiva, i ja per acabar amb aquesta amalgama de xifres i nacionalitats, cal destacar que la població estrangera a octubre de 2005, i segons les dades facilitades pel padró municipal d'habitants de Manlleu, és de 4.116 individus, xifra que representa un 20% del total de la població.

Els valors de la diversitat

És interessant contraposar aquesta creixent heterogeneïtat cultural de Manlleu a la que observem en els altres àmbits, per tal de mesurar-ne les similituds i les especificitats.² Hem fet la comparació amb la realitat de les ciutats de Vic i de Barcelona i amb les dades generals del conjunt de Catalunya.

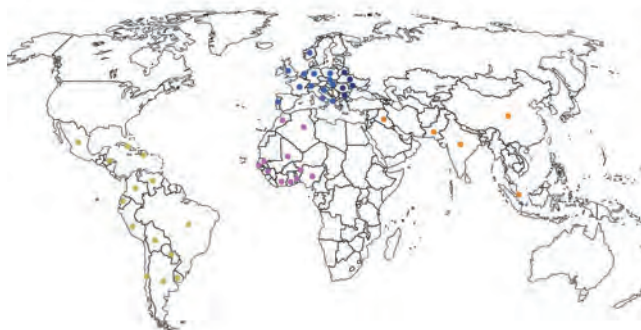
Si prenem únicament les cinc naturaleses majoritàries de cada cas, observem, d'entrada, que en tots els àmbits analitzats hi coincideixen dues nacionalitats comunes. Es tracta dels marroquins, que en tres ocasions, incloent-hi la referent al total de Catalunya,

² S'ha d'assenyalar que per efectuar aquesta comparació hem pres a data de 31 de desembre de 2004 les cinc primeres nacionalitats d'estrangers (en quant a nombre d'habitants) i s'han tingut en compte tant el total absolut d'habitants com el percentatge que representen dins de cada àmbit.

Pais	Homes	%	Dones	%	Total	%
Algèria	1	0,04%	1	0,06%	2	0,05%
Marròc	1.913	80,14%	1.341	77,56%	3.254	79,06%
Magrib	1.914	80,18%	1.342	77,62%	3.256	79,11%
Argentina	9	0,38%	10	0,58%	19	0,46%
Bolívia	4	0,17%	5	0,29%	9	0,22%
Brasil	3	0,13%	6	0,35%	9	0,22%
Colòmbia	78	3,27%	74	4,28%	152	3,69%
Cuba	1	0,04%	5	0,29%	6	0,15%
Equador	12	0,50%	20	1,16%	32	0,78%
Mèxic	3	0,13%	4	0,23%	7	0,17%
Perú	2	0,08%	4	0,23%	6	0,15%
Veneçuela	4	0,17%	4	0,23%	8	0,19%
Xile	3	0,13%	5	0,29%	8	0,19%
Altres	5	0,21%	9	0,52%	14	0,34%
Amèrica Llatina	124	5,19%	146	8,44%	270	6,56%
Gàmbia	4	0,17%	0	0,00%	4	0,10%
Ghana	131	5,49%	34	1,97%	165	4,01%
Mali	2	0,08%	2	0,12%	4	0,10%
Nigèria	6	0,25%	10	0,58%	16	0,39%
Senegal	6	0,25%	0	0,00%	6	0,15%
Altres	5	0,21%	1	0,06%	6	0,15%
Àfrica Subsahariana	154	6,45%	47	2,72%	201	4,88%
Índia	7	0,29%	6	0,35%	13	0,32%
Pakistan	3	0,13%	0	0,00%	3	0,07%
Xina	14	0,59%	19	1,10%	33	0,80%
Altres	1	0,04%	1	0,06%	2	0,05%
Àsia	25	1,05%	26	1,50%	51	1,24%
Bulgària	12	0,50%	6	0,35%	18	0,44%
França	5	0,21%	9	0,52%	14	0,34%
Itàlia	9	0,38%	7	0,40%	16	0,39%
Països Baixos	3	0,13%	2	0,12%	5	0,12%
Polònia	29	1,21%	31	1,79%	60	1,46%
Portugal	5	0,21%	5	0,29%	10	0,24%
Regne Unit	6	0,25%	0	0,00%	6	0,15%
Romania	77	3,23%	72	4,16%	149	3,62%
Rússia	7	0,29%	13	0,75%	20	0,49%
Altres	5	0,21%	7	0,40%	12	0,29%
Europa Comunitària	158	6,62%	152	8,79%	310	7,53%
Bielorússia	2	0,08%	4	0,23%	6	0,15%
Ucraïna	10	0,42%	10	0,58%	20	0,49%
Altres	0	0,00%	2	0,12%	2	0,05%
Europa de l'Est	12	0,50%	16	0,93%	28	0,68%
Total estrangers	2.387	100,00%	1.729	100,00%	4.116	100,00%

Pais	Homes	%	Dones	%	Total	%
Àfrica Magrib	1.914	80,2%	1.342	77,6%	3.256	79,1%
Amèrica Llatina	124	5,2%	146	8,4%	270	6,6%
Àfrica Subsahariana	154	6,5%	47	2,7%	201	4,9%
Àsia	25	1,0%	26	1,5%	51	1,2%
Europa Comunitària	158	6,6%	152	8,8%	310	7,5%
Europa de l'Est	12	0,5%	16	0,9%	28	0,7%
Total estrangers	2.387	100%	1.729	100%	4.116	100%

Elaboració pròpia a partir de dades del padró municipal d'habitants, octubre de 2005.

representen la nacionalitat majoritària, i els colombians, que mai no ocupen les dues primeres posicions. Els altres països no es repeteixen en tots els casos, però sovint apareixen en més d'un. Per aquesta raó trobem fins a 9 nacionalitats en aquest rànquing.

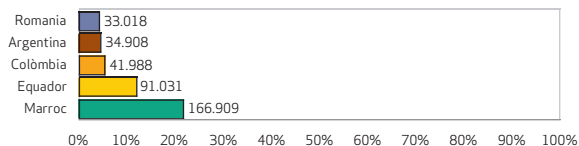
El cas de Barcelona és el que es diferencia més dels altres, alhora que és el que podríem convenir que determina algunes tendències evolutives generals. La seva diversitat es mostra en el fet que cap de les nacionalitats estrangeres aconsegueix una quota relativa superior al 20%. En aquest cas destaca el pes del grup d'equatorians, que és el majoritari i que en els altres àmbits, i a excepció de Manlleu, representa un grup important.

En els casos de Vic i Manlleu destaquem que els ciutadans marroquins són el grup d'estrangers majoritaris amb molta diferència. També Ghana, en ambdues ciutats, es configura com a segon país de procedència en importància, tot i que en el nostre cas presenta uns índexs molt baixos i similars a la resta de nacionalitats.

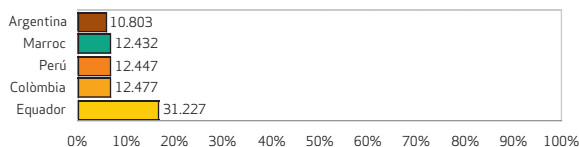
A Manlleu, i com hem comentat amb anterioritat, la resta de nacionalitats representen grups poc nombrosos. Tot al contrari del que succeeix a Vic, on, a banda de comptar amb una diversitat encara més gran de nacionalitats, també presenten uns volums molt més significatius. Així, mentre que Ghana, amb un 4% ocupa el segon lloc a Manlleu, Nigèria amb un percentatge molt similar esdevé el cinquè país a Vic, on les nacionalitats de Ghana o Equador representen fins a un 12,4% i un 10,2% respectivament.

En conjunt, podem concloure que la composició de les ciutats de Vic i de Barcelona, així com de Catalunya, mostren uns percentatges de diversitat molt superiors als de Manlleu, on el predomini del grup de marroquins és absolut. Les tendències de canvi, però,

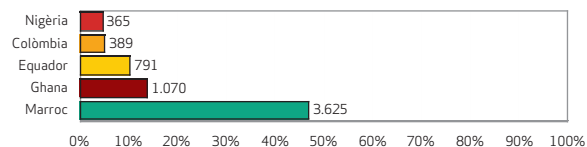
Catalunya

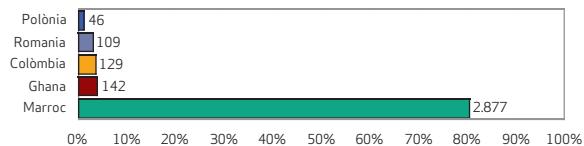
Barcelona

Vic

Manlleu

semblen evidents quan a Vic l'any 2000 el col·lectiu marroquí representava un 75% dels estrangers i en l'actualitat ha passat a representar un 50%. Això ens portaria a considerar que aquesta *ciutat diversa* és més l'escenari d'un futur pròxim que no pas potser una descripció de la realitat del present.

La consolidació i l'acupuntura urbana

Si ens fixem en l'extensió de la ciutat, la imatge del Manlleu de 2000 és relativament semblant a la que descrivíem a final dels anys 70. Més encara, si tenim en compte que bona part dels àmbits que s'han assenyalat com a llocs nous ni tan sols es troben majoritàriament ocupats.

Després del gran boom de creixement de les dècades precedents, a partir dels anys 80 la ciutat va seguir un creixement sostingut sobre alguns dels seus àmbits interns. La construcció urbana dels últims anys ha de ser entesa no tant com a extensió de la ciutat, sinó com una suma d'actuacions de millora, d'adequació i de reforma del nucli existent.

Superada la crisi econòmica que va tenir un especial incidència a la vila com a conseqüència de la davallada de la indústria tèxtil, la ciutat ha posat en joc

Catalunya	%	Barcelona	%	Vic	%	Manlleu	%				
Marroc	166.909	21,8	Equador	31.227	16,6	Marroc	3.625	46,9	Marroc	2.877	80,4
Equador	91.031	11,9	Colòmbia	12.477	6,6	Ghana	1.070	13,8	Ghana	142	4,0
Colòmbia	41.988	5,5	Perú	12.447	6,6	Equador	791	10,2	Colòmbia	129	3,6
Argentina	34.908	4,6	Marroc	12.432	6,6	Colòmbia	389	5,0	Romania	109	3,0
Romania	33.018	4,3	Argentina	10.803	5,7	Nigèria	365	4,7	Polònia	46	1,3

nous àmbits residencials en el sector del Mas Roca i del Serrallo, planificats amb anterioritat i que estaven «en espera» durant aquest període de recessió econòmica. Malgrat que són aquests els nous llocs de la ciutat, el seus teixits massa homogenis i encara poc consolidats no semblen evocar gaire la tan reivindicada imatge del «barri».

No obstant això, el creixement de la ciutat s'ha produït dins del nucli amb actuacions que són segurament més diverses i en alguns casos qualitativament millors. Enfront de les fileres monòtones del Serrallo i del Mas Roca, els blocs d'habitatge plurifamiliar en la part més consolidada es configuraren com una alternativa de major densitat.

Creixement urbà, període 1980-2000. (Elaboració pròpia)

En qualsevol cas, la ciutat s'ha estès en aquesta època d'una forma clarament asimètrica, i ha crescut principalment a llevant, on s'ha consolidat definitivament la prolongació de l'avinguda de Roma i s'ha construït l'avinguda del Puigmal, tal com es determinava en el darrer Pla General dels anys 80. La ubicació del nou Polígon Industrial en aquest sector emfatitza encara més aquesta asimetria.

A banda dels nous creixements, la vila viu una qualificació general del seu espai, amb la urbanització i la millora dels carrers, amb projectes puntuals de reforma d'algunes peces (principalment a Dalt i Baix Vila), i amb la dotació de nous espais públics (Gràcia, l'Erm o el recent arboretum) i equipaments col·lectius (residència, tanatori, biblioteca...).

El Mas Roca i el Serrallo, nous barris

Si en el període anterior observàvem una estreta relació entre els àmbits per on s'estenia la ciutat i els nouvinguts a la vila, resulta pertinent estudiar aquí si s'ha produït també aquesta relació en els nous sectors de creixement de final del segle.

Com s'ha dit, tant el Mas Roca com el Serrallo presenten encara avui un baix estat de consolidació, on la urbanització extensiva dels carrers no va encara acompanyada de cap definició espacial. Aquest sector es construeix a partir de la combinatòria dels tres tipus arquetípics d'habitatges: els unifamiliars, en filera i aïllats, i els blocs plurifamiliars. Si els primers teixeixen la major part de la trama, els segons es concentren sobre l'avinguda del Puigmal, que adquireix així, un paper estructural.

Les dades del cens de 2002 ens expliquen quina és la naturalesa dels habitants que han anat a viure des

	Blasura	Era Cabó	Av. Pinnes	Can Coma	Pinor Guàrdia	Av. Puigmal	Serrallo	Vall Gas	Vilamirosa	Vilamonta	Pg. Sant Joan	Pla Albers	Puig Gerdial	Total barri	
Manlleu i Vic	10	16	3	5	10	39	2	2	8	6	4	20	1	0,0%	
Resta d'Osona	1	4	0	2	3	5	0	0	1	0	2	0	0	6,8%	
Osona	11	20	3	7	13	44	2	2	9	6	6	20	1	144	54,5%
Resta de Catalunya	3	6	1	1	9	12	0	0	2	0	1	6	0	41	15,5%
Catalunya	14	26	4	8	22	56	2	2	11	9	7	26	1	185	70,1%
Extremadura	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8	3,0%
Andalusia	7	5	1	9	10	1	2	2	1	8	6	1	53	20,1%	
Resta d'Espanya	3	0	0	3	1	0	2	1	0	2	0	0	12	4,5%	
Espanya	11	7	2	12	12	2	4	3	1	11	7	1	73	27,7%	
Resta del món	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	6	6	2,3%	
Total	26	33	4	10	34	68	4	6	14	8	18	37	2	264	100%

Elaboració pròpia a partir de dades del padró municipal d'habitants de 2002.

El nou barri del Mas Roca, blocs plurifamiliars i cases en filera.

de fa poc temps en aquest àmbit.³ A diferència del que succeïa amb els sectors que hem estudiat durant els anys de construcció de l'Erm o del Barri Nou, aquí es constata que els originaris de la vila són el grup clarament majoritari: un de cada dos veïns ha nascut a Manlleu.⁴

També a diferència de períodes anteriors, s'observa que tot i que hi ha un predomini de la gent nascuda a la Plana de Vic, no deixen de ser sorprenents els baixos índexs que presenten les altres regions de la comarca. Avui pràcticament no trobem ningú en aquest nou barri que sigui originari d'aquells que hem anomenat sistemes geogràfics limítrofs de la comarca. El conjunt dels veïns nascuts a Catalunya representen un 70%.

De la resta, els nascuts fora de Catalunya són majoritàriament espanyols, ja que observem que el percentatge d'estrangers està aquí per sota del 3% (en contrast amb la quota general de la població en aquest moment, del 15,4%). Així mateix, ens trobem amb un volum força considerable d'espanyols que, com ja podem endevinar, són naturals d'Andalusia: fins a un de cada cinc dels habitants.

En la mateixa exploració d'aquest cens, sembla que es confirmaria que molts dels nous veïns del barri podrien respondre a dos grups tipus: l'un de gent jove

nascuda a Catalunya (i majoritàriament en àmbits pròxims: Manlleu i rodalies), i l'altre de persones de mitjana edat nascudes a les regions espanyoles, la presència de les quals podria interpretar-se com un desplaçament intern entre diferents sectors de la població (per exemple, per canvi i millora de les condicions d'habitatge).

La immigració estrangera i la seva localització⁵

Si hem vist abans que la localització de la immigració estrangera no té relació amb els nous teixits urbans, intentem en aquest apartat analitzar les lògiques de la seva localització actual. Per això ens convé recórrer novament a l'observació del que ha passat durant aquesta última dècada al Barri de l'Erm, aquell que va ser el bressol de la immigració espanyola dels anys 60 i 70.

Ens proposem, doncs, realitzar un treball anàleg al que hem desenvolupat en el període de la *ciutat de la immigració*, observant quina és la naturalesa dels qui viuen concretament als pisos d'en Mateu i de can Garcia (segons el cens de 2002).

Com a xifra rellevant, destaquem que el 70% dels habitants d'aquests conjunts han nascut a Andalusia o al Marroc.⁶ Aquestes dues procedències són les majoritàries i exemplifiquen de manera molt clara quina és

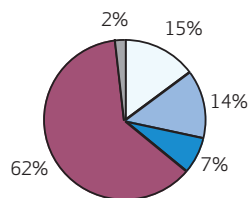
3 S'ha considerat l'àmbit que inclou part dels carrers del Bisaura, de l'Era d'en Carbó, l'avinguda dels Pirineus, de La Coma, del Pintor Guàrdia, l'avinguda del Puigmal, del Serrallo, de la Vall del Ges, de Vilamirosa, de Vilamontà, el passeig de Sant Joan, el Pla dels Àlbers i de Puig-Guardial.

4 No solament es comptabilitzen com a tals els nascuts a la vila, sinó també a Vic, ja que és prou conegut que molts dels manlleuencs, com els habitants d'altres poblacions de la comarca, han nascut als hospitals de la capital d'Osona. Aquest fet té una transcendència important en l'observació dels censos de les últimes dècades, i per les necessitats de generalització, s'ha entès que tots els nascuts en aquesta ciutat són originaris de Manlleu (acceptant, amb això, que hi hauria un error acotat per no computar un mínim percentatge que sí que correspondria a moviments reals).

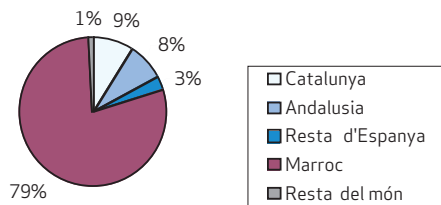
5 L'anàlisi que es presenta en aquest apartat es va realitzar a partir de les dades de l'últim padró continu consultable (abril de 2002). Per aquesta raó, i pels canvis importants que s'han produït i que s'estan produïnt a posteriori, cal relativitzar-ne el valor actual, però sí que són descriptius de la situació d'aquests anys.

6 S'han pres els números 26, 28 i 30 del carrer de Garcia Estrada, els 23, 25 i 27 del de Mossèn Aulet, els 2, 4, 6, 8 i 10 del de Bellfort, l'1-10 del de Pericas i el 7 i 9 del del Pintor Guàrdia.

Pisos Mateu	844 veïns
Catalunya	15%
Andalusia	14%
Resta d'Espanya	7%
Marroc	62%
Resta del món	2%

Pisos Garcia	905 veïns
Catalunya	9%
Andalusia	8%
Resta d'Espanya	3%
Marroc	79%
Resta del món	1%

Elaboració pròpia a partir de dades del padró municipal d'habitants de 2002.

i quina ha estat la funció d'aquests habitatges des del mateix moment de la seva construcció. El mateix paper que van jugar en la passada onada migratòria (el de ser uns habitatges assequibles econòmicament i, per tant, un dels llocs més accessibles en el conjunt de la ciutat) és el que desenvolupen actualment, però amb un estat de deteriorament important que obliga a unes condicions de vida que no s'ajusten als mínims establerts avui dia.

D'aquestes naturaleses es desprèn que, si bé el grup d'andalusos continua sent molt nombrós, i en el cas dels pisos d'en Mateu és encara el majoritari, el col·lectiu de marroquins és numèricament superior i representa gairebé un de cada dos del total de veïns. Les altres naturaleses presenten uns percentatges poc rellevants i s'observa, a més, que durant aquests anys han sofert variacions mínimes. L'única transformació significativa seria el lleu retrocés dels nascuts a Catalunya.

De l'anàlisi d'aquest padró, obtenim que fins a un total de 581 ciutadans marroquins viuen als pisos de can Garcia i 352 als d'en Mateu. Els andalusos, per la seva banda, sumen 84 i 109 ciutadans respectivament.

La destacada concentració d'aquest grup d'estrangers en aquest àmbit respon a un procés que no es dona únicament a Manlleu, sinó que ha esdevingut comú en general. En l'àmbit comarcal aquesta circumstància pot ser observada també a Vic, per exemple, en el grup dels habitatges Montseny, on les antigues promocions d'habitatge massiu han esdevingut un lloc comú per als nouvinguts. El mateix passa en alguns dels barris construïts en la mateixa època a Barcelona o a nombroses ciutats europees. Al capdavall, es constata la trista relació entre barris pobres i immigració: com si certs fragments de les ciutats estiguessin relegats per sempre a acollir les classes més desafavorides econòmicament, que només amb el pas dels temps aconseguiran fugir-ne per deixar el seu lloc a aquells que arriben de nou.

Localització de la població d'origen magrabí (segons el cens de 2002). (SIG municipal)

La localització del col·lectiu de marroquins presenta a Manlleu algunes particularitats que creiem interessant d'assenyalar. La concentració que es produeix a l'Èrm no es dona, com en altres ciutats, també al centre històric. La degradació dels sectors urbans més antics, així com un tipus d'habitatge que és sovint més modest i poc condicionat, fa que moltes vegades els nouvinguts amb pocs recursos freqüentïn aquests àmbits. Aquesta circumstància s'observa amb claredat a la Ciutat Vella de Barcelona, i en especial al Raval, però també a l'eixample Morató de Vic.

A Manlleu, en canvi, el mapa de la localització dels immigrants estrangers a la ciutat no presenta una

major densitat en l'àmbit del nucli antic. Més aviat s'observa una certa equidistribució en el conjunt de tots els barris, amb una presència més destacada al sector del de Vilamirosa Nord, altra vegada lloc de referència per a la immigració espanyola dels anys passats. Podríem destacar també que els barris més extrems, el de Gràcia, el de la Salut i els ja comentats del Serrallo i del Mas Roca, serien segurament on es donaria un índex inferior.

En resum, podríem concloure que, malgrat constatar una realitat actual en què imperen encara les lògiques de la concentració, tot sembla indicar que es produeix una certa tendència a la progressiva dispersió en el conjunt de la ciutat.

Per conèixer millor alguns dels trets d'aquesta nova immigració, resulten especialment útils les aportacions de l'«Estudi social de les famílies residents als habitatges de can Garcia, Manlleu», d'octubre de 2003.⁷

Aquest estudi representa una interessant font de contrast amb les dades que s'han comentat anteriorment i alhora aprofundeix sobre la definició d'un perfil típic. S'explica que del total de marroquins, la majoria prové de les regions del Rif i de Yebala i concretament més del 85% són originaris de la zona de Nador.

L'anàlisi de l'itinerari de procedència de més d'un centenar de caps de família explica que molts arriben als pisos de can Garcia de manera directa, és a dir, que més de la meitat dels marroquins arriba a Manlleu sense haver passat anteriorment per cap altre municipi o altra regió espanyola. Altres itineraris menys comuns són els d'haver passat abans per una altra localitat d'Europa, d'àmbit nacional, regional o comarcal.

Per constatar els moviments que s'han produït en aquests habitatges en els últims anys es posa en relleu que fins al 70% del total de les famílies que hi viuen s'hauria donat d'alta a partir de l'any 1996,⁸ mentre que únicament una de cada sis de les residents en l'actualitat es va empadronar abans de l'any 1980. Aquesta condició ve remarcada pel fet que més del 50% estan en règim de lloguer i d'aquestes el 95% són marroquines. En canvi, només un 38% dels habitatges de propietat corresponen a famílies vingudes del Marroc.

⁷ Aquest estudi ha estat realitzat per Vincle, Serveis a la persona i a la comunitat, a partir de 176 entrevistes a 221 de les famílies residents.

⁸ De fet, en aquest mateix estudi es remarca la importància de la legislació a l'hora d'entendre aquestes dades: en moltes ocasions són les lleis les que acabaran marcant determinades pautes. En aquest cas concret molts dels immigrants de can Garcia van acollir-se a la regularització que proposava el reglament de l'any 1996, elaborat a partir de la Llei Orgànica/1985, d'1 de juliol, sobre drets i llibertats dels estrangers.

Localització d'alguns nous productes urbans de la immigració (mesquita, locutoris, carnisseries especialitzades...). General i detall de l'Erm (segons llicències municipals fins el 2003)

Mesquita de Manlleu, al carrer Castellot.

Per acabar, voldríem destacar que aquesta nova immigració ha aportat alguns productes propis que, de fet, són respostes a unes determinades demandes. La mesquita, el locutori o les carnisseries⁹ especialitza-

⁹ S'han pres les llicències municipals d'obertura d'aquestes activitats a partir de 1990 i fins al 2004, sense que s'hagi comprovat si continuen totes en funcionament en l'actualitat o n'hi ha d'altres que ofereixin serveis anàlegs sense llicència.

des són exemples de nous serveis o dotacions que apareixen a la ciutat i li atorguen la nova condició mestissa. En la línia dels arguments que s'han exposat abans, la lògica de la distribució d'aquests immigrants respon a una certa concentració a l'entorn de l'Erm, que es combina amb una distribució més general en el si de tot el nucli urbà. Trobem, així, alguns locutoris a Baix Vila o al barri de Vilamirosa Nord, i la mesquita al Barri del Puig.

Localització dels manlleuencs segons la seva naturalesa (segons el padró de 2002). (SIG municipal)

El mosaic social manlleuenc

A través del SIG municipal (Sistema d'Informació Geogràfica) i d'un padró detallat de 2002, es va poder conformar una imatge del mosaic social de Manlleu.¹⁰ Tot i que es constata un predomini dels colors grisos i verdosos (corresponents a Manlleu i comarca), els grocs (resta de Catalunya) i els blavosos (resta d'Espanya i estranger) tenen també un important paper en la definició d'aquest mosaic.

Aquesta foto de conjunt ens explica que la localització diversa de les famílies originàries dels diferents àmbits seria una constant que s'observa en tot el nucli. És cert, però, que podríem establir alguns criteris molt generalistes que han de ser contrastats en les imatges específiques dels diferents àmbits que es mostren a les pàgines següents. Semblaria que en l'extensió que ocupava la ciutat durant els anys 50, hi continuen vivint avui majoritàriament aquelles famílies d'origen local o d'àmbits més pròxims. Els tons blavosos, en canvi, sembla que apareixen d'una forma molt més contínua en els sectors que construeix la ciutat a partir de mitjan segle. Els blaus foscos, per la seva banda, tenen encara una presència molt acotada i sobretot discontinua.

10 S'ha realitzat a partir del padró continu d'abril de 2002, i en base als caps de família i a la divisió cadastral (que provoca una certa distorsió pel fet que parcel·les molt vistoses per la seva dimensió tenen el mateix valor referencial que les més menudes). Per raons instrumentals i per la complexitat del treball, s'han hagut de simplificar les múltiples variables que s'haurien d'associar a cadascuna de les unitats cadastrals. La síntesis necessària per facilitar la lectura comporta la simplificació a una única variable del cas dels habitatges de més d'una família, i es pren únicament el grup que hi és majoritari. És a dir, si en un edifici de 6 pisos, trobem 3 caps de família de Manlleu, 1 de l'àmbit comarcal, 1 de les regions espanyoles i 1 de Marroc, la primera variable és l'única que es contempla. La categoria mixta indica, per això, que existeixen almenys dos àmbits als quals pertanyen un mateix nombre de caps de família (és a dir, 2 de Manlleu, 2 d'Osona, 1 d'Espanya i 1 de l'estranger).

A continuació presentem una visió més detallada, per capes, dels diferents orígens que s'han contemplat per realitzar aquest treball.¹¹ Es prenen els cinc grans

¹¹ A diferència de l'anterior, els gràfics successius sí que recullen un major nombre de variables, ja que s'hi delimiten totes aquelles parcel·les on hi ha un cap de família o més de l'origen que s'estudia. En aquesta lògica veiem que una mateixa parcel·la està pintada en més d'un cas. Com també succeeix que alguna de les que en el plànol síntesi apareixia amb un color determinat (per exemple, groc = hi ha més caps de família de la resta de Catalunya) en els plànols successius podrà aparèixer amb d'altres (a part del groc, és clar, perquè també poden viure-hi famílies d'altres àmbits).

grups que s'han utilitzat en la major part del casos: Manlleu, resta d'Osona, resta de Catalunya, resta d'Espanya i estranger. En cadascun, i amb la lògica excepció del primer, s'ha continuat amb la divisió per subàmbits que permet una lectura encara més rica i complexa de la que s'ha mostrat anteriorment. D'aquesta manera s'obtenen unes imatges que són més suggerents, menys genèriques i menys tòpiques que les que ens mostra una lectura sintètica.

Especialment interessant ens sembla remarcar l'interès del plànol corresponent a les famílies estrangeres, que no fa únicament referència al col·lectiu marro-

quí sinó també a la localització dels nacionalitzats dels anomenats tradicionalment «països de l'est», o als de l'Amèrica Llatina. També el plànol corresponent a l'àmbit estatal ens permet un ordre de lectura més minuciosa. D'una banda, una mesura del pes relatiu de les diferents comunitats (agrupades per sectors) i, de l'altra, una matisació dels criteris d'una certa concentració al que hem fet referència. Aquí s'observa que, si bé és certa una major continuïtat en els barris construïts a partir dels anys 50, resulta igualment interessant veure que també aquest col·lectiu se situa en el Manlleu més antic d'una forma potser més puntual.

/ Reflexions i síntesi

Les relacions entre la ciutat i els diferents fluxos migratoris

Aquest quadre és una síntesi esquemàtica que posa en relació algunes característiques dels tres fluxos migratoris del segle XX a Manlleu: el dels nousvinguts del món rural, el de la immigració espanyola i el darrer dels ciutadans que procedeixen de països estrangers.

Es constaten certs paral·lelismes entre els dos últims fluxos migratoris, sobretot pel que fa a la forma

massiva amb què es produeixen i a les lògiques de distribució espacial a la ciutat, que tendeixen a la concentració. No obstant això, cal remarcar que, en el darrer flux, els nous barris no són ocupats pels nousvinguts, a diferència del que havia succeït abans. El nou flux no ha comportat tampoc l'aparició d'un nou tipus d'habitatge. Per això remarquem que la «ciutat emergent» que acompanyà la immigració espanyola resulta diferent de la «ciutat usada» amb què s'ha trobat la immigració estrangera fins avui.

	Immigració rural	Immigració espanyola	Immigració estrangera	
Temps	<i>Periodització</i>	segle XIX - mitjan segle XX	anys 60 - anys 80	inici anys 90 - avui
	<i>Durada</i>	+ 100 anys	30 anys	15 anys
	<i>Afluència</i>	degoteig	massiva	massiva
Resposta urbana	<i>Lògiques localització</i>	dispersió	concentració	concentració
	<i>Tipus residencial</i>	adaptació habitatge casa + hort	construcció massiva d'habitatges bloc plurifamiliar	sense tipus associat
	<i>Creixement urbà i immigració</i>	creix contacte locals + immigrants carrer = local + immigrant	creix fonamentalment per la immigració nous barris = immigrants	creix en paral·lel a la immigració nous barris ≠ lloc immigrants
	<i>La ciutat</i>	ciutat reposada	ciutat emergent	ciutat usada

Els valors relatius de la immigració

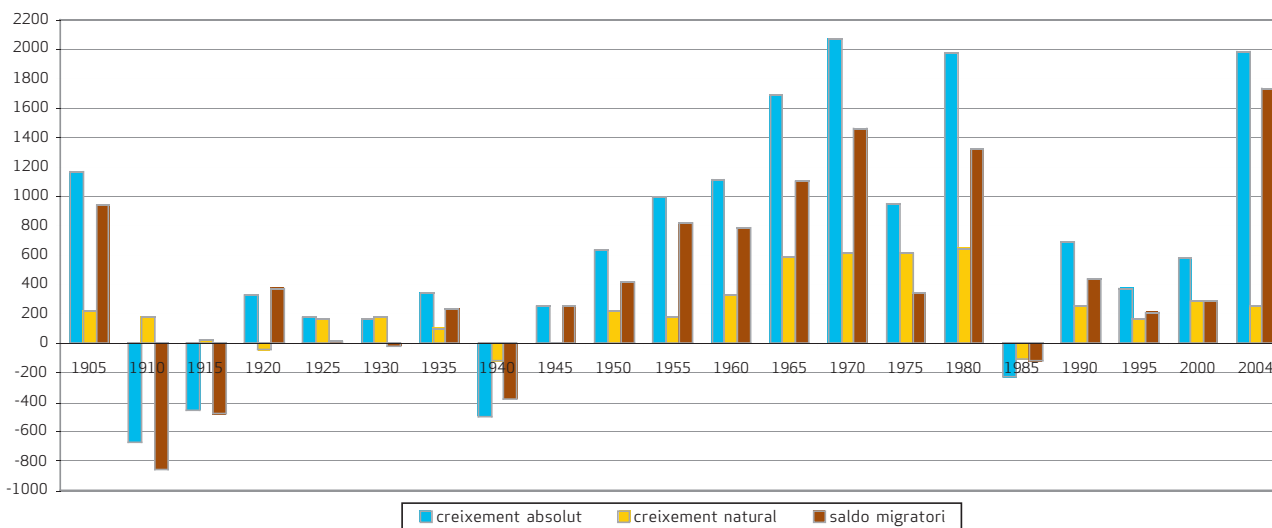
El fenomen de l'actual immigració no té una dimensió superior a la d'altres fenòmens migratoris succeïts en èpoques passades a la vila. D'acord amb el que hem entès per immigrant, podem establir un quadre comparatiu per evidenciar que el pes relatiu de la immigració actual pot ser contraposat a les proporcions que en èpoques anteriors havia significat el conjunt dels que havien nascut fora de la vila. Podem fer-ho amb aquells que a principi de segle havien nascut a d'altres poblacions de la comarca, o amb els ciutadans espanyols nascuts fora de Catalunya que van arribar els

anys 80. El pes que té la comunitat magrebina respecte de la població total de Manlleu és encara avui inferior al que tenia la comunitat andalusa al Manlleu de principi dels anys 80.

Imaginar un segle sense immigració a Manlleu

La retrospectiva dels darrers cent anys corrobora que és el pes relatiu de la immigració el que ha fet créixer Manlleu fins a la seva condició urbana actual. D'una banda, comprovem que sempre que es produeix un increment notable de la població, el creixement migra-

Any	Total	Locals	Osona	Catalunya	Barcelona	Resta d'Espanya	Andalusia	Estrangers	Marroc
1905	6.993	51%	36%	99%		1%		0%	
1950	7.348	55%		91%	30%	9%		0%	
1981	15.962			75%		24%	18%	1%	
2005	20.067			64%		16%		20%	16%

Elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

20.000 habitants

12.000 habitants

6.000 habitants

tori és clarament superior al creixement natural, i arriba a duplicar-lo en molts casos.

D'altra banda, podríem aventurar que un Manlleu sense immigració durant el darrer segle, que hagués crescut només amb el creixement natural, tindria avui entre 6.000 i 12.000 habitants, i seria d'una dimensió d'entre un terç i una meitat de l'actual.

De la ciutat de la immigració a la ciutat diversa

Els pisos d'en Mateu i de Can Garcia, el parc de l'Erm, la plaça de Sant Antoni i l'Escola Puig-Agut han configurat des dels seus orígens, un cert conjunt de límits invisibles que molt sovint s'ha vist com una «altra» ciutat.

En contra d'aquesta imatge-tòpic, refusant qualsevol model de guetització o de segregació social i urbana, i aprenent de les lliçons de la història dels darrers cent anys, volem contraposar la imatge de la «ciutat diversa» a aquesta malentesa imatge de la «ciutat de la immigració». Una ciutat que no percebi el fet migratori com a relacionat estrictament amb un sector d'un barri de la ciutat, sinó que l'integri en el conjunt, que no entengui com a excepcional la localització residencial dels nouvinguts, sinó com un fet natural la seva dispersió. Una ciutat diversa, capaç de construir un autèntic projecte col·lectiu des dels espais comuns (les places, els carrers o les escoles) i des de polítiques d'habitatge adequades.

L'espai públic com un dels llocs privilegiats de l'expressió col·lectiva, on potenciar-hi activitats a l'escala de tota la ciutat, per trencar les possibles inèrcies d'isolament dels barris. Actuacions intencionades com la dual ubicació d'un únic mercat en dos espais: el dilluns al seu espai tradicional, el dissabte al cor del barri de l'Erm.

Les dotacions i els equipaments són també un lloc d'oportunitat. Han estat i són, de fet, el paradigma de les apostes més decidides que s'han pres fins avui per fomentar una millor convivència social. El model d'integració aplicat a les escoles de la vila ha estat, i és encara, reconegut a nivell de tot Catalunya. Una estratègia decidida i oportunitíssima per al segment de població més directament afectat, i extrapolable d'alguna manera a la resta de serveis.

Finalment cal fer referència a la problemàtica de l'habitatge, com una de les opcions més necessàries i de més difícil resolució. L'excessiva concentració d'immigrants estrangers al sector de l'Erm és, abans que res, la derivada directa de les condicions inadequades amb què es va construir el barri. Una problemàtica social i urbanística intrínseca, a la qual s'ha

sumat *a posteriori* un nou problema: la guetització, en un parc residencial amb habitatges de reduïdes dimensions i de baixa qualitat constructiva, i de difícil adaptació, per tant, a les condicions actuals d'habitabilitat.

La resposta de la ciutat diversa haurà de ser, en aquest cas, una aposta decidida cap a una redistribució de la població concentrada, seguint algunes experiències d'altres ciutats, tot cercant els mecanismes per explicar la necessitat i la normalitat d'una aposta d'aquesta naturalesa.¹

¹ Amb posterioritat a la presentació d'aquest estudi (2004) s'han generat una suma d'estratègies en aquest sentit a partir del projecte de la Llei de Barris i de la creació de l'IDE, l'Institut de Desenvolupament de l'Erm.

La imatge de la ciutat diversa.
La construcció de l'espai cívic comú per a tots els ciutadans.

La imatge reductiva de la ciutat de la immigració.
El barri de l'Erm. La concentració.
(Elaboració pròpia)

Entre els immigrants de sempre observem els mateixos llocs comuns, comuns però naturals, com, per exemple, les aglomeracions veïnals per terres d'origen. És lògic. Els uns criden els altres. El paisanatge s'enforteix. Formen vida a part. [...] Caldria evitar-ho, això, per tal d'afavorir aquesta barreja en què al capdavant s'haurà de convertir el poble català. Als qui vénen, això tant els fa. Però als d'aquí i als qui fa temps que són aquí, sí que els importa. O hauria d'importar-los.

Paco CANDEL. *El altres catalans*. 1964

/ Epíleg: de la recerca a l'exposició

Amb el títol «La construcció d'una ciutat. Manlleu 1900-2005», el Museu Industrial del Ter (MIT) va organitzar una exposició temporal entre l'11 de novembre de 2005 i el 28 de maig de 2006 per divulgar els continguts de la recerca que també ha donat lloc a aquesta publicació.

Com l'estudi, l'exposició pretenia explicar la relació que s'estableix entre el progressiu creixement i desenvolupament de la ciutat durant el segle xx i els fluxos migratoris que s'han esdevingut al llarg d'aquest període. Es volia assenyalar que el fet migratori és un fenomen constant i persistent a la ciutat, i que en cap cas es pot entendre de forma excepcional.

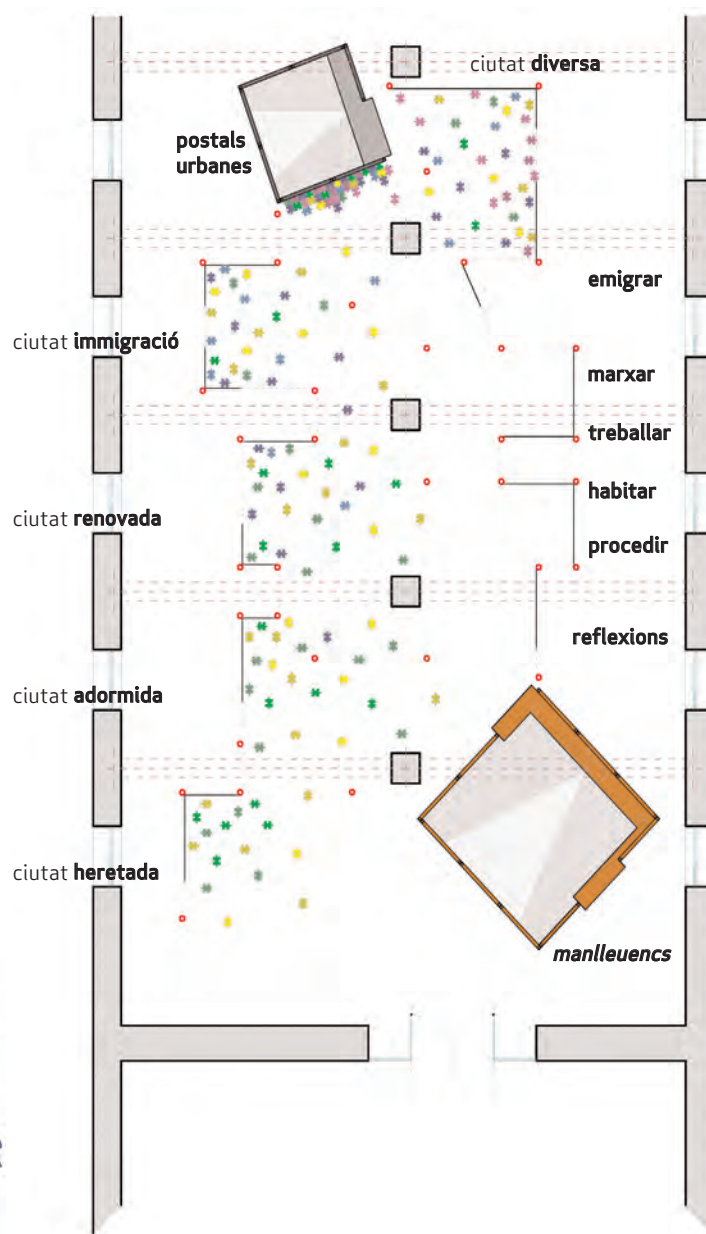
Amb la voluntat d'explicar la construcció urbana com un procés obert i divers, es va utilitzar el títol (*La construcció d'una ciutat*) com una metàfora fèrtil que generés el disseny de l'exposició. Així, els plànols històrics, les fotografies, els gràfics i els diversos textos seleccionats van ser reproduïts sobre unes grans lones contínues, sostingudes per una sèrie de puntals i de cables d'acer (com es fa a les obres de construcció) que, distribuïts de forma aparentment aleatòria, definien i pautaven l'espai expositiu.

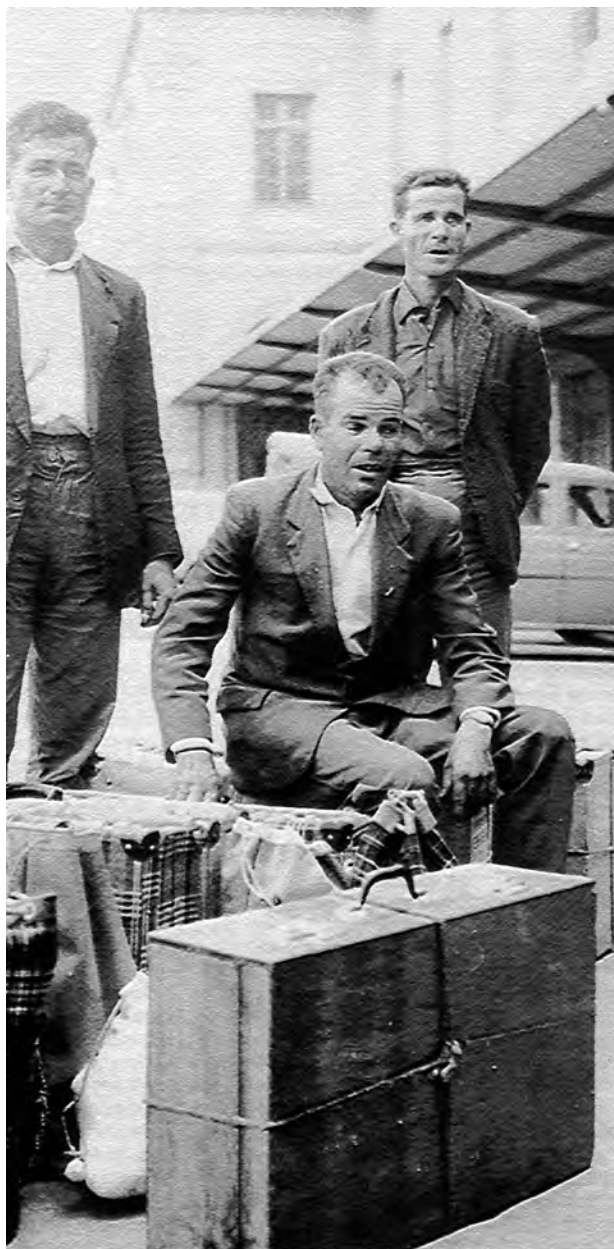
En la primera part d'aquest recorregut es presentaven en ordre cronològic les diferents ciutats, i es destacava un plànol històric o fotografia aèria per a cada època. Sobre el pla del terra es van situar unes peces de puzzle representatives d'alguns llocs d'origen dels manlleuencs arribats en diferents èpoques

(amb els topònims i codi de colors segons la procedència rural, de pobles d'Espanya o de l'estranger), que ajudaven a fer explícita la relació entre la cronologia de les migracions i el creixement de la ciutat. Al final de la sala, i com un teló de fons que culminava la seqüència històrica, les peces disperses del terra s'encaixaven en un gran mosaic que volia representar l'actual ciutadania. Just al darrere d'aquest gran pannel, en un espai semitancat es projectava l'audiovisual «Postals urbanes», on s'explicava la transformació urbana dels diferents espais de Manlleu, en el pas de les antigues postals del blanc i negre a les imatges de color d'avui.

En una segona part, el recorregut ofería una lectura més transversal sobre diferents temes relacionats amb els nousvinguts a la ciutat: sobre el que ha significat «treballar», «marxar», «procedir» o «habitar» per als manlleuencs arribats a principi, a mitjan o a final del segle xx.

Al final de l'exposició l'audiovisual «Manlleuencs» va resultar una de les peces més atractives de l'exposició: presentava vint relats personals (Mohamed Azzari, José Baena, Lorenzo Bayón, Rosa Camps, Toñi Castaño, Mokhtara Chaouba, Sucaina Chaouba, Gràcia Danés, Abdelali El Yandouzi, Joan Freixa, Antonio García, Josefa Islan, Joan Juvanteny, Lotfi Laghmari, Jacinto Osuna, Said Sumaila, Simona Turzo, Antonio Ureña, Joan Valls, Ramon Vila), les experiències viscudes d'alguns dels manlleuencs que un dia van ser nousvinguts a la ciutat.

Emigrar

Migració *f*

1 Acció de migrar. **2** DEMOG Canvi espacial significatiu fet per una població.

Immigració *f*

1 DEMOG Moviment migratori vist des de la perspectiva del lloc d'arribada dels migrants.

Emigració *f*

1 DEMOG Moviment migratori des del punt de vista de la procedència o la partença dels migrants. **2** DEMOG Conjunt d'emigrants.

Estranger-a

1 *adj* **1** Que és d'un altre país. **2** *1 m i f* Persona natural d'un altre país. **3** *m i f* DR INTERN Persona que no té nacionalitat de l'estat en el qual resideix.

Immigrant *adj i m i f* Que immigra.

L'immigrant és aquell que, com tothom, ha recalat a la ciutat després d'un viatge, però que, en fer-ho, no ha perdut la seva condició de viatger en trànsit, sinó que ha estat obligat a conservar-la perpètuament. I no tan sols ell, sinó fins i tot els seus descendents, que hauran d'arrossegar com una condemna la marca de desterrats heretada dels seus pares i que farà d'ells allò que, contra tota lògica semàntica, s'acorda d'anomenar «immigrants de segona o tercera generació».

Manuel DELGADO. *Diversitat i integració*. 1998.

Marxar

Ui, vam marxar de casa ben carregats i d'hora, al matí. Vam caminar tres o quatre hores i quan vam arribar, va ser la primera vegada que vaig veure cotxes. (Sau-Manlleu, 1933)

El viatge de l'emigrant és aquell moment en què deixa enrere el seu antic paisatge vital (un lloc, una gent, uns costums) per començar a construir un futur ple d'esperances. Tots els desplaçaments, sigui quin sigui l'origen, s'unifiquen en la memòria com a aquell episodi intermedi on l'enyorança es mescla amb l'esperança.

Distàncies curtes caminades al pas pausat dels carros, distàncies llargues al ritme del sotragueig del ferrocarril, travessant les fronteres polítiques dels estats i les fronteres físiques del mar i de les muntanyes.

¿Eso?! Eran unos trenes lentísimos, si todavía eran de los de carbón, iban repletos de gente y te pasabas ahí todo el día. Nosotros salimos por la mañana y llegamos por la noche del día siguiente. (Alcaudete-Manlleu, 1964)

Vaig sortir una tarda, a la nit vaig agafar el ferri i després, l'endemà, un autobús a l'estació d'Almeria. Al vespre, quan vaig arribar a Manlleu, em vaig trobar amb un familiar que feia uns mesos que havia marxat del poble. (Berkane-Manlleu, 2001)

Habitar

A l'escala d'un nucli de la mida de Manlleu, es fa difícil destacar productes residencials específics amb relació a la immigració. No és oportú, doncs, entendre l'habitatge de l'immigrant com un lloc exclusiu, ni de relacionar-lo amb una idea de precarietat. Ha de ser entès, en canvi, com un producte d'un temps i d'un context social que es dona, tant amb ciutadans locals com amb els nousvinguts.

A principi de segle *la casa entre mitgeres* d'arrels rurals va ser un producte on s'assentaren adequadament els que venien del camp, com ho farien dècades després, en versions més modernes del mateix tipus, a *Gràcia* o a les peculiars *cases d'en Riera*. Els *pisos d'en Mateu* i els *blocs de Can Garcia* són, sense cap dubte, la resposta més evident a la demanda massiva d'habitatge, realitzada en un context general de construcció dels denominats *polígons d'habitatge*.

Cases de Gràcia

65 m²

Cases d'en Riera

125 m²

Pisos d'en Mateu

60 m²

Pisos de Can Garcia

50 m²

Treballar

Molt sovint, la possibilitat de trobar feina és una de les raons principals del fet migratori. Per al qui decideix allunyar-se de la seva terra natal no és, de vegades, tan important el lloc d'arribada com les possibilitats que aquest lloc ofereix en termes d'oferta de treball i de millora de les condicions de vida.

La relació entre el moviment migratori i la necessitat de treballar no és nova. Els nouvinguts estrangers cobreixen avui aquell ventall d'oficis de menor reconeixement social i de condicions laborals més dures. De la mateixa manera, dècades abans ho van fer aquells que, de forma més puntual o col·lectiva, també arribaven a treballar a Manlleu. La construcció de grans infraestructures, el treball al camp o a les fàbriques, han estat alguns dels reclams que han fet créixer la ciutat.

Les feines de neteja.

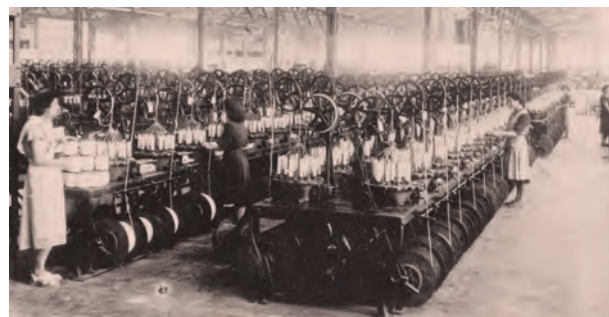
Els oficis de la construcció.

Les feines del camp.

La construcció d'infraestructures (ferrocarril, carreteres i pantans).

El treball a la fàbrica (metal·lúrgia, tèxtil i càrnies).

Sant Boi de Lluçanès.

Els Hostalets d'en Bas.

Tavertet.

Procedir

A la memòria de molts manlleuencs resta el record de la terra on van néixer, com un petit tresor de la seva identitat. Són aquestes postals de la infància, de la joventut, d'un determinat episodi del passat. Imatges més remotes o recents, en què la memòria de la gent té com a teló de fons la que fou la seva pàtria primera.

Llocs que tenen de vegades un topònim comú, però que resulten particulars en el record personal. La pàtria és, de vegades, un país, una regió, un poble o una ciutat, però pot ser-ho també l'espai d'un celobert, les voreres d'un carrer o el racó d'un barri.

Durant la segona meitat del segle XIX Manlleu gairebé multiplica per dos la seva població, en canvi:

- *El Lluçanès va veure com en 40 anys (1860-1900) la seva població disminuïa en més de 4.000 habitants.*
- *Durant les mateixes dècades el Collsacabra perd més de 700 persones i al conjunt de la comarca la població rural disminueix en un 15%.*

Regió de Nador (Marroc).

Entre els anys 1950 i 1980 la població d'Alcaudete disminueix prop de 7.000 habitants. Una xifra similar és la que incrementa Manlleu durant el mateix període.

Torredonjimeno tenia 17.400 habitants el 1930, mentre que Manlleu no arribava als 7.000. Quaranta anys després (1970) les dues poblacions tenen entorn de 14.000 habitants.

Torredonjimeno (Jaén).

S'estima que l'any 1965 hi havia 75 milions de persones vivint fora del seu país natal. L'any 2000 la xifra va assolir els 150 milions. Es calcula que en un 90% dels casos, els desplaçaments s'haurien produït per motius econòmics.

L'any 2004 vivien a l'Estat espanyol més de 2.000.000 de persones estrangeres.

Accra (Ghana).

Agrón (Granada).

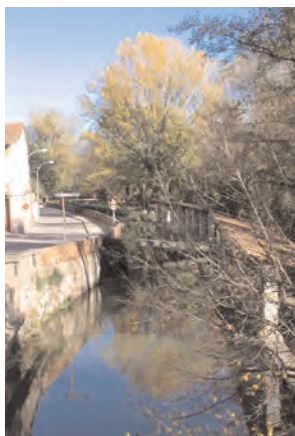

postals urbanes

manlleu 1900-2005

/ Bibliografia

Context local

- ALBAREDA, Joaquim. *La industrialització a la Plana de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1981.
- ALBAREDA, Joaquim; SURINYACH, Miquel. *La industrialització a Manlleu. Energia hidràulica, creixement urbà, treballadors i fabricants 1760-1931*. Manlleu: Museu de Manlleu, desembre 1987-abril 1988.
- BASAGAÑA ROCA, Maria del Mar. *Manlleu: recull gràfic 1886-1965*. Barcelona: Efadós, 2002.
- BONAL, Raimon; COSTA, Joan. «Manlleu 1986: Cultura popular i vida quotidiana». Estudi promogut per les Associacions de Veïns del Barri de l'Erm i del Barri de Gràcia, l'Escola Comarcal d'Adults Miquel Martí i Pol i el Col·lectiu ciutadà «El Lledoner», 1986.
- DIVERSOS AUTORS. «La demografia manlleuenca: del segle XVI al XX». *Manlleu Publicació*, IV època, any VI, núm. 205 (Festa Major, agost de 1982).
- DIVERSOS AUTORS. *Manlleu. Aproximació a la història, l'entorn, l'economia i l'estructura territorial*. Manlleu: Ajuntament de Manlleu; Vic: Eumo Editorial, 1990.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL. *Història social i cultural de Manlleu*. Barcelona, 1986.
- GAJA I MOLIST, Esteve. *Història de Manlleu*. Manlleu: Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu, 1976.
- GAJA I MOLIST, Esteve. *La guerra civil a Manlleu*. Manlleu: Impressió Gràfiques Manlleu S.A, 1979.
- GAJA I MOLIST, Esteve. *El Manlleu del segle XIX*. Manlleu: Joieria Gaja, 1983.
- GAJA I MOLIST, Esteve. *Pàgines manlleuenques*. Manlleu: Impressió Gràfiques Manlleu S.A, 1990.
- LLETRES AMICALS. Manlleu. *Villa próspera*. Manlleu: Lletres Amicals: Caja de Ahorros de Manlleu, 1961.
- «Pisos de segona divisió». *El Ter*, núm 56 (novembre 2000), p. 20-25.
- PUJOL ESCALÉ, Francesc; GAJA MOLIST, Esteve. *Croquis manlleuencs*. Manlleu: Monografies manlleuenques, 1952.
- PRAT I ROCA, Josep. *El Canal Industrial de Manlleu*. Manlleu: Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu, 1984.
- RIERA I RIUS, Josep. «Pla General de Manlleu. Estudis Previs, Memòria, documents gràfics i altres», 1961.
- ROCA I REMOLINS, Àlex. *Manlleu: episodis d'ahir*. Barcelona: Efadós; Manlleu: Ajuntament Manlleu: El Ter, 2003.
- SOLÀ-MORALES, Manuel; EIZAGUIRRE GARAITAGOITIA, Xabier [et al.]. «Revisió del Pla General de Manlleu. Estudis Previs, Memòria, documents gràfics i altres». Període 1982.
- SURINYACH I PLA, Miquel [et al.]. *Manlleu, el Ter i el Canal Industrial. Materials per una exposició*. Manlleu: Museu de Manlleu, 1995.
- SURINYACH I PLA, Miquel. «Estudis Complementaris del Pla Especial del Centre Històric de Manlleu». Treball intern encarregat per l'Ajuntament, 2003.
- TORRENT I GARRIGA, Domingo. *Manlleu. Croquis para su historia*. Vic: Imprenta y librería de Ramón Anglada y Pujals, 1893.
- VALLS MAS, Xavier. *Manlleu, 110 anys de fotografia*. Manlleu: Imp. Contijoch, 1992.

Contextualització general

- ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial, 1984.
- IGLESIAS, J. *Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del XVIII*. Barcelona, 1974. 3 v.
- LLOBET, S. «Osona». Dins: L. SOLÉ. *Geografia de Catalunya*. Barcelona, 1958-1974, vol. II, p. 361-384.
- REPARAZ, Gonçal de (F). *La Plana de Vic*. Barcelona: Barcino, 1928. [Edició facsímil a Vic: Eumo Editorial, 1982.]
- ROQUER, Santiago; VILA, Assumpta. *La població d'Osona. Evolució i estructura*. Vic: Eumo Editorial, 1981.
- SURINYACH I PLA, Miquel. «Aproximació a l'evolució de l'urbanisme i l'arquitectura a la Plana de Vic 1950-2002». *Ausa*, núm. 148-149 (2002), p.124-134.
- VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1966. 4 v.
- ZAMORA, Francisco. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973.

Migracions

- ARANBURU OTAZU, Mikel. *Los otros y nosotros. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella de Barcelona*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2002.
- BORAKASI. *Pla per la Gestió de Diversitat de Manlleu*. Manlleu: Ajuntament de Manlleu, 2002.
- CABRÉ, Anna. «Les migracions a Catalunya 1900-2000». *Papers de Demografia*, núm. 38 (1990).
- CANDEL, Francisco. *Los otros catalanes*. Madrid: Península, 1965.
- CAPEL SÁEZ, Horacio «Los estudios acerca de las migraciones interiores en España». *Revista de Geografía*, vol. I, núm. 1 (1967) p. 77-101.
- CAPEL SÁEZ, Horacio. *Estudios sobre el Sistema Urbano*. Barcelona: Ediciones de la Universidad de Barcelona, 1974.
- CASAS, Marta. *També catalans: fills i filles de famílies immigrades*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2003.
- DELGADO, Manuel. «La ciudad anterior. Mito, memoria e inmigración». Dins: *Integración social y cultural*. Madrid: Ministerio de Ciencia y Tecnología, 2002, p. 155-173.
- DELGADO, Manuel. «El espacio público como crisis de significado». *Insi(s)tu*, març-juny 2001, p. 59-69.
- DELGADO, Manuel. «De la identidad a la urbanidad. En torno al derecho a la indiferencia». *Revista de Crítica Arquitectura*, núm. 5-6 (diciembre 2001), p. 79-91.
- DELGADO, Manuel. *Diversitat i integració. Lògica i dinàmica de les identitats a Catalunya*. Barcelona: Empúries, 1998.
- DIVERSOS AUTORS. *Ciutat i immigració*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 1997.
- ESPONA I ARUMÍ, Albert; ROSÉS I NOGUER, Mireia. «Osona i la immigració: Estudi diagnòstic i línies estratègiques de futur». Associació Antoni Soler i Trias, Generalitat de Catalunya, Consell Comarcal d'Osona i Ajuntament de Vic, 2002.
- LLONCH, Montserrat; SANCHO, Socorro. «Movilidad en el marco de la transición demográfica: La Cataluña interior 1755-1900». *Papers de Demografia*, núm. 38 (1990).
- PARÉS I GANYET, Quirze. *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*. Barcelona: Salvador Vives Casajuana, 1985.
- RECAÑO VALVERDE, Joaquín. «La emigración andaluza (1900-1992)» [Tesi doctoral.] Barcelona, 1987-1989.
- VIDAL BENDITO, Tomàs «La despoblación del campo en Cataluña» [Tesi doctoral.] Barcelona, 1973.

VINCLE, SERVEIS A LA PERSONA I A LA COMUNITAT. «Estudi social de les famílies residents als habitatges de Can Garcia, Manlleu». Treball encarregat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Consulta autoritzada pel mateix Ajuntament de Manlleu. Octubre de 2003.

Arquitectura i urbanisme

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *De les cases barates als grans polígons. El Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona entre 1929 i 1979*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Patronat Municipal de l'Habitatge, 2003.

DOMINGO CLOTA, Miquel; SAGARRA TRIAS, Ferran; GARCIA BOSCH, Sira. *Barcelona: Les cases barates*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Patronat Municipal de l'Habitatge, 1999.

FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Jose María. *Realizaciones de la Obra Sindical del Hogar*. Madrid: Sindicato Nacional de Construcción, 1976.

«La Obra Sindical del Hogar. El barraquismo vertical legitimado». *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, núm. 105 (novembre-desembre 1974).

MINISTERIO DE OBRAS PÚBLICAS Y URBANISMO. *Arquitectura en Regiones Devastadas*. Catàleg de l'exposició realitzada a Madrid, del 22 de gener al 22 de febrer de 1987.

OBRA SINDICAL DEL HOGAR Y DE ARQUITECTURA. *Viviendas protegidas*. Madrid, 1946.

OBRA SINDICAL DEL HOGAR. *La vivienda protegida en sus agrupaciones urbanas y rurales*. Madrid: Delegación Nacional de Sindicatos, 1955.

Arxius consultats

Arxiu Municipal de Manlleu

Arxiu del Registre Civil de Manlleu

Arxiu de la Corona d'Aragó

Arxiu Nacional de Catalunya

Arxiu de la Biblioteca de Catalunya

Arxiu històric de la Diputació de Barcelona

Arxiu històric del Departament General d'Urbanisme

Archivo General de la Administración. Alcalá de Henares

Archivo Histórico Ministerio de la Vivienda. Madrid

Cartoteca de Catalunya. Institut Cartogràfic de Catalunya

Fons Documental de l'Institut d'Estadística de Catalunya

Altres

www.bibliotecamanlleu.com

www.idescat.es

www.ine.es

/ Agraïments

Marta Casas Castañé
Josep Pou, Empar Costa, Agnès Marginet i Anna Tubau
(Ajuntament de Manlleu)
Miquel Casanovas (responsable de l'Escola d'Adults de
Manlleu)
Francisco Estrella (Casal Municipal de la Gent Gran)
Xavier Valls (Arxiu Valls)
Aina Espona i Joan Solà (col·laboració en el disseny expo-
sitiu)
A tots els que ens han cedit materials gràfics per aques-
ta publicació i els que han fet aportacions a la recerca
des del seu coneixement i testimoni personal

Procedència dels materials gràfics

Arxiu Municipal de Manlleu, Arxiu Valls, Museu Industrial del Ter, *l'Abans, Manlleu recull gràfic 1886-1965*, Fons Esteve Gaja, Fons Xavier Eizaguirre, Agència Catalana de l'Aigua, Amics dels cingles del Collsacabra, Antonio García, Archivo de Gráficas La Paz (Miguel Anguita), Arxiu Baldiri Selva, Arxiu Carles Molist i Carreras, Arxiu Imatges de l'Arxiu Històric Comarcal d'Osona (Isidre Prades), BICC General Cable, Família Puntí, Família Saborit Freixanet, Grup de Dones de Manlleu, Jameiat Essalam, Associació d'Osona per la Pau, Montserrat Codinach i Viñas, Ramon Casas, Revista *El Ter*.

L'arribada de nouvinguts a Manlleu no és pas un episodi nou. Pel seu caràcter industrial, la vila ha estat reclam durant més d'un segle de nombrosos emigrants de terres properes i llunyanes: d'àmbits rurals veïns, d'algunes regions espanyoles i d'altres països estrangers.

Aquesta obra proposa un recorregut per la història urbana de Manlleu durant el segle xx, a través de la *ciutat heretada*, l'*adormida*, la *renovada*, la *de la immigració* i la *diversa*. Explicant com s'han construït els carrers, les places i els barris de la vila, es relata la formació d'un Manlleu cada vegada més divers, especialment pel diàleg que s'hi ha establert entre els nouvinguts i la ciutat que els ha acollit.

L'estudi de base d'aquesta obra va rebre el III Premi Ajuntament de Manlleu (2003) i l'any 2005 es va convertir en l'exposició temporal «Manlleu 1900-2005. La construcció d'una ciutat» al Museu Industrial del Ter.

La turbina 1

